

TR

AVRUPA TOPLULUKLARI KOMİSYONU

Brüksel, 14.10.2009
SEC(2009)1334

**KOMİSYON TARAFINDAN KONSEYE VE
AVRUPA PARLAMENTOSUNA SUNULAN BİLDİRİM**

Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2009-2010

(COM (2009) 533 final)

ekindeki

KOMİSYON ÇALIŞMA BELGESİ

2009 YILI TÜRKİYE İLERLEME RAPORU

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	4
1.1. Önsöz.....	4
1.2. Çerçeve.....	4
1.3. AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler	5
2. SİYASİ KRİTERLER	6
2.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü	6
2.2. İnsan hakları ve azınlıkların korunması	13
2.3. Bölgesel konular ve uluslararası yükümlülükler	32
3. EKONOMİK KRİTERLER	33
3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı	33
3.2. Birlik içinde rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi.....	37
4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ	39
4.1. Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı	40
4.2. Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı	42
4.3. Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi.....	42
4.4. Fasıl 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı	43
4.5. Fasıl 5: Kamu Alımları.....	45
4.6. Fasıl 6: Şirketler Hukuku	46
4.7. Fasıl 7: Fikri Mülkiyet Hukuku.....	47
4.8. Fasıl 8: Rekabet Politikası.....	49
4.9. Fasıl 9: Mali Hizmetler	49
4.10. Fasıl 10: Bilgi Toplumu ve Medya	51
4.11. Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma.....	53
4.12. Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası.....	54
4.13. Fasıl 13: Balıkçılık	56
4.14. Fasıl 14: Taşımacılık Politikası	57
4.15. Fasıl 15: Enerji	59
4.16. Fasıl 16: Vergilendirme.....	60
4.17. Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika.....	61

4.18. Fasıl 18: İstatistik	62
4.19. Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam	63
4.20. Fasıl 20: İşletme ve Sanayi Politikası	65
4.21. Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları	66
4.22. Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu.....	67
4.23. Fasıl 23: Yargı ve Temel Haklar	69
4.24. Fasıl 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik.....	73
4.25. Fasıl 25: Bilim ve Araştırma	78
4.26. Fasıl 26: Eğitim ve Kültür.....	79
4.27. Fasıl 27: Çevre	80
4.28. Fasıl 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması.....	82
4.29. Fasıl 29: Gümrük Birliği	84
4.30. Fasıl 30: Dış İlişkiler	85
4.31. Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası.....	86
4.32. Fasıl 32: Mali Kontrol.....	88
4.33. Fasıl 33: Mali ve Bütçesel Hükümler.....	89
İSTATİSTİKİ EK.....	90

KOMİSYON ÇALIŞMA BELGESİ

2009 YILI TÜRKİYE İLERLEME RAPORU

1. GİRİŞ

1.1. Önsöz

Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesini takiben, Komisyon, Konseye ve Parlamenta düzenli olarak rapor sunmaktadır.

Türkiye'nin, AB üyeliğine hazırlık sürecinde kaydettiği ilerleme hakkındaki bu Rapor, büyük ölçüde önceki raporlardaki yapıyı takip etmektedir. Raporda:

-Birlik ve Türkiye arasındaki ilişkilere kısaca değinilmekte;

-üyelik için karşılanması gerekli siyasi kriterler açısından Türkiye'deki durum incelenmekte;

-üyelik için karşılanması gerekli ekonomik kriterler açısından Türkiye'deki durum incelenmekte;

-Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini, diğer bir ifadeyle, Antlaşmalar, ikincil mevzuat ve Birlik politikalarından oluşan AB müktesebatını üstlenme kapasitesi gözden geçirilmektedir.

Bu Rapor, Ekim 2008 başından Eylül 2009 ortasına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İlerleme, alınan kararlar, kabul edilen mevzuat ve uygulanan tedbirler temelinde değerlendirilmiştir. Kural olarak, hazırlık aşamasında olan veya TBMM'de kabul edilmeyi bekleyen mevzuat ve düzenlemeler dikkate alınmamıştır. Bu yaklaşım, tüm raporların eşit ve objektif bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Rapor, Komisyon tarafından toplanmış ve incelenmiş bilgilere dayanmaktadır. Buna ilaveten, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin ve Üye Devletlerin katkıları, Avrupa Parlamentosu raporları¹ ve çeşitli uluslararası kuruluşlardan ve sivil toplum kuruluşlarından gelen bilgiler dâhil olmak üzere, pek çok kaynaktan faydalanılmıştır.

Komisyon, bu Rapordaki teknik incelemeye dayanarak, genişlemeye ilişkin ayrı bir Bildirimde² Türkiye hakkında ayrıntılı sonuçlara varmıştır.

1.2. Çerçeve

Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir. Türkiye ile katılım müzakereleri Ekim 2005'te başlamıştır.

Türkiye ile o tarihteki AET arasında Ortaklık Anlaşması 1963 yılında imzalanmış ve Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve AB, 1995 yılında bir gümrük birliği oluşturmuşlardır.

¹ Türkiye Raportörü Sayın Oomen-Ruijten'dir.

² Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2009-2010 (COM(2009)533, 14. 10. 2009).

1.3. AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler

Türkiye ile **katılım müzakereleri** sürdürülmüştür. Hazırlık niteliğindeki analitik evrede, münferit fasıllarda müzakerelere başlamak için gerekli hazır olma düzeyi tarama raporlarına dayanarak değerlendirilmiştir. Toplam 33 tarama raporundan biri Komisyon tarafından Konseye sunulmayı beklerken, dokuzu Konseyde görüşülmektedir.

Bugüne kadar on bir fasıl (*Bilim ve Araştırma, İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans-Avrupa Ağları, Tüketicinin ve Sağlıkın Korunması, Fikri Mülkiyet Hukuku, Şirketler Hukuku, Bilgi Toplumu ve Medya, Sermayenin Serbest Dolaşımı ve Vergilendirme*) müzakereye açılmış olup, bunlardan biri (*Bilim ve Araştırma*) geçici olarak kapatılmıştır. Aralık 2006 tarihli Konsey Kararı³ halen yürürlüktedir.

AB ile Türkiye arasındaki **güçlendirilmiş siyasi diyalog** devam etmiştir. Siyasi diyalog toplantıları Mart 2009'da bakanlar seviyesinde, Şubat ve Temmuz 2009'da ise siyasi direktörler seviyesinde yapılmıştır. Bu toplantılarda, Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri çerçevesinde karşılaştığı başlıca zorluklara odaklanılmış, Katılım Ortaklığı Belgesi önceliklerini yerine getirme yönünde kaydedilen ilerleme değerlendirilmiştir. Irak, İran, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi AB ve Türkiye'nin ortak ilgi alanına giren bölgelere ilişkin dış politika konuları da düzenli olarak görüşülmüştür. Rapor döneminde, Türkiye'den Avrupa kurumlarına bir dizi üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir.

AT-Türkiye **gümrük birliği**, 2008'de 100 milyar avro'yu aşan AB-Türkiye ikili ticaretinin daha fazla artmasına katkıda bulunmuş, böylelikle Türkiye'nin AB'nin yedinci en büyük ticari ortağı olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin toplam ticaretinin yarıya yakını AB ile gerçekleşmektedir. AB, Türkiye'den, Güney Kıbrıs Rum Yönetimine yönelik taşımacılık alanındaki kısıtlamalar da dâhil olmak üzere, malların serbest dolaşımı konusunda geriye kalan tüm kısıtlamaları kaldırmasını talep etmiştir. Türkiye'nin, ithalat lisansları, AB'de serbest dolaşımda olan üçüncü ülke mallarının ithalatı üzerindeki kısıtlamalar, devlet yardımları, fikri mülkiyet haklarının etkili biçimde uygulanması ve korunma tedbirlerinin kullanılması gibi ticarete yönelik teknik engellerin kaldırılması yönünde verdiği bir dizi taahhüt hâlâ yerine getirilmemiştir. Türkiye'nin, uzun süreden beri devam eden canlı büyükbaş hayvan, sığır türü ve diğer hayvan ürünleri üzerindeki ithalat yasağı konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

AB, Şubat 2008'de kabul edilen **Katılım Ortaklığı Belgesi** vasıtasıyla reform önceliklerine ilişkin olarak yetkili otoritelere rehberlik yapmaktadır. Söz konusu reform önceliklerindeki ilerleme, Ortaklık Anlaşması uyarınca oluşturulan yapılar aracılığıyla izlenmekte ve teşvik edilmektedir. Ortaklık Komitesi Mart 2009'da, Ortaklık Konseyi ise Mayıs 2009'da toplanmıştır. Kasım 2008'den bu yana sekiz sektörel alt komite toplantısı düzenlenmiştir.

Türkiye, kısa bir süre önce, AT ile bir geri kabul anlaşması imzalanmasına ilişkin resmi müzakerelere tekrar başlamayı kabul etmiştir.

Mali yardım konusunda, Türkiye'ye, 2009 yılında Katılım Öncesi Mali Yardım Aracından (IPA) yaklaşık 567 milyon avro tahsis edilmiştir. Ulusal düzeydeki bütün programlar (beş

³ Söz konusu Karar, Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimine yönelik kısıtlamaları ile bağlantılı sekiz fasılda müzakerelerin açılmamasını ve Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolün Türkiye tarafından tamamen uygulandığı Komisyon tarafından teyit edilinceye kadar hiçbir fasılın geçici olarak kapatılmamasını öngörmektedir.

IPA bileşeninin tümünü kapsayan) için stratejik çok yıllık çerçeveyi belirleyen 2009 – 2011 Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi, 29 Temmuz 2009 tarihinde Komisyon tarafından kabul edilmiştir. AB'nin desteği, siyasi reformlarla doğrudan ilgili yargı kurumlarına ve kanun uygulayıcı kurumlara, öncelikli alanlarda AB müktesebatının kabul edilmesine ve uygulanmasına, ekonomik ve sosyal kalkınmaya ve kırsal kalkınmaya odaklı olmaya devam etmektedir. Ayrıca Türkiye, IPA kapsamında bir dizi bölgesel ve yatay programdan istifade etmektedir.

Sivil Toplum İmkânları kapsamında **sivil toplumun** geliştirilmesine yönelik AB mali desteği, özellikle sosyal diyalog ve sosyal içerme, kültür, cinsiyet, çocuklar ile bölgesel konularda ve sivil toplum kuruluşlarının yönetim ve iletişim yeteneklerinin artırılması konusunda sağlanmıştır. Sivil toplum diyalogu kapsamında, Türkiye'nin AB programlarına katılımı ortaklaşa finanse edilmiş ve medya, gençlik, akademik kurumlar, yerel idareler, kültür merkezleri/örgütleri ve sivil toplum kuruluşları gibi alanlardaki projeler desteklenmiştir.

Türkiye, IPA **kriz müdahale paketi** kapsamında, çok yararlanıcılı programlarda Türkiye için açılan özel bir tahsisat vasıtasıyla IPA ulusal fonlarının 52,5 milyon avro'luk kısmından faydalanmaktadır. Bu tahsisat, enerji verimliliği yatırımlarını, yenilenebilir enerji kaynaklarını ve KOBİ'ler tarafından yürütülen AB uyum çalışmalarını desteklemektedir. Türkiye, bankacılık sektörünün denetimini güçlendirmek amacıyla, çok yararlanıcılı fonlardan da faydalanmaktadır.

IPA kapsamındaki yardım, merkezi olmayan yönetim vasıtasıyla uygulanmakta, bir başka ifadeyle Komisyon tarafından yürütülen bir akreditasyon süreci sonucunda Türk otoritelerince yönetilmektedir. Ekim 2008 ile Temmuz 2009 arasında Türkiye, IPA'nın I ila IV. bileşenlerinin yönetimini üstlenmiştir ve programların uygulanması için ilgili Finansman Anlaşmaları imzalanmıştır. IPA uygulaması, IPA Çerçeve Anlaşmasının onaylandığının bildirilmesiyle Aralık 2008'de hukuki dayanağa kavuşmuştur. Türkiye'nin, IPA'nın V. bileşeni olan kırsal kalkınma bileşeni altındaki yönetim yetkisi devri hazırlıklarını tamamlaması, izlemeyle ilgili olanlar da dâhil olmak üzere sistemin zayıflıklarının giderilmesi üzerinde yoğunlaşması, proje ve program döngülerinin kalitesini ve etkinliğini daha fazla artırması gerekmektedir.

2. SİYASİ KRİTERLER

Bu bölümde, Türkiye'nin, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumlarda istikrarın sağlanmasını gerektiren Kopenhag Siyasi Kriterlerinin karşılanması bakımından kaydettiği ilerleme incelenmektedir. Ayrıca, uluslararası yükümlülüklerle uyulmasına, bölgesel işbirliğine ve genişleme ülkeleriyle ve üye devletlerle iyi komşuluk ilişkileri kurulmasına verilen önem de izlenmektedir.

2.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü

Bir suç örgütü olduğu iddia edilen Ergenekon'la ilgili soruşturmalar devam etmiştir. Suçlamalar, Hükümeti devirmeye ve silahlı isyana teşvike teşebbüsü içermektedir. Soruşturmalar sırasında silah ve cephaneye ele geçirilmiştir. Ekim 2008'de başlayan ilk dava devam etmektedir. Üç emekli generalin ve eski bir jandarma komutanının da içinde bulunduğu 56 şüpheliyi kapsayan ikinci iddianame Mart 2009'da mahkemeye sunulmuştur. 52 şüpheliyle ilgili üçüncü bir iddianame de Temmuz ayında mahkemeye sunulmuştur. Bu iki iddianame de Temmuz 2009'da başlayan ve halen devam etmekte olan tek bir dava altında incelenmektedir.

Bu, Türkiye’de, bir darbe teşebbüsünü derinlemesine inceleyen ilk davadır ve demokratik kurumları istikrarsızlaştırmayı amaçladığı iddia edilen bir suç örgütü hakkında yürütülen en geniş kapsamlı soruşturmadır. Bunun yanı sıra eski bir Genelkurmay Başkanı da ilk kez, kendi isteğiyle, tanık sıfatıyla ifade vermiştir. Tüm şüpheliler için, etkili adli güvenceler hakkında kaygılar oluşmuştur (*Bkz. Yargı Sistemi*).

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından Kasım 2007’de açılan, Demokratik Toplum Partisinin (DTP) kapatılması davası Anayasa Mahkemesinde devam etmektedir. Parti, ülkenin bölünmezliğine ve bütünlüğüne karşı faaliyetlerde bulunmakla suçlanmaktadır. DTP, TBMM’de, ülkenin Güneydoğu Anadolu Bölgesinden 20 milletvekiliyle temsil edilmektedir. 14 Mart 2009 tarihinde Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, siyasi partilerin kapatılmasıyla ilgili Türk mevzuatı hakkındaki görüşünü yayımlamıştır. Söz konusu Komisyon, Anayasanın 68’inci ve 69’uncu maddelerinin ve Siyasi Partiler Kanununun ilgili hükümlerinin bir bütün olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11’inci maddesiyle (toplanma ve örgütlenme özgürlüğü)⁴ uyumlu olmayan bir sistem oluşturduğu sonucuna varmıştır. Türk makamları henüz mevzuatı uygun biçimde değiştirmemişlerdir.

Sonuç olarak, bir suç örgütü olduğu iddia edilen Ergenekon’la ilgili soruşturma, subayların aleyhinde de olmak üzere, ağır suçlamalarda bulunulmasına yol açmıştır. Bu dava, Türkiye için, demokratik kurumlarının düzgün işleyişine ve hukukun üstünlüğüne olan güveni güçlendirmek açısından bir fırsattır. Bu bağlamdaki yargı sürecinde, özellikle sanık hakları bakımından, hukuka uygun usullere saygı gösterilmesi önemlidir. Türkiye’nin, siyasi partilerle ilgili mevzuatını hâlâ Avrupa standartlarına uygun hale getirmesi gerekmektedir.

Anayasa

Anayasa reformu konusundaki siyasi ve toplumsal tartışma devam etmiştir. Pek çok alanda daha fazla demokratikleşmeyi mümkün kılmak ve Avrupa standartlarıyla uyumlu temel özgürlükleri daha güçlü biçimde güvence altına almak için, 1980 askeri darbesi sonrasında hazırlanan Anayasanın değiştirilmesi gerektiği konusunda, tüm ülkede, giderek artan bir bilinçlenme söz konusudur. Anılan temel özgürlükler, örneğin, siyasi partilerle ilgili kuralları, Ombudsmanlık kurumunu, Türkçe dışındaki dillerin kullanılmasını ve sendikal hakların geliştirilmesini içermektedir.

Bununla birlikte, anayasa reformuyla ilgili olarak, siyasi partiler arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bir grup akademisyen tarafından anayasal reformları içeren bir taslağın 2008 yılında hazırlanması sonrasında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Hükümet, defalarca ifade etmesine rağmen, ne bir anayasa değişikliği taslağı sunmuş ne de bu amaçla istişareye dayalı metodolojik bir yaklaşım önermiştir.

Parlamento

Mart 2009’da, TBMM’de, istişari nitelikte Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur (*Bkz. Kadın Hakları*).

Bununla birlikte, TBMM İçtüzüğünü geliştirme çalışmaları henüz tamamlanmamıştır. Şubat ayında, İçtüzük Uzlaşma Komisyonu tarafından bir teklif taslağı hazırlanmıştır.

⁴ Venedik Komisyonu, Türkiye’deki durumun Avrupa’daki ortak uygulamadan aşağıdaki açılardan farklı olduğunu tespit etmiştir: a) Siyasi partilerin anayasallığına yönelik olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Venedik Komisyonu tarafından meşru kabul edilenlerin çok ötesine geçen, uzun bir maddi kriterler listesi bulunmaktadır; b) Siyasi partilerin yasaklanması ya da kapatılması kararlarının, diğer Avrupa ülkelerindeki kıyasla daha keyfi ve demokratik kontrole daha az tabi olarak alınmasına neden olan bir prosedür bulunmaktadır; c) Parti kapatmayla ilgili kuralların, başka hiçbir Avrupa ülkesinde benzeri olmayan biçimde uygulanmasına ve bunun olağanüstü bir tedbir olarak değil de, Anayasanın yapısal ve işlevsel bir parçası olarak kabul edilmesine neden olan bir gelenek mevcuttur.

Cumhurbaşkanı

Büyük siyasi partiler arasındaki ihtilafli yaklaşımlara rağmen, Cumhurbaşkanı, siyasi partiler ve sivil toplum arasındaki diyalogun artırılmasını ve devlet kurumlarının sağlıklı biçimde işlemesini teşvik etmek amacıyla çaba sarf etmiştir. Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin önemini tekrar tekrar hatırlatmış ve AB ile bağlantılı reformların hızlandırılması için çağrıda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı, dış politikada etkin bir rol üstlenmeye devam etmiş ve çok sayıda dış geziye çıkmıştır. Bir Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından 33 yıl aradan sonra ilk kez gerçekleştirilen Irak seyahati, Kürt meselesiyle ilgili olarak olumlu bir atmosfer oluşmasına katkıda bulunmuştur (*Bkz. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Durum*).

Hükümet

Mart ayındaki yerel seçimleri müteakip oluşturulan yeni Kabine ile Hükümet, AB katılım sürecinin ve siyasi reformların devam ettirilmesi konusundaki kararlılığını ifade etmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesi gereğince, Aralık 2008'de, AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı (UP) kabul etmiştir.

Hükümet, Ocak 2009'da, katılım müzakerelerinin başlamasından beri ilk kez Devlet Bakanı statüsünde tam zamanlı bir AB Başmüzakerecisi atamıştır. Başmüzakereci, katılım müzakereleriyle ilgili olarak, hazırlıkların etkinliğini ve bakanlıklar arasındaki koordinasyonu artırmıştır. Ayrıca, sivil toplumu da içeren paydaşlarla toplantılar düzenlemiş, böylelikle müzakere sürecine katılımı ve bu sürecin daha iyi anlaşılmasını teşvik etmiştir.

Türkiye'nin, AB konularıyla ilgili temel koordinasyon kurumu olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), Başmüzakereciye bağlanmıştır. Başmüzakereci tarafından hazırlanan ve Haziran ayında kabul edilen Kanunla ABGS'ye daha fazla ve daha açık sorumluluklar verilmiştir. Personel sayısı önemli ölçüde artırılmış, yeni bir Genel Sekreter atanmıştır. Yeni yapılanmanın, ABGS'nin daha etkin biçimde işlemesini sağlaması beklenmektedir.

Devlet Bakanı ve Başmüzakereci, Dışişleri Bakanı, Adalet Bakanı ve İçişleri Bakanından oluşan Reform İzleme Grubu, Kabinenin yeniden kurulmasından sonra daha düzenli biçimde –her iki ayda bir– toplanmıştır. Grup, reform sürecine önemli destek sağlamıştır.

Bununla birlikte, bu çabaların daha somut bir ilerlemeye dönüşmesi gerekmektedir. Hükümetin aldığı güçlü halk desteğine ve TBMM'deki büyük çoğunluğa rağmen, siyasi reformlarla ilgili olarak sağlanan somut ilerleme genel olarak sınırlıdır.

Yerel yönetimler konusunda, tüm Türkiye'de belediye, il özel idaresi ve köy ve mahalle meclisleri seçimleri 29 Mart 2009 tarihinde yapılmıştır. Seçimler, seçmenin seçim sürecine güvenini ortaya koyan % 85'lik katılım oranıyla, özgür ve adil biçimde gerçekleştirilmiştir.

Bununla birlikte, seçim öncesi dönemde, Yüksek Seçim Kurulu, oy kullanabilmek için gerekli belgeler, engellilerin oy vermesi ve sandık görevlilerinin başörtüsü takma yasağıyla ilgili bir dizi tartışmalı karar almıştır. Belediye başkanı seçilen kadın sayısı çok düşüktür⁵ (*Bkz. Kadın Hakları*).

Özellikle, halkın yerel yönetime katılımını artırmak için bir platform olarak görülen işlevsel kent konseyleri oluşturulmasıyla ve yine halkın katılımını artırmak amacıyla demokratik yönetim mekanizmalarının geliştirilmesiyle ilgili olarak, yerel yönetimlere yetki devri konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

⁵ Büyük bölümü DTP tarafından desteklenmiştir.

Başta yerel yönetimlerin iç ve dış denetimleri olmak üzere şeffaflık, hesap verebilirliğin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bazı belediyeler, belediye kararlarını, özellikle imar planlarıyla ilgili olanları, halkın erişimine açmak konusunda isteksiz davranmaktadır. Bu bağlamda, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu, bilgi edinme taleplerini yerine getirmemesi nedeniyle Ankara Büyükşehir Belediyesi hakkında Aralık 2008'de savcılığa suç duyurusunda bulunmuştur.

Sonuç olarak, tüm ülkede özgür ve adil bir yerel seçim yapılmıştır. AB ile bağlantılı reformlarla ilgili olarak, tam zamanlı bir Başmüzakereci atanması kararı ve Ulusal Programın kabulü olumlu gelişmelerdir. Ancak, siyasi ve anayasal reformların etkin biçimde uygulanması konusunda ilerlemenin az olduğu söylenebilir. Partiler arasında diyalogun ve uzlaşmacı anlayışın bulunmamasının bu konuda olumsuz etkileri olmaktadır. Yerel yönetimlerle ilgili olarak, yetki devri ve yerel yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi de dâhil olmak üzere çok sayıda konu henüz ele alınmamıştır.

Kamu yönetimi

Kamu yönetimi reformu konusunda, Bakanlar Kurulu Temmuz 2009'da, idarenin vatandaşlara daha iyi kamu hizmeti sunmasına yönelik esas ve usulleri belirleyen bir Yönetmelik yayımlamıştır. Bu esas ve usuller, e-hizmet ve bilgi sunumunun geliştirilmesi, hizmet standartları oluşturulması ve engellilere yönelik tedbirler alınması konularına odaklanmaktadır. 170 yönetmelik basitleştirilmiş ve 421 idari düzenleme yürürlükten kaldırılmıştır.

Bununla birlikte, bürokratik işlemlerin azaltılması, düzenleyici etki analizleri yapılması, idari usuller oluşturulması, şeffaflığın artırılması ve politika oluşturma ve koordinasyon sistemlerinin geliştirilmesi gibi bir dizi önemli sorun devam etmektedir.

Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununun uygulanmasıyla ilgili kaygılar bulunmaktadır. Tüm kamu kurumlarında özerk birimler hâlinde etkili ve işlevsel bir iç denetim sistemi kurulması tamamlanamamıştır. Bu bağlamda, mali yönetimin ve politika oluşturma temel unsurları olan strateji geliştirme birimlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Kamu hizmeti sistemi konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. İnsan kaynakları yönetimini modernize etmek ve ayrıca şeffaflığa, hesap verebilirliğe ve liyakate dayalı kariyer perspektiflerine dayanan tutarlı bir personel politikası çerçevesi oluşturmak için bir kamu yönetimi reformu yapılması gereklidir. Kamu yönetimi reformu, gerektiğinde, atama ve terfi sisteminin siyasileşmesini engelleyecek yasal güvenceleri de içermelidir.

Aralık 2008'de, Anayasa Mahkemesi, devletin idari birimleriyle vatandaşlar arasında bir köprü görevi göreceği olan Ombudsmanlık sisteminin kurulmasına ilişkin Kanunu iptal etmiştir (*Bkz. İnsan Haklarının İyileştirilmesi*).

Sonuç olarak, kamu yönetimi reformu konusunda çok sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle, kamu hizmetinin modernleştirilmesi konusunda önemli çalışmalar yapılması gerekmektedir. Öncelikler arasında, bürokratik işlemlerin azaltılması ve yönetimin sadeleştirilmesinin teşvik edilmesinin yanı sıra profesyonel, bağımsız, hesap verebilir, şeffaf ve liyakate dayalı bir kamu hizmetinin daha fazla geliştirilmesi bulunmaktadır.

Güvenlik güçlerinin sivil denetimi

Haziran 2009'da, TBMM, askeri personelin barış zamanında, askeri darbe teşebbüsü, milli güvenlikle ilgili suçlar ve organize suçlar da dâhil olmak üzere, Ceza Muhakemesi Kanununun 250'nci maddesine göre ağır

ceza mahkemelerinin yargı yetkisindeki suçlardan, sivil mahkemelerce yargılanmasını öngören bir Kanun çıkarmıştır. Bunun yanında, yeni Kanun, askeri mahkemelerin barış zamanında sivilleri yargılayabilmesine yönelik kalan yetkilerini de kaldırmak suretiyle Türkiye'deki uygulamayı AB'dekiyle uyumlu hale getirmiştir. Ana Muhalefet Partisi CHP, yeni Kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Dava devam etmektedir.

Hükümet, Mart 2009'da Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliğini değiştirmiştir. Yeni Yönetmelik, jandarma ve polis in kentsel ve kırsal alanlardaki yetkilerini açıkça düzenlemektedir. Yönetmelik, hâlihazırda valilerin sorumluluğu altında uygulanmaktadır.

Bununla birlikte, Silahlı Kuvvetlerin bazı kıdemli mensuplarının, Hükümet aleyhine faaliyetlere katıldıkları iddia edilmiştir. Beş generalin de içinde bulunduğu 19 emekli subay ve beş muvazzaf subay, Ergenekon davasında askeri darbe teşebbüsü de dâhil olmak üzere çeşitli suçlarla itham edilmişlerdir (*Yukarı bkz.*). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 1990'larda yapılan yargısız infazlarla ilgili olarak gerçekleştirilen soruşturma sonucunda bir jandarma albay, altı kişiyle birlikte tutuklanmıştır.

Askeri mahkemelerin yargılama yetkileriyle ilgili adli uygulamanın, AB'deki uygulamayla uyumlu olması gerekmektedir. Şemdinli davasında⁶ iki astsubayın ve bir PKK muhbirinin yargılanmasına, Yargıtayın, ilk derece mahkemesinin 39 yıl hapis cezası kararını bozması ve davayı askeri mahkemeye göndermesi sonrasında devam edilmektedir. Sanıklar, Van Askeri Mahkemesinin kararının ardından, dava devam ederken serbest bırakılmıştır (*Bkz. Yargı Sistemi*).

Silahlı Kuvvetler, resmi ve gayri resmi mekanizmalar yoluyla, uygun olmayan şekilde siyasi nüfuz kullanmaya devam etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin kıdemli mensupları, çeşitli vesilelerle Kıbrıs, etnik köken, Güneydoğu meselesi, laiklik, siyasi partiler ve diğer askeri olmayan konular dâhil olmak üzere yetki alanları dışında kalan iç ve dış politika konularında görüşlerini açıklamışlardır. Genelkurmay, siyasi partilere ve medyada çıkan haberlere kamuoyu önünde defalarca tepki göstermiştir. Nisan ayındaki bir basın açıklaması sırasında Genelkurmay Başkanı, Ergenekon davası ve iddianamesi hakkında yorumda bulunmuş, dolayısıyla yargıyı baskı altında bırakmıştır. Silahlı Kuvvetlerin bazı kıdemli mensupları, yargılanmakta olan askeri personeli desteklemiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununda ya da Milli Güvenlik Kurulu Kanununda hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Bu Kanunlar, Türk Silahlı Kuvvetlerinin görev ve yetkilerini belirlemekte ve milli güvenlik kavramını geniş biçimde tanımlayarak Silahlı Kuvvetlere büyük bir hareket alanı vermektedir. Emniyet, asayiş ve destek birimleriyle ilgili olarak imzalanan 1997 EMASYA gizli protokolü hâlâ yürürlüktedir.⁷

Yasamanın, Silahlı Kuvvetler bütçesi ve harcamaları üzerindeki denetiminin güçlendirilmesiyle ilgili olarak hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Aynı şekilde, ihale projelerinin çoğunun finansmanını sağlayan Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF), hâlâ TBMM'nin kontrolünün dışında olan bütçe dışı bir fondur. TBMM'nin, güvenlik ve savunma politikaları oluşturma yetkisi bulunmamaktadır.

Askeri harcamaların denetimi konusunda, harcama sonrası dış denetim, Anayasaya göre, Sayıştay tarafından yapılabilmektedir. Ancak, bu denetim, muhasebe kayıtlarına dayanmaktadır ve masa başı incelemeleri şeklindedir. Denetçilerin, yerinde inceleme yapmasına izin verilmemektedir. Ayrıca, Sayıştay Kanunu Tasarısı kabul edilene kadar, Sayıştay, Silahlı Kuvvetlere ait taşınır malların denetimini yapamayacaktır.

⁶ Sanıklar, Kasım 2005'te Türkiye'nin güneydoğusundaki Şemdinli ilçesinde bir kişinin ölümüne ve başkalarının da yaralanmasına neden olan bombalamayı gerçekleştirmekle suçlanmaktadır.

⁷ Protokol, sivil makamların talebi olmaksızın, iç güvenlik sebebiyle askeri operasyonların yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Geçen sene, Sayıştay, SSDF'yi denetleme yetkisine sahip olduğu yönünde bir karar almıştır. Ancak uygulama henüz başlamamıştır.

İç denetimle ilgili olarak, güvenlik kurumlarının iç denetime tabi olmasını öngören 2003 tarihli Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu henüz uygulanmamıştır.

Sonuç olarak, özellikle askeri mahkemelerin yargı yetkisinin sınırlanması konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, Silahlı Kuvvetlerin bazı kıdemli mensupları yetki alanları dışında kalan konularda açıklamalar yapmışlardır ve savunma harcamaları üzerinde TBMM'nin tam denetiminin temin edilmesi gerekmektedir. Askeri personelin, Ergenekon soruşturmasıyla ortaya çıkan Hükümet karşıtı eylemlere katılmış olduğu iddiası ciddi kaygı uyandırmaktadır.

Yargı sistemi

Hükümet, Ağustos 2009'da Yargı Reformu Stratejisini kabul etmiştir. Bu, onaylanması öncesindeki istişare süreci⁸ açısından olduğu kadar, içerdiği reformlar için izlenmesi gereken doğru yolu açıkça gösterdiği için de olumlu bir adımdır. Strateji, geniş kapsamlıdır ve yargının bağımsızlığına, tarafsızlığına, verimliliği ve etkililiğine, yönetim sistemine ve yargı mensuplarının mesleki yetkinliğinin artırılmasına ilişkin konuların yanı sıra, yargıya duyulan güveni artırmak, yargıya erişimi kolaylaştırmak ve ceza infaz sistemini geliştirmek için alınması gereken tedbirleri içermektedir. Ayrıca, Stratejinin uygulanmasına yönelik bir Eylem Planı da kabul edilmiştir.

Yargı personelinin işe alınmasıyla ilgili bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 1 Mayıs 2009 tarihi itibarıyla toplam hâkim sayısı 7.081 (1 Mayıs 2008 tarihinde 6.914), toplam savcı sayısı 4.040'tır (1 Mayıs 2008 tarihinde 3.917).

Bununla birlikte, 1 Mayıs 2009 tarihi itibarıyla toplam 3.875 olan (1 Mayıs 2008 tarihinde 4.166) hâkim ve savcı açığı hâlâ önemli boyuttadır.

Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve verimliliği konusundaki kaygılar devam etmektedir. *Bağımsızlıkla* ilgili olarak, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun yapısına⁹ ya da adalet müfettişlerinin raporlama biçimlerine¹⁰ ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir. 2007'de çıkan bir yönetmeliğe göre, adalet müfettişleri, mahkemeden, yargı mensuplarının telefon konuşmalarının dinlenmesine yetki veren bir karar talep edebilmektedir. Şemdinli davası devam etmektedir (*Bkz. Güvenlik Güçlerinin Sivil Denetimi*). Davanın bugüne kadarki ele alınış biçimi ve daha önce davadan sorumlu olan sivil savcının görevden alınması, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun bağımsızlığı konusunda şüphe doğurmuştur.¹¹

Yargının, Silahlı Kuvvetlerin ve hâkim ve savcı derneklerinin kıdemli üyeleri, yargının önemli davalardaki *tarafsızlığını* tehlikeye sokabilecek açıklamalar yapmışlardır. Yargının *verimliliğiyle* ilgili olarak, Kanun

⁸ Adalet Bakanlığının Strateji Taslağını 2008 ilkbaharında açıklamasından sonra, sivil toplumu da içeren paydaşlarla istişarelerde bulunulmuştur. Yüksek mahkeme üyeleri dâhil olmak üzere, hâkim ve savcılar Strateji Taslağını çeşitli vesilelerle tartışmışlardır.

⁹ Sadece Yargıtayın ve Danıştayın kıdemli üyelerinin oluşturduğu Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, tüm yargıyı temsil etmemektedir.

¹⁰ Hâkim ve savcılarının performanslarını değerlendirmekten sorumlu olan adalet müfettişleri Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna değil Bakanlığa bağlıdır.

¹¹ Bu davada 2006 yılında sivil savcının iddianamesi yayımlanmıştır. İddianame, yüksek rütbeli subaylara yönelik suçlamalar içermektedir. Genelkurmay, iddianameyi eleştirmiş ve anayasal sorumluluk taşıyanları harekete geçmeye davet etmiştir. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, görevden alma kararını Nisan 2006'da vermiştir.

gereğince Haziran 2007 itibarıyla kurulmuş olması gereken, bölge adliye mahkemeleri henüz kurulmamıştır. Bölge adliye mahkemelerinin sayısı, yeri ve çalışmaya başlayabilmeleri için ekipman ve insan kaynaklarının zamanında temini konusunda nihai kararın alınması gerekmektedir.

Kamuoyunca takip edilen önemli davalar, soruşturmanın kalitesi konusunda kaygılar oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca, polisin bir yandan jandarmayla diğer yandan da yargıyla çalışma ilişkisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle bir suç örgütü olduğu iddia edilen Ergenekon, Malatya'da üç Protestanın öldürülmesi ve Ermeni asıllı Türk gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesi davaları olmak üzere, sivil toplum kuruluşlarının raporları ve tanıkların ifadeleri, belirli davalarda bu kaygıları daha fazla artırmaktadır. Özellikle sonuncu davayla ilgili olarak, Başbakanlık Teftiş Kurulunun bir raporunda, güvenlik güçlerinin cinayet öncesindeki rolü sorgulanmıştır. Rapora göre, güvenlik güçlerinin, Dink'e yönelik ölüm tehditleriyle ilgili güvenilir bilgiler elde ettikten sonra harekete geçmekten imtina ettikleri anlaşılmaktadır. Bu cinayete ilgili olarak, İstanbul, Samsun ve Trabzon'daki davalar devam etmektedir. Ancak, bu davalar Dink ailesinin avukatlarının talebine rağmen birleştirilmemiştir.

Suç örgütü olduğu iddia edilen Ergenekon'la ilgili duruşmalarda sanıkların usule ilişkin haklarının ihlal edildiği bildirilmiştir. Bu dava kapsamında toplanan bilgilerin önemli bir bölümü sızdırılmış olup, bu konuda davalar açılmıştır (*Bkz. İfade Özgürlüğü*).

Yargı mensuplarının, yargılama öncesi tutukluluk hâlini kamu yararı için kesinlikle gerekli olduğu durumlarla sınırlı tutmadıkları yönünde duyular bulunmaktadır. Bu da, içinde bulunanların yarısından fazlasının yargılanmayı beklediği hapishanelerin aşırı kalabalıklaşmasına yol açmaktadır. Şartlı tahliye edilen kişilerin etkili biçimde izlenmesi konusunda sorunlar bulunduğundan, hâkimler şartlı tahliyeyi hapse alternatif olarak tercih etmekte tereddüt etmektedirler. *Çocuk mahkemeleriyle ilgili de kaygılar bulunmaktadır (Bkz. Çocuk Hakları)*.

Sonuç olarak, yargı alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yargı Reformu Stratejisinin, tüm paydaşlarla birlikte yürütülen istişare sürecinin ardından Hükümet tarafından kabul edilmesi olumlu bir adımdır. Personel sayısının ve finansmanın artırılması amacıyla alınan tedbirler de olumludur. Ancak, bu çabaların devam ettirilmesi gerekmektedir. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun yapısı ve bölge adliye mahkemelerinin kurulması gibi konularda, yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkililiğiyle ilgili kaygılar devam etmektedir.

Yolsuzlukla mücadele politikası

Yolsuzlukla mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Haziran ayında, Türk Ceza Kanununda ve Kabahatler Kanununda değişiklik yapan bir Kanun TBMM'de kabul edilmiştir. Bu değişiklikler, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) tavsiyelerini dikkate almak, uluslararası sözleşmelere uymak, OECD Rüşvet Sözleşmesi hükümlerini ve Mali Eylem Görev Gücünün kara paranın aklanmasının önlenmesiyle ilgili önerilerini uygulamak amacıyla yapılmıştır. Kanun, tüzel kişilerin yükümlülükleri, kara paranın aklanmasının önlenmesi ve yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmesiyle ilgili yasal çerçeveyi güçlendirmektedir.

Hükümet, ulusal bir yolsuzlukla mücadele stratejisi oluşturmak amacıyla, Başbakanlık Teftiş Kurulunun koordinasyonunda kamu kurumlarının katılımıyla, STK'lar da dâhil olmak üzere, paydaşlarla geniş kapsamlı istişarelerde bulunmuştur.

İyi yönetim ve şeffaflığı artırmak amacıyla kurulan Bakanlık Komisyonu, yolsuzlukla mücadele konularında hemen hemen hiçbir siyasi girişimde bulunmamıştır.

Deniz Feneri adlı yardım derneği aleyhine geçen yıl Almanya’da açılan dolandırıcılık davası bağlamında, Türk savcılık makamı Türkiye’deki soruşturmayı devam ettirmiştir. Türkiye’de başlıca şüphelilerin mal varlıkları dondurulmuştur. Ancak, mahkemeye bir iddianame sunulmamıştır.

İlk kez, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2009 yılında, kamu görevlilerinin etik kurallara uymadıkları konusunda seçilmiş bir belediye başkanını ve kamuya ait şirket yöneticilerini de kapsayan dört karar yayımlamıştır.

Bununla birlikte, etik kuralların, akademisyenleri, askeri personeli ve yargıyı da kapsayacak hâle getirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Milletvekili dokunulmazlıklarının, yolsuzluklara ilişkin davalarda sınırlandırılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Muhalefet bu konuda tedbir alınmasını desteklemektedir. TBMM’nin, şikâyet ve iddiaları ele almak amacıyla bir daimi etik komisyonu kurması gerekmektedir. Milletvekillerine yönelik davranış kuralları bulunmamaktadır. Ayrıca, dokunulmazlıkların hangi şartlar altında kaldırılabilceği konusunda nesnel ölçütler oluşturulmalıdır. Mal beyanlarının kontrol edilmemesi ve doğrulanmaması, TBMM ve Hükümette dürüstlük ilkesinin korunması açısından zayıf nokta teşkil etmeyi sürdürmektedir.

Siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanı konusunda, şeffaflığı artırmaya yönelik bir yasal düzenleme henüz kabul edilmemiştir. Seçim kampanyalarının finansmanının denetlenmesinden sorumlu herhangi bir kamu kuruluşu bulunmamaktadır.

Sayıştayın yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesini amaçlayan yeni yasal düzenlemenin kabul edilmesinde ilerleme kaydedilmemiştir.

Sonuç olarak, yolsuzluğun önlenmesine yönelik yasal çerçeve iyileştirilmiştir. Ancak, yolsuzluk pek çok alanda halen yaygındır. Türkiye’nin yolsuzlukla mücadele stratejisini tamamlaması ve soruşturmalar, iddianameler, kovuşturmalar ve mahkûmiyetlere ilişkin izleme mekanizması oluşturması gerekmektedir.

2.2. İnsan hakları ve azınlıkların korunması

Uluslararası insan hakları hukukuna riayet

İnsan haklarına ilişkin belgelerin onaylanması konusunda, TBMM 18 Aralık 2008 tarihinde yürürlüğe giren BM Engelliler Sözleşmesini onaylamıştır. Bu Sözleşmenin İhtiyari Protokolü Eylül 2009’da imzalanmıştır.

Eylül 2009’da Hükümetin kararını takiben, BM İşkenceyle Mücadele Sözleşmesi İhtiyari Protokolünün (OPCAT) onaylanması TBMM gündemindedir. Bu Protokol, tarafların, gözaltı merkezlerinin denetlenmesi için bağımsız bir ulusal önleme mekanizması belirlemesini veya oluşturmasını gerektirmektedir.

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (AİHS) ilişkin üç Ek Protokolü¹² onaylamamıştır.

---

¹² 4, 7, 12 sayılı Protokoller

Rapor döneminde, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)**, toplam 381 kararında Türkiye'nin AİHS'yi ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Mahkeme, söz konusu davaların yaklaşık üçte birinde adil yargılanma hakkı ve/veya özgürlük ve güvenlik hakkı ihlali olduğuna hükmetmiştir. Kararların dayandığı olayların çoğu 1990'larda ya da yeni Türk Ceza Kanunu veya Ceza Muhakemesi Kanunu kabul edilmeden önce gerçekleşmiştir. AİHM'ye yapılan yeni başvuruların büyük bölümü adil yargılanma hakkı ve mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgilidir. Başvuruların % 11'i ifade özgürlüğü konusunda, % 5'i ise işkencenin yasaklanması konusundadır. Sonuç olarak, Türkiye aleyhinde AİHM'ye yapılan başvuruların sayısı artmıştır.

Türkiye AİHM kararlarının uygulanmasında ilerleme sağlamaya devam etmiştir. 2008 yılında toplam 5,2 milyon avro'yu bulan para cezalarının tümü zamanında ödenmiştir.

Bununla birlikte, bazı durumlarda, yasal tedbirlerin alınmasını gerektiren AİHM kararlarının uygulanması yıllarca gecikmiştir. Hulki Güneş, Göçmen ve Söylemez davalarında, kararların uygulanmaması, sanıkların yargılama usulüne aykırı olarak özgürlüklerinden yıllarca yoksun kalmalarına yol açmıştır. Bu durumun düzeltilmesi için yasal düzenleme yapılması gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye vicdani nedenlerle askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddedenlerin tekrar eden kovuşturmalara tabi tutulması ve tekrar cezalandırılmasını önleyen yasal tedbirleri almamıştır. Türkiye'nin yasal tedbir almasını bekleyen diğer davalar, güvenlik güçlerinin faaliyetlerinin kontrol edilmesi, suistimale karşı etkili çözüm yolları ve ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar ile ilgilidir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Türkiye aleyhine açtığı davada, kayıp kişiler konusu ve Kıbrıs'ın kuzeyinde devamlı olarak yaşayan Kıbrıslı Rumların mülkiyet haklarına ilişkin kısıtlamalar konusu sonuçlanmamıştır. Yerinden olmuş kişilerin mülkiyet haklarını karşılamak üzere kurulan tazminat mekanizması, ilke olarak, AİHM kararlarının gereklerini sağlamaktadır ve tazminat taleplerini almaya devam etmektedir. Mahkeme, 28 Temmuz 2009 tarihli kararında, Kıbrıs Türk Taşınmaz Mal Komisyonu aracılığıyla *Alexandrou* davasına ilişkin sağlanan dostane çözüme dikkat çekmiş ve Sözleşme veya Protokollerinde tanımlandığı şekilde insan haklarına saygı zemininde çözüm bulunmasından dolayı memnuniyetini belirtmiştir. Bununla birlikte, AİHM, söz konusu çözümün benzeri tüm davalar için etkili olup olmayacağı konusunu değerlendirmemiştir. Türkiye, *Loizidou* ve *Xenides-Arestis* davalarına ilişkin AİHM kararlarını henüz tam olarak uygulamamıştır.

Çeşitli kamu kuruluşları **insan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması** görevini paylaşmaktadır. Bunlara, Başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Başkanlığı ile İnsan Hakları Kurulları dâhildir (toplam 931 adet). Bu kuruluşlar, gözaltı merkezlerinin (kamu tarafından desteklenen sosyal hizmetler de dâhil olmak üzere) ziyaret edilmesinden ve insan hakları ihlalleriyle ilgili iddiaların değerlendirilmesinden sorumludur. Genel olarak, bu kuruluşlara yapılan başvurular ciddi oranda artmıştır. Kamu çalışanlarına, hâkimlere, savcılara ve polis memurlarına yönelik insan hakları eğitimine devam edilmiştir. Jandarmaya yönelik olarak verilen hizmet içi ve işbaşı eğitimi insan hakları eğitimini de kapsamaktadır ve insan hakları ihlallerine yönelik iddiaların incelenmesine ilişkin teknikler konusunda uzmanlık eğitimiyle desteklenmiştir.

TBMM düzeyinde, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu aşağıdaki konulara ilişkin dört alt komisyon kurmuştur: İşkence, kötü muamele ve cezaevleri; düşünce, ifade, din ve vicdan özgürlüğü; ekonomik ve sosyal haklar (çocuk hakları da dâhil olmak üzere) ve mevzuatın AB müktesebatıyla uyumlaştırılması. Ayrıca, Komisyon belirli insan hakları vakalarına ilişkin çeşitli raporlar yayımlamıştır.

Bununla birlikte, bazı insan hakları savunucuları, yaptıkları çalışmalar nedeniyle cezai takibata uğramaya devam etmişlerdir. Kaynakların, bağımsızlığın ve kamu bilincinin eksikliği, insan

hakları kurumlarının düzgün işleyişini engellemektedir. Bu yetersizliklere çözüm bulunması amacıyla yeni bir Ulusal İnsan Hakları Kurumu oluşturulmasına yönelik tartışmalar henüz sonuçlanmamıştır. Hükümet, bu sürece ilişkin kararlılığını sürdüreceğine dair sinyaller vermiştir. 2006 yılında kabul edilen Ombudsmanlık Kanunu Anayasa Mahkemesi tarafından, Anayasanın bu tür bir kurumun TBMM ile ilişkilendirilmesine izin vermediği gerekçesiyle iptal edilmiştir. Dolayısıyla, Ombudsmanlık sisteminin oluşturulması için Anayasada değişiklik yapılması gerekmektedir. Ancak bunun için gerekli mutabakat TBMM’de sağlanamamıştır.

Sonuç olarak, uluslararası insan hakları hukukuna riayet edilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, yasal değişiklikler gerektiren bazı AİHM kararlarının uygulanması yıllardır bekletilmektedir. Özellikle bağımsız bir insan hakları kurumunun ve Ombudsmanlık kurumunun kurulması bağlamında, insan haklarına ilişkin kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi için daha çok çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. İşkenceye Karşı BM Sözleşmesinin İhtiyari Protokolünün (OPCAT) onaylanması gecikmiştir.

Medeni ve siyasi haklar

Hükümet, **ışkencenin ve kötü muamelenin** önlenmesi amacıyla yasal güvencelere uygunluğun sağlanması yönündeki çabalarını sürdürmüştür. İstanbul Protokolünün¹³ daha iyi uygulanmasına yönelik olarak, sağlık çalışanları ile hâkim ve savcılara, işkence ve kötü muamele vakalarında etkili soruşturma ve belgelendirme eğitimi verilmesine 2008 yılında başlanmıştır. Polis ve jandarmanın ifade alma odalarının işitsel ve görsel kayıt sistemleriyle donatılmasına yönelik çabaları devam etmiştir.

Vatandaşların polis, jandarma ve sahil güvenlik hizmetlerine ilişkin şikâyetlerinin soruşturulması amacıyla bağımsız bir ulusal mekanizma oluşturulması hazırlıkları Haziran ayında sonuçlandırılmıştır. Hâlihazırda, söz konusu birimin kurulmasına yönelik kanun taslağının tamamlanarak TBMM’ye sunulması için İçişleri Bakanının kararı beklenmektedir.

Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT)¹⁴ Haziran 2009’da Türkiye’de geniş çaplı bir misyon yürütmüştür. Bu ziyaret, Hükümetin sıfır tolerans politikasının incelenmesi bakımından önemlidir. Zira, son yıllarda, insan hakları STK’ları, daha fazla işkence ve kötü muamele iddiaları ile karşılaşmışlardır. CPT, kolluk kuvvetleri (polis ve jandarma) tarafından gözaltına alınan kişilere yapılan muameleye ve yabancılar için gözaltı yerlerinde tutulan yasadışı göçmenlerin içinde buldukları koşullara özellikle dikkat etmiştir. CPT aynı zamanda mahkûmlara sunulan sağlık hizmetleri ve imkânlar da dâhil olmak üzere, cezaevlerine ilişkin pek çok konuyu detaylı bir şekilde incelemiştir. 2009 yılında gerçekleşen bu ziyaretin raporlarının yayımlanmasına izin verilmesi, Hükümetin işkenceye ve kötü muameleye karşı benimsediği sıfır tolerans politikasına olan bağlılığını gösterecektir.¹⁵

İşkenceye Karşı BM Sözleşmesinin İhtiyari Protokolünün (OPCAT) onaylanması 2005’ten beri gerçekleşmemiştir (*Bkz. Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Riayet*).

¹³ İstanbul Protokolü: BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine sunulmuş olan İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezanın Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelenmesi Hakkında El Kitabı, 9 Ağustos 1999.

¹⁴ CPT’nin rolü, Avrupa Konseyine üye 47 ülkede özgürlüklerinden mahrum bırakılmış kişilere yapılan muamelenin incelenmesidir. Her ziyaretten sonra, CPT ilgili devlete, vardığı sonuçları ve tavsiyelerini gizli bir rapor hâlinde yollar. Devlet, CPT raporunun yayımlanmasına karar verebilir.

¹⁵ CPT’nin bugüne kadar Türkiye hakkında hazırladığı tüm raporlar yayımlanmıştır. Ancak, geçmişte bazı raporların yayımlanması gecikmiştir.

İşkence veya kötü muamele iddiasında bulunan kişilere yönelik olarak kolluk kuvvetleri tarafından karşı davalar sıkça açılmaktadır. Söz konusu davalar, şikâyetler bakımından caydırıcı olabilmektedir. Bu davaların mahkemelerce hızla görüldüğüne dair kanıtlar bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığı bünyesinde bulunan Adli Tıp Kurumu haricindeki adli tıp doktorları mahkemelerce kabul edilmemektedir. Bu fiili tekel, ülkedeki etkili ve bağımsız adli tıp hizmetlerinin gelişimini engellemektedir. Ayrıca, doktorların güvenlik nedeniyle, bir kolluk kuvvetinin muayenede hazır bulunmasını talep ettiği durumlarda, avukatların da adli tıp tarafından yapılan muayenede hazır bulunmasına izin verilmelidir.

İnsan hakları ihlallerinin **cezasız kalmasıyla mücadele** konusunda, Engin Çeber'in gözaltında ölmesinden sorumlu tutulan 60 görevli hakkında suç duyurusunda bulunulmuştur. Bu konudaki dava Ocak 2009'da başlamıştır ve halen sürmektedir.

Bununla birlikte, insan hakları ihlallerinin cezasız kalmasını azaltmaya yönelik çabaların artırılması gerekmektedir. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu tarafından Ocak ayında kabul edilen işkence ve kötü muamele hakkındaki raporda, İstanbul Emniyet Müdürlüğünden 431 görevliye karşı açılan işkence ya da kötü muameleye ilişkin 35 davanın hiçbirinin mahkûmiyetle sonuçlanmadığı belirtilmiştir.¹⁶ İnceleme Komisyonu, bu durumun kolluk kuvvetleri hakkında başlatılan davaların etkililiği konusunda şüpheye yol açtığı sonucuna varmıştır. Aynı rapora göre, işkence ve kötü muamele iddiaları hakkında yürütülen idari soruşturmalar sonucunda, polis memurlarının sadece % 2'sine disiplin cezası uygulanmaktadır. İnceleme Komisyonu, söz konusu soruşturmaların çalışma arkadaşları olan polis memurları tarafından yürütülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Ahmet Kaymaz ve 12 yaşındaki oğlu Uğur'u Kasım 2004'te "meşru müdafaa sınırlarını aşarak öldürdükleri" iddiasıyla yargılanan dört polis memuru Yargıtay kararıyla Haziran ayında beraat etmiştir. Kaymaz ailesi, AİHM'ye başvurmuştur.

Sonuç olarak, yasal çerçeve, işkence ve kötü muameleye karşı geniş kapsamlı tedbirleri içerse de, bunların uygulanması ve Hükümetin işkenceye karşı sıfır tolerans politikasının tam olarak uygulanması sınırlı kalmıştır. İşkence ve kötü muamele iddiaları ve faillerin cezasız kalması kaygı kaynağı olmaya devam etmektedir ve bu konudaki iyileştirme çalışmaları Türk yetkililerin öncelikli konusu olmalıdır. Bu alandaki ilerlemenin doğru bir şekilde değerlendirilmesi bakımından, Türk makamlarının Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) raporunun yayımlanmasına ivedilikle izin vermesi yararlı olacaktır.

Adalet erişim, gözaltındaki kişilerin gözaltına alındıktan hemen sonra avukata erişebildikleri kentsel bölgelerde görece daha kolay olmuştur. Öte yandan, sanıkların avukata erişiminin kentsel bölgelerle eşit koşullarda gerçekleşmediği kırsal alanlarda, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sıkıntılar yaşanmıştır. Aynı şekilde, gösterilere katıldıkları gerekçesiyle Terörle Mücadele Kanunu uyarınca gözaltına alınan 15-18 yaş arası çocukların, gözaltına alındıktan hemen sonra avukata erişimleri her zaman mümkün olmamıştır. Genel olarak, etkili bir adli yardım sınırlıdır ve bazı sanıkların temsil edilmemesi durumu devam etmektedir. Ücretsiz adli yardım olanaklarına ilişkin sanık bilinci artırılmalıdır.

Türkiye, birkaç yıldır cezaevi koşullarını ve altyapısını iyileştirmeye yönelik iddialı bir **cezaevi** reform programı yürütmektedir. Yeni cezaevlerinin inşa edilmesi ve günümüz koşullarına uygun olmayan bazı küçük cezaevlerinin kapatılmasıyla, bu programın uygulanmasında daha fazla

¹⁶ Ocak 2009'a kadar, 64 kişi beraat etmiştir. 290 dosya kovuşturma yapılmadan sonuçlandırılmıştır. 76 polis memuruna karşı davalar devam etmektedir.

ilerleme kaydedilmiştir. Cezaevi personeline yönelik hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimi veren dört merkez bulunmaktadır. Beşinci merkez yapım aşamasındadır ve bu yılın sonuna kadar tamamlanacaktır. Sürecin bu yılın sonuna kadar tamamlanması amacıyla, Temmuz ayında 6.000 ilave cezaevi personelinin istihdam edilmesine başlanmıştır.¹⁷

Ancak, cezaevi reformu eşit düzeyde uygulanmamaktadır. Örneğin, yetersiz kaynağa sahip küçük cezaevlerinde reformun uygulanması zordur. Cezaevlerinin, mahkûmlar için ortak faaliyetler ya da rehabilitasyon programları düzenlemesini engelleyen yetersiz kadrosu da bu zorlukları artırmaktadır. Mahkûmların, ortak faaliyet gerçekleştirmekten halen yoksun olduğu yüksek güvenlikli F-tipi cezaevlerinde de durum böyledir.

Birkaç yılda iki katına çıkan mahkûm sayısındaki hızlı artış, gittikçe artan aşırı bir kalabalıklaşma sorununa yol açmaktadır¹⁸. Ayrıca, tutuklu yargılananların sayısının yüksek olması, çözülmesi gereken bir konudur¹⁹ (*Bkz. Yargı Sistemi*).

Cezaevleri denetimine ilişkin ulusal mevzuat, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesinin İhtiyari Protokolünün (OPCAT) koşullarını tam olarak karşılamamaktadır (*Bkz. İşkence ve Kötü Muamele*). Tutuklu bulunan çocuklar konusunda endişeler bulunmaktadır (*Bkz. Çocuk Hakları*).

Telefonlarda Türkçe dışında başka bir dilin kullanımına yönelik kısıtlamaların azaltılması amacıyla yeni bir usul oluşturulmuştur. Kanunla düzenlenen ziyaret etme koşulları, makul herhangi bir güvenlik gerekçesiyle getirilenlerden çok daha sınırlayıcıdır.

Bazı davalarda, sürekli tedavi gerektiren ciddi hastalıklar tahliye gerekçesi olarak kabul edilmemiştir. Sağlık hizmeti kaynakları ve psikiyatri kaynakları yetersizdir. Cezaevlerinde düzgün tıbbi bakımın gerçekleşmesi için gerekli olan 250 mahkûm için bir doktor oranına Türkiye’de ulaşılammamaktadır. Cezaevi görevlileri tarafından yapılan kötü muamele vakaları bildirilmiştir (*Bkz. İnsan Hakları İhlallerinin Cezasız Kalması*).

Sonuç olarak, eğitim ve altyapının iyileştirilmesi ve ilave cezaevi personeli alınması konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, aşırı kalabalıklaşma ve tutuklu yargılananların yüksek oranda olması çözülmesi gereken sorunlar olarak kalmıştır.

İfade özgürlüğü konusunda, Türk Ceza Kanununun (TCK) 301’inci maddesi artık ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına yönelik olarak sistematik bir şekilde uygulanmamaktadır. Bu maddede yapılan değişiklik, önceki yıllara kıyasla kovuşturma sayısında belirgin bir düşüşe yol açmıştır.²⁰

Anayasa Mahkemesi, 2006 yılında bir önceki Cumhurbaşkanı tarafından yapılan başvuruyu müteakip, Terörle Mücadele Kanununun, medya patronlarını terör propagandası yapan yayınlardan ve teröre övgüden sorumlu tutan hükümlerini iptal etmiştir.

¹⁷ 10 Temmuz 2009 tarihinde toplam 27.021 kadronun 8.121’i münhaldır.

¹⁸ 10 Temmuz 2009 tarihinde cezaevi kapasitesinin toplamı 112.066; cezaevi nüfusu 312.066’dır.

¹⁹ 10 Temmuz 2009 tarihinde cezaevinde bulunanların % 53’ü tutuklu yargılananlardan oluşmaktaydı.

²⁰ 301’inci maddede yapılan değişiklikler 8 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Değişiklikler, diğerlerinin yanı sıra, 301’inci maddeye dayanarak ceza soruşturması açılabilmesi için Adalet Bakanından izin alınması mecburiyetini getirmiştir. Değiştirilmiş maddenin yürürlüğe girmesinden sonra Adalet Bakanı beklemekte olan 914 dosyayı (kovuşturma ya da dava safhasında olan) incelemiş ve 77 ceza soruşturmasının devamına karar vermiştir. Adalet Bakanı ayrıca, 301’inci maddenin tadil edilip 8 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmesinden sonra başlatılan 210 soruşturmayı incelemiş ve bunlardan sekiz tanesine (yani Adalet Bakanına sunulan soruşturmaların % 3’ü) izin vermiştir.

200 Türk aydını tarafından imzalanan, “1915’te Osmanlı Ermenilerinin uğradığı Büyük Felaketin inkâr edilmesini” reddeden ve Ermenilerden özür dileyen dilekçe internet ortamında paylaşılmıştır. Kampanyada yaklaşık 30.000 imza toplanmış ve bu durum belli başlı yayın organlarındakiler de dâhil olmak üzere geniş çaplı tartışmalara yol açmıştır.²¹ Ayrıca, medyada, Kürt meselesi, genel olarak azınlık hakları, ordunun rolü ve Atatürk’ün mirası gibi Türk kamuoyu tarafından hassas olarak algılanan diğer konularda yoğun tartışmalar gerçekleşmiştir.

Ancak, yasal çerçeve halen ifade özgürlüğüne ilişkin yeterli güvenceyi sağlayamamaktadır ve sonuç olarak hâkim ve savcılar, ifade özgürlüğünü dar bir şekilde yorumlamaktadırlar. Halen 301’inci maddeyi temel alan bazı kovuşturmalar yapılmakta ve mahkûmiyet kararları verilmektedir. Ayrıca, TCK’nın onur, şeref ve saygınlığa karşı işlenen suçlar (TCK’nın 125 ila 131’inci maddeleri), kamu düzeni (214’üncü, 216’ncı, 217’nci, 218’inci ve 220’inci maddeleri) devlet güvenliği (305’inci maddesi), anayasal düzen (312’nci ve 314’üncü maddeler), müstehcenlik (226’ncı maddesi) başta olmak üzere, diğer birtakım hükümleri ifade özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Ayrıca, TCK’nın 318’inci maddesi (halkı askerlikten soğutmak), Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun, Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun²² uyarınca kovuşturmalar ve mahkûmiyet kararları devam etmektedir. Bu hukuki belirsizlik, gazetecileri, yazarları, yayıncıları, siyasetçileri, akademisyenleri ve diğer meslek gruplarını soruşturma, kovuşturma, mahkûmiyet ve hapis tehlikesiyle karşı karşıya bırakmakta ve dolayısıyla oto-sansüre neden olabilmektedir.

Terör faaliyetlerinin artması sonucu 2006 yılında kabul edilen Terörle Mücadele Kanununda yapılan değişiklikler bazı süreli yayınların durdurulmasıyla sonuçlanmıştır. Anayasa Mahkemesi, savcılarının on beş günden bir aya kadar yayınları yasaklamalarına izin veren Terörle Mücadele Kanununun hükümlerine karşı önceki Cumhurbaşkanı tarafından 2006 yılında açılan davayı reddetmiştir.

Önde gelen ulusal medya gruplarından biri olan Doğan Medya Holding grubuna karşı iki vergilendirme prosedürü başlatılmıştır. Gelir İdaresi Başkanlığınca uygulanan büyük vergi cezaları, potansiyel olarak Grubun ekonomik gücünü zayıflatmakta ve bu nedenle uygulamada *basın özgürlüğünü* etkilemektedir. Vergilendirme prosedürlerinde orantılılık ve tarafsızlık ilkelerine uyulması ihtiyacı bulunmaktadır.

Siyasetçiler, kişisel haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle yayıncılara, gazetecilere, yazarlara veya diğer siyasetçilere karşı bazı hukuk davaları açmışlardır. Genelkurmay, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gerçekleşen olaylarla ilgili gizli bilgilerin açıklanmasına ilişkin davalar açmıştır. Gazeteciler, soruşturmaların mahremiyetini ihlal etmek ya da adil yargılamayı etkilemek iddiaları yüzünden sıklıkla kovuşturmalara karşı karşıya kalmışlardır (sırasıyla TCK’nın 285’inci ve 288’inci maddeleri). Gazeteci akreditasyonunu talep eden bazı medya kuruluşlarına karşı ayrımcılık yapılmıştır. Önde gelen siyasi liderler, Doğan Medya Holding’in sahip olduğu gazeteleri ve televizyon kanallarını boykot etmişlerdir.

İnternet sitelerinin sıkça yasaklanması endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Hukuki ve idari kararlar, istenmeyen içeriğin filtrelenmesi yerine tüm internet sitesini bloke etmektedir.

²¹ Ocak 2009’da kampanyayı başlatanlara karşı takipsizlik kararı verilmiştir. Ancak, bu karar Sincan 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 2 Mart 2009 tarihinde kaldırılmıştır. Adalet Bakanlığının bu karara yaptığı itiraz Yargıtay’da görüşülmeye devam etmektedir.

²² Bu Kanun uyarınca, sadece Türk alfabesinde bulunan harfler kullanılabilir.

YouTube, Mayıs 2008'den beri yasaklanmıştır. Facebook ve Google internet sitelerine ve diğer sitelere karşı devam eden davalar bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Türk kamuoyunda, geleneksel olarak hassas kabul edilen konular da dâhil olmak üzere, serbest ve açık tartışmalar artmaktadır. Artık, Türk Ceza Kanununun 301'inci maddesi ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına yönelik olarak sistematik bir şekilde uygulanmamaktadır. Ancak, Türk Ceza Kanununun diğer birtakım maddelerine dayanan kovuşturma ve mahkûmiyetler mevcuttur. Türk hukuku, AİHS ve AİHM içtihatlarıyla uyumlu bir ifade özgürlüğü için yeterli güvenceyi sağlamamaktadır. Medya üzerindeki siyasi baskı ve hukuki belirsizlikler uygulamada basın özgürlüğünü etkilemektedir.

Toplanma özgürlüğü konusunda yasal çerçevenin uygulanmasına yönelik daha fazla çaba harcanmıştır. Kasım 2008'de, İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan bir genelgede (*Bkz. İşkence ve Kötü Muamele*), güvenlik güçlerince orantısız güç kullanımını engellemek için yakalama ve gözaltı usullerinin doğru uygulanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Polis şiddeti söz konusu olduğunda kimlik tespitinin kolaylaştırılması amacıyla, gösterilerde görevlendirilen polis memurları kasklarının üzerinde görünür rakamlar taşımaktadırlar. Bu önlem artık ülke genelinde uygulanmaktadır.

Bununla birlikte, gösteriler esnasında güç kullanımı sorununun çözümlenmesi için, Türk polisinin zor çalışma koşulları iyileştirilmelidir. Bu anlamda, eğitim yardımı da alınacak önlemlere dâhildir. Ayrıca, 2007 yılında kabul edilen Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun birtakım hükümleri, yaşama hakkının korunmasıyla ilgili bazı endişeleri de beraberinde getirmektedir. Halen, söz konusu yasanın uygulanmasında karşılaşılan zorluklar bildirilmektedir. Rutin kimlik kontrollerinde kötü muamelenin gerçekleştiği vakalar bulunmaktadır. Aşırı güç kullanımına karışan güvenlik güçleri mensuplarına karşı açılan hukuki ve idari soruşturmalar etkili bir şekilde yürütülmemektedir (*Bkz. Cezasız Kalma*).

Önceki yıllarda polis şiddeti yüzünden gölgelenen *Nevruz* ve 1 Mayıs gösterileri çoğu yerde barış içinde gerçekleşmiştir. Ancak, ülkenin güneydoğusundaki gösterilerde şiddet ön plana çıkmaya devam etmiştir. Özellikle ülkenin doğu ve güneydoğusunda, STK faaliyetlerinin güvenlik güçleri tarafından görüntülü kayıt altına alınması ve soruşturulması olayları halen bildirilmektedir.

Örgütlenme özgürlüğü konusunda, dernek ve üye sayısı artmaya devam etmiştir. Vakıflar Meclisinin ilk seçimleri Aralık 2008'de gerçekleşmiştir. Yeni Vakıflar Meclisi, vakıf kurmak için gerekli olan malvarlığı miktarının önemli ölçüde düşürülmesine karar vermiş ve böylelikle vakıf kurma koşullarını daha fazla kolaylaştırmıştır.

Danıştay, öğretim üyelerinin dernek kurma hakkını kısıtlayan Genelgeyi iptal etmiştir. YÖK tarafından Kasım 2008'de yayımlanan Genelge, üniversitelerinin onayı olmadan öğretim üyelerinin meslek örgütlerinde, vakıf ya da derneklere görev almalarını engellemektedir.

Yargıtay, Nisan ayında lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel ve travesti (LGBTT) Lambda İstanbul Dayanışma Derneğinin kapatılması kararını bozmuştur.

Bununla birlikte, Yargıtayın kararı derneğin meşruluğunu, "*bu tür seksüel eğilimleri yayma amacıyla lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, travesti ve transseksüel davranışları teşvik etmeme*" koşuluna dayandırmıştır ki, bu, AB'nin homofobiyi reddetmesi ve ayrımcılıkla mücadele standartları ile uyumlu değildir. Ayrıca, Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (Özgür-Der) aleyhine bir kapatma davası açılmıştır. Dava, Derneğin Kasım 2008'de yayımladığı ve

okullarda milli güvenlik derslerinin subaylar tarafından verilmesine karşı çıktığı bir basın açıklamasından kaynaklanmaktadır. İnsan Hakları Derneği İstanbul şubesi aleyhindeki adli soruşturma devam etmektedir. Her iki kapatma davası da İstanbul Valiliğince yapılan suç duyurularından sonra açılmıştır.

Bazı yasal hükümler dernek faaliyetlerine aşırı yük getirmektedir. Dernekler Kanununa uyulmaması hâlinde yüksek para cezaları ya da ağır cezalar gündeme gelmektedir.²³ Yurtdışından mali destek alınmadan önce ilgili makamlara bildirimde bulunma yönündeki yasal zorunluluk dernekler üzerine yük getirmektedir. AB fonları dâhil olmak üzere yurtdışından mali destek alan sivil toplum kuruluşlarının bazen orantısız denetime tabi tutulması ve bazı basın organlarında olumsuz şekilde tasvir edilmesi diğer bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Özellikle başta uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yerel temsilcilikleri olmak üzere, dernekler ve vakıfların kayıt edilmesi konusunda sıkıntılar hâlâ devam etmektedir. Büyük uluslararası STK'lara ("International Crisis Group" ve "the Raoul Wallenberg Institute") ilişkin olarak en az iki dava bir yıldan uzun bir süredir beklemededir.

Sendikalar, toplu gösteri düzenleme haklarını kullanma konusunda engellerle karşılaşmaya devam etmektedir. Polis müdahalesi her zaman kamu düzenine gerçek bir tehdidin görüldüğü durumlarda sınırlı kalmamıştır.

Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin mevzuatın değiştirilmesine yönelik ilerleme kaydedilmemiştir (*Bkz. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü*).

Sonuç olarak, derneklere ilişkin yasal çerçeve Avrupa standartlarıyla uyumludur. Bununla birlikte dernekler, faaliyetlerinin bazı hallerde adli soruşturma açılmasına varan orantısız denetimi ile halen karşılaştıkları için uygulamaya ilişkin önemli miktarda ilerleme kaydedilmelidir.

Sivil toplum kuruluşlarının, AB'ye katılım süreci de dâhil olmak üzere, kamu kurumları ve genel olarak kamuoyunda üstlendiği önemli role ilişkin artan bir farkındalık gözlenmektedir.

Buna karşılık, danışma usullerinde karşılaşılan bazı güçlükler kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki güven eksikliğini yansıtmaktadır. Sivil toplum kuruluşları için yardım toplanması ve vergi muafiyetine ilişkin yasal çerçeve, sivil toplum kuruluşlarının mali sürdürülebilirliğini geliştirmek amacıyla AB iyi uygulamalarıyla uyumlu şekilde güçlendirilmelidir.

Din özgürlüğü konusunda, ibadet özgürlüğüne genel olarak saygı gösterilmesine devam edilmektedir. Şubat 2008'de kabul edilen Vakıflar Kanununun uygulanmasına Rapor döneminde sorunsuzca devam edilmiştir (*Bkz. Mülkiyet Hakkı ve Örgütlenme Özgürlüğü*). Türkiye'de çalışmak isteyen yabancı uyruklu din adamlarının çalışma izni almaları konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle, Aralık 2008'de Ekümenik Patrikhane'nin çalışma izni başvuruları olumlu şekilde yanıtlanmıştır. Dışişleri ve İçişleri Bakanlıklarından temsilcilerin de dâhil olduğu Türk makamları 2009 ilkbaharında sorunlarını tartışmak üzere gayrimüslim cemaatleri ziyaret etmiştir ve bu cemaatlerin temsilcileri de yazın Başbakan ile görüşmüştür.

²³ Bir derneğe ait gerekli kayıtların tutulmaması hâlinde, dernek yöneticileri üç ay ila bir yıl arasında hapis cezasına çarptırılabilir.

Aralık 2008’de Kültür Bakanı, ilk Alevi Enstitüsünün açılışına katılarak geçmişte devletin yol açtığı acılar nedeniyle Alevilerden özür dilemiştir. Ocak 2009’da Başbakan geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Alevilerin iftar yemeğine katılmıştır. Hükümet, Alevilerin sorun ve beklentilerinin açıkça tartışılmasına yönelik çalıştaylar düzenlemiştir ve bu girişim Alevi cemaatine olumlu karşılanmıştır. Kamu yayın kuruluşu, Alevilerin Muharrem²⁴ kutlamaları üzerine bir dizi program yayımlamıştır. Diğer bir sembolik jest olarak Kültür Bakanlığı, 1993 olaylarının²⁵ mağdurları anısına Sivas’ta Madımak Oteli içinde bir kültür merkezinin kurulmasını tartışmaya açmıştır. Üç belediye meclisi, cemevlerini ibadet yerleri olarak tanımıştır ve cemevlerine camilere tanınan aynı mali kolaylıkları sağlamıştır. Antalya, Ankara ve İstanbul’daki idare mahkemeleri, Alevi öğrencilerin zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersinden muaf tutulmaları yönünde karar vermiştir. İzmir İdare Mahkemesince verilen benzer bir karar Danıştay tarafından onanmıştır.

Bununla birlikte, Anayasanın 24’üncü maddesi ve Milli Eğitim Temel Kanununun 12’nci maddesi uyarınca din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri ilk ve orta dereceli okullarda halen zorunludur. Ekim 2007’de AİHM, bu derslerde dinlere genel bir bakış sağlanmakla kalınmayıp, kültürel haklar da dâhil olmak üzere İslam inancının temel ilkelerinin öğretildiğine karar vermiştir. Mahkeme, Türkiye’den müfredatını ve mevzuatını AİHS’nin 1’inci Protokolünün 2’nci maddesi ile uyumlu hale getirmesini istemiştir. Bu kararın uygulanmasına ilişkin olarak hâlâ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin kararı beklenmektedir.

Dini grupların örgütlenmiş yapıları niteliğindeki gayrimüslim cemaatler, tüzel kişiliklerinin olmamasından kaynaklanan sorunlarla halen karşı karşıyadır. Din adamlarının eğitimi konusundaki kısıtlamalar devam etmektedir. Türk mevzuatı, bu cemaatler için özel yüksek din eğitimi imkânı tanımamaktadır ve kamu eğitim sisteminde de bu yönde bir imkân bulunmamaktadır. Rapor döneminde, yeniden açılması geniş kapsamda tartışılmış olmasına rağmen Heybeliada (Halki) Rum Ortodoks Ruhban Okulu hâlâ kapalıdır. Ermeni Patrikhanesi’nin Ermeni dili ve Ermeni din adamlarının eğitimi için üniversitede bölüm açılması önerisinin değerlendirilmesi birkaç yıldır devam etmektedir. Süryaniler, yalnızca, resmi okullar bünyesinde olmayan gayriresmi eğitim sunabilmektedir. Türkiye’de çalışmak isteyen yabancı uyruklu din adamlarının çalışma izni almaları konusunda kaydedilen ilerlemeye rağmen, genel olarak bu süreç yavaş ve zor işlemeye devam etmektedir.

Ekümenik Patrik, “ekümeniklik” unvanını her durumda kullanamamaktadır. Haziran 2007’de Yargıtay, Patrikhane seçimlerine katılan ve seçilen kişilerin Türk vatandaşları olmaları ve seçim sırasında Türkiye’de çalışıyor olmaları gerektiğine hükmetmiştir. Buna karşılık, Türk vatandaşları ve yabancı uyruklu kişilerin, AİHS ve AİHM içtihatlarına uygun olarak, din özgürlüğü haklarını örgütlü dini cemaatlere katılmak suretiyle kullanabilmeleri hususunda eşit muamele görmeleri gerekmektedir.

Kimlik kartları gibi kişisel belgelerde ayrımcı uygulamalara neden olabilecek din hanesi hâlâ bulunmaktadır.

²⁴ Muharrem, Hicri takvimin ilk ayıdır.

²⁵ 2 Temmuz 1993 tarihinde bir grup, Pir Sultan Abdal Kültür festivaline ev sahipliği yapan Sivas’taki Madımak Oteli ni kuşatmıştır. Otelin yakılması sonucunda çoğunluğu festivale katılan Alevi yazar, şair ve sanatçılar olmak üzere 37 kişi ölmüştür.

İbadet yerleri konusunda, gayrimüslim cemaatler sıklıkla ayrımcılığa ve idari belirsizliğe maruz kaldıklarını bildirmektedir; ibadet yerleri tahsis edilmesi için ilgili makamlara yapılan başvurular reddedilmektedir ve mevcut Protestan kiliseleri ve Yehova şahitlerinin ibadet yerleri dava konusu olmaktadır. Alevi ibadethanelerine (cemevleri) ilişkin olarak birisi Danıştay'da olmak üzere mahkemelerde bekleyen iki dava bulunmaktadır. Cemevleri üç belediye meclisi tarafından ibadet yeri olarak tanınmasına rağmen, bu evlerin ibadet yeri olarak tanınmaması yönündeki genel politika değişmemiştir.

Dini azınlık grupları mensupları ibadetlerinin güvenlik güçlerince izlendiğini ve kaydedildiğini iddia etmiştir. Alevi Bektaşî Dernekleri Federasyonu, Alevileri küçük düşürücü ve ayrımcılığa yol açıcı yayın yaptıkları gerekçesiyle üç gazete aleyhine dava açmıştır. Bazı illerde gayrimüslim din adamlarına ve ibadethanelerine saldırı ve tehdit bildirilmiştir. Ülkenin güneyindeki Adana ilinde bir Türk İncil Topluluğu Kitabevi Şubat ayında ikinci kez tahrip edilmiştir. Misyonerler geniş ölçüde ülkenin bütünlüğüne ve İslam dinine bir tehdit olarak algılanmaktadır. İki misyoner aleyhindeki davanın görülmesine Silivri'de devam edilmiştir ve dava, Adalet Bakanlığının Türk Ceza Kanununun 301'inci maddesi uyarınca adli soruşturmaya izin vermesini müteakip genişletilmiştir. Nisan 2007'de Malatya'da üç Protestanın öldürülmesine ilişkin dava halen devam etmektedir.

Dini gerekçeler temelinde vicdani retçilere yönelik adli takibatlar devam etmiştir. Vicdani red hakkına ilişkin olarak kamuoyuna yapılan açıklamalar mahkûmiyetlere neden olmuştur. Vicdani redde ilişkin olarak Yehova şahitleri aleyhine açılan davalar AİHM'de ²⁶ görülmektedir (*Bkz. Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Riayet*).

Sonuç olarak, Vakıflar Kanununun uygulanmasında sorun bulunmamaktadır (*Bkz. Mülkiyet Hakları*). Hükümet, Aleviler ve gayrimüslim cemaatlerle bir diyalog başlatmıştır. Buna karşın, bu grupların belirli sorunları hâlâ çözüm beklemektedir. Dini azınlıklara karşı saldırılar hâlâ devam etmektedir. Din adamlarının eğitimi de dâhil olmak üzere, tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin aşırı bir kısıtlama olmaksızın faaliyet göstermelerine imkân tanıyacak şekilde AİHS ile uyumlu bir yasal çerçevenin oluşturulması gerekmektedir. Dini özgürlüklerin tümüyle uygulanmasına elverişli bir ortam yaratılması için daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Ekonomik ve sosyal haklar

Kadın haklarına ilişkin olarak, Mart 2009'da yasal bir düzenlemeyle, TBMM'de istişari nitelikte Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin gelişmeleri izlemekte, kanun tasarılarına görüş vermekte ve Türk mevzuatı ve uygulamaları ile uluslararası anlaşma hükümleri arasında uyum sağlanması yönünde yapılması gereken düzenlemeleri önermektedir. Komisyon ayrıca kadın erkek eşitliğinin ihlal edildiğine ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa dair şikâyetleri de incelemektedir.

Yapılan bir yasal değişiklikle, sözleşmeli kamu çalışanlarına devlet memurları ile aynı şekilde 16 haftalık ücretli doğum izni alma ve ayrıca doğum izni sona erdiğinde başvuruları hâlinde aynı görevlerine dönebilme imkânı getirilmiştir. 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nın ilk sonuçları, bölgesel farklılıkların sürmesine rağmen, anne ve çocuk sağlığı göstergelerinde geçtiğimiz beş yılda ilerleme kaydedildiğini göstermektedir.²⁷

²⁶ 43965/04, 5260/07 ve 14017/08 numaralı başvurular.

²⁷ Sağlık personeline sağlanan doğum öncesi bakım oranında % 13'lük bir artış gerçekleşmiştir ve % 93'lük bir kapsama oranına ulaşılmıştır. Sağlık personeli yardımıyla gerçekleştirilen doğum oranı % 8 oranında artmıştır ve % 90'luk bir genel kapsama oranına ulaşılmıştır.

Kamu hizmeti verenlere ve sağlık personeline yönelik farkındalık yaratma ve cinsiyet duyarlılığı eğitim programlarına devam edilmiştir. Nisan 2009’da Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Adalet Bakanlığı arasında savcı ve hâkimlerin kadınlara yönelik şiddet konusunda eğitimini hedefleyen bir protokol imzalanmıştır. Kadın sivil toplum kuruluşları, yerel seçimlere kadınların katılımını artırmaya yönelik olarak, Avrupa Kadın Lobisinin “50/50, toplumsal cinsiyet eşitliği olmaksızın modern bir Avrupa demokrasisi olmaz” kampanyası ile aynı zamanda “50/50 eşitlik” kampanyası gibi kampanyalar yürütmüştür.

Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliği konusu Türkiye’de önemli bir sorun olmaya devam etmektedir ve AB müktesebatına uyum gereğince kurulması gereken bir toplumsal cinsiyet eşitliği kurumu halen kurulmamıştır (Bkz. *Fasıl 19 - Sosyal Politika ve İstihdam*).

Kadınların hem ulusal hem de bölgesel seviyede siyasi temsili çok düşüktür. 29 Mart 2009 tarihinde yapılan yerel seçimler bu durumu değiştirmemiştir: İl düzeyinde iki, ilçe düzeyinde on yedi kadın belediye başkanı seçilmiştir. Genel olarak, seçim öncesi söylemlere karşın siyasi partiler yeterli sayıda kadın adayı, seçilebilir sıralarda aday göstermemişlerdir. Son olarak, Siyasi Partiler Kanununda ve parti tüzüklerinde Türk kadınlarının yeterli oranda siyasi temsilini uygulamada sağlamaya yönelik hükümler bulunmamaktadır.

Kadınların işgücü piyasasına katılımı hâlâ çok düşük düzeydedir²⁸. İşgücü piyasasına giren kadınlar daha çok kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmektedir ve bu da durumlarını kırılgan hale getirmektedir. Genel olarak kadınlar eşdeğer işlerde erkeklerden daha az kazanmaktadır.

Kadınların eğitime erişimi, AB’ye üye ülkeler ve OECD ülkeleri arasında en düşük seviyede bulunmaktadır. İlköğretimde cinsiyet eşitsizliğini azaltmaya ilişkin olumlu gelişmeler –özellikle kızların okula devam etmesini sağlamak ve okulu bırakma sorununa çözüm bulmak suretiyle– sürdürülmeli ve daha fazla iyileştirilmelidir (Bkz. *Çocuk Hakları*).

Aile içi şiddet, töre cinayetleri ve erken ve zorla yapılan evlilikler ciddi sorunlar olmaya devam etmektedir. Kadınlara yönelik aile içi şiddete ilişkin ulusal araştırma raporu²⁹ sorunun ciddiyetini ortaya koymuştur: Kadınların % 39’u fiziksel şiddete ve % 15’i cinsel istismara maruz kaldıklarını belirtmiştir. Her dört kadından biri fiziksel ya da cinsel şiddet sonucu yaralanmıştır. Ayrıca, araştırma sonucunda, mağdurların % 48,5’inin yaşadıkları şiddeti kimseye anlatmadığı, sadece % 4’ünün yardım için polise başvurduğu ve yalnızca % 1’inin Devlete ait sığınma evlerine sığındığı belirlenmiştir. Türk kadınlarının çoğu hâlâ haklarından bütünüyle haberdar değildir ve bu konuda önemli ilave çabalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Haziran 2009’da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Opuz* davasına ilişkin kararını yayımlamıştır³⁰. Mahkeme, müşteki ve annesinin maruz kaldığı şiddetin cinsiyete dayalı olduğu ve özellikle Türkiye’deki aile içi şiddet vakalarında yargı sisteminin genel pasifliğinden ve şiddet uygulayanların cezasız kalmasından özellikle kadınların etkilendiği dikkate alındığında, bunun kadınlara karşı ayrımcılığın bir türü durumuna gelmiş olduğundan hareketle, AİHS’nin (a) 2’nci maddesinin (yaşam hakkı), (b) 3’üncü maddesinin (işkence ve

²⁸ Kadınların işgücü piyasasına katılımında, 2008 sonu/2009 başında önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında çok az bir artış gözlenmiştir. Öte yandan, bu az artışın küresel ekonomik ve mali kriz ve bunu izleyen genel istihdam oranlarındaki azalma çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir.

²⁹ AB’nin mali desteğiyle yürütölen bir projenin parçası olarak, Hükümet tarafından desteklenen bu çalışmada, 2008 yazında 12.795 kadın örneklem olarak alınmıştır. Raporun özeti Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü internet sitesinde yayımlanmaktadır.

³⁰ Türk makamlarının müşteki ve annesini aile içi şiddetten koruyamadığına ilişkin 33401/02 numaralı başvuru.

insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı) ve (c) 2'nci ve 3'üncü maddelerle bağlantılı olarak 14'üncü maddesinin (ayrımcılık yasağı) ihlal edildiğine oybirliğiyle karar vermiştir.

Kadın örgütleri, aile mahkemelerinin, Ailenin Korumasına Dair Kanuna göre şiddet tehdidi ile karşılaşan kadınların korunması için koruma kararı çıkarmasının uzun zaman aldığını bildirmektedir. Bu ise söz konusu Kanunun etkililiğini zayıflatmakta ve kadınların daha fazla mağdur olmasına yol açmaktadır.

Aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için yalnızca 54 tane koruma evi bulunmaktadır. Bu ise, hem sığınma evi sayısı hem de genel yatak kapasitesi bakımından Kanunda öngörülenin³¹ ya da gerçek ihtiyacın çok altındadır. Ara-kademe koruma ve önleme hizmetlerinin ve bunlara erişilebilirliğin, talebi karşılamak üzere güçlendirilmesi gerekmektedir.

Kamu kurumları arasındaki işbirliğinde, töre cinayetleri ve kadınlara yönelik aile içi şiddetle mücadele konusundaki Başbakanlık Genelgesiyle birlikte başlangıçta görülen ilerlemenin ardından, Rapor döneminde bu konuyla ilgili kaygılar ortaya çıkmıştır. İçişleri Bakanlığı Genelgesinde düzenlenen yerel düzeyde koordinasyon komiteleri³² Kanunda öngörüldüğü şekilde kurulmamıştır. Kolluk kuvvetleri ve kamu idarelerinin, İçişleri Bakanlığının kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet genelgesinden haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır.

Cinsiyetle ilgili konularda sivil toplum kuruluşları ile Hükümet arasında etkili bir diyalog bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, kadın haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alan yasal çerçeve mevcuttur. Buna karşın, yasal çerçevenin uygulamaya geçirilmesi ve ekonomik hayata katılım ve fırsatlar, siyasi yetkilendirme ve eğitime erişim alanlarında kadın ve erkek arasındaki farkın kapatılması için kayda değer ilave çabalara ihtiyaç vardır. Aile içi şiddet, töre cinayetleri ve erken yaşta ve zorla yapılan evlilikler, ülkenin bazı bölgelerinde ciddi sorun olmaya devam etmektedir. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında, hem erkekler hem de kadınlar için ilave eğitime ve farkındalık yaratılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Çocuk hakları konusunda, ilköğretimde 2007-2008'de % 2,3 olan cinsiyetler arasındaki dengesizlik, 2008-2009'da yaklaşık olarak % 1'e düşürülerek yarı yarıya azalmıştır. Okul öncesi eğitimdeki öğrenci sayısı 2007 yılı ile 2008 yılı karşılaştırıldığında % 14 oranında artmıştır ve okul öncesi eğitim oranı % 33'e çıkmıştır. Okul öncesi eğitimdeki öğretmen sayısı da 2007 yılı ile 2008 yılı karşılaştırıldığında % 14 oranında artmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, e-okul sistemi sayesinde, okula gitmeyen çocukları her an belirleyebilmekte ve bu çocuklara ulaşabilmektedir.

2008 yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasının ilk sonuçlarına göre bebek, çocuk ve beş yaş altı çocuk ölüm oranları azalmıştır. Bebek ölüm oranı, 1998-2003 dönemi ile karşılaştırıldığında % 47'lik bir düşüş göstererek 2003-2008 döneminde % 1,7 olarak ölçülmüştür.

2005 tarihli Çocuk Koruma Kanununa göre ülkedeki 81 ilin tamamında çocuk mahkemelerinin kurulması gerekmektedir. Bu mahkemelerin sayısı geçen sene 40 iken bu

³¹ 2005 tarihli Belediyeler Kanunu, nüfusu 50.000 ya da daha fazla olan belediyelerde kadınlar için sığınma evleri kurulmasını öngörmektedir.

³² Genelgeye göre bu komiteler yerel düzeyde kurulacaktır ve içerisinde valilik, polis, jandarma, belediye, müftülük, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri yer alacaktır. Namus ve töre cinayetleri önlenmesine katkıda bulunmaları beklenmektedir.

sene 73'e yükselmiştir. Bunlar, ülkedeki 81 ilden 33'ünde bulunmaktadır. Daha ciddi suçları inceleyen çocuk ağır ceza mahkemeleri yalnızca 7 ilde mevcuttur.

Bununla birlikte, 15 yaş altındaki çocuklar arasında yoksulluk oranı 2007'de % 0,9 artarak % 26,1'e yükselmiştir. Kırsal bölgelerde bu oran, % 42'ye kadar çıkabilmektedir.

İlköğretime kayıt konusunda bölgesel dengesizlikler devam etmektedir: Ülkenin batısı ve doğusundaki bazı kesimler arasında % 10'u aşan bir farklılık söz konusudur. Ortaöğretime devam etme konusunda, kayıt olma oranı ilkokulda % 96,5 iken³³, ortaokulda % 58,5'e düşmektedir.

Sorumlu ulusal kurumların kapasitesi zayıf kaldığından çocuk işçiliğiyle mücadelede herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Etkili herhangi bir teftiş sistemi bulunmamaktadır. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için uygun yapılanmalar ve yeterli kaynaklarla birlikte bütünleşmiş bir yaklaşımın hâlâ benimsenmesi gerekmektedir.

Çocuk adaleti konusunda, 2005 tarihli Çocuk Koruma Kanununa göre, 18 yaşını doldurmamış bütün Türk vatandaşları çocuk kabul edilmektedir ve çocuk haklarından yararlanabilmektedir. Buna karşın, özellikle Türk Ceza Kanununun 220'nci ve 314'üncü maddelerindeki hükümler bakımından, 2006 yılında Terörle Mücadele Kanununda yapılan değişikliklerle, on beş ve on sekiz yaş arasındaki çocuklar, yetişkinler gibi yargılanabilmektedir. Uygulamada, Türk Ceza Kanununun değişik 220'nci ve 314'üncü maddeleri temelinde, bu yaş grubundaki çocuklar aleyhine açılan davaların sayısı önemli ölçüde artmıştır. Örneğin, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, gösterilere katılan çocuklar, 'terör örgütü üyesi olmakla' suçlanmakta ve bundan dolayı orantısız ve uzun hapis cezalarına maruz kalmaktadır. Yargılamalar, sıklıkla polis memurlarının ifadelerine dayalı olarak ve sağlam kanıtlarla desteklenmeksizin yapılmaktadır. Gözaltına alındıktan sonra ve savcı karşısına çıkarılmadan önce çocukların kasıtlı olarak kötü muamele gördükleri ve bu süre içinde avukatlarını görmelerine izin verilmediği iddia edilmektedir. Çocuk mahkemelerinde çocuk savcılarının olmaması ve hapis koşulları da eleştirilmektedir. Son olarak, çocuklara ilişkin psikolojik değerlendirmeler uzman personel sıkıntısı nedeniyle gerektiği gibi yapılamamaktadır.

Çocuk İslahevlerinin kısıtlı kapasitesi nedeniyle, tutuklu yargılanan çocuklardan çoğunun yetişkin cezaevlerinde tutulması konusunda kaygılar söz konusudur³⁴. Çocukların gözaltında tutulduğu yerlerdeki fiziksel koşulların ve verilen hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Şartlı tahliye sisteminden daha etkili şekilde yararlanılması hapisanelerdeki çocuk sayısını azaltacaktır.

Sonuç olarak, idari kapasite, sağlık, eğitim, çocuk adalet sistemi ve çocuk işçiliği dâhil olmak üzere çocuk haklarına ilişkin tüm alanlardaki çabaların daha fazla artırılması gerekmektedir. Çocukların yetişkinler gibi yargılandığı ve orantısız cezalara maruz kaldığı davalar ciddi kaygılara yol açmaktadır.

Sosyal bakımdan korunmaya muhtaç ve/veya engelli kişiler konusunda, Türkiye, Aralık ayında BM Engelli Hakları Sözleşmesini onaylamıştır. Engellilerin sorunlarına çözüm bulunması amacıyla kamu tarafından finanse edilen çeşitli projeler başlatılmıştır.

Bununla birlikte, akıl sağlığı alanında kaygılar mevcuttur. Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, akıl hastalarının, başta kendilerine ya da yasal vasilerine tedavi için rıza gösterme ya da tedaviyi reddetme fırsatı verilmesinin sağlanması olmak üzere, haklarının korunması için yasal reformlar

³³ Bu oran geçtiğimiz yıl yaklaşık % 97 idi. Farklılık esas itibarıyla, Milli Eğitim Bakanlığı'nın veri toplamak için kullandığı istatistiki yöntemlerdeki bir değişiklikten kaynaklanmaktadır.

³⁴ 10 Temmuz 2009 tarihi itibarıyla cezaevlerinde 282'si mahkûm olmak üzere 2678 çocuk bulunmakta idi.

yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Mahkemeler ve akıl sağlığı kurumları, akıl sağlığı kurumlarına rızası dışında yerleştirilmeye ilişkin Medeni Kanun hükümlerini yeterli ölçüde uygulamamaktadır. Tedavi programları, fiziksel altyapı ve eğitim konularında ilave çabalar gerekmektedir. Türkiye’de akıl sağlığı kurumlarının denetimini gerçekleştirecek bağımsız bir birim bulunmamaktadır.

Engelli kişiler ve akıl hastalarının bakım koşulları hakkında kapsamlı veri mevcut değildir. Kurumsallaşmış hizmetlere bir alternatif olarak toplum temelli hizmetler yeterince gelişmiş değildir. Fiziksel engelliler, esas olarak fiziksel engeller ve bilgi sahibi olmamak nedeniyle hizmetlere erişimde sorunlarla karşılaşmaktadır. Yerel seçimlerde engelliler için yeterli olanaklar sağlanmamıştır ve Yüksek Seçim Kurulu (YSK) engellilerin seçim haklarını kullanmaları üzerinde olumsuz sonuçlar doğuran iki karar almıştır.

Türkiye’de **işçi hakları ve sendikalar** konusunda, 1980 askeri darbesinden sonra sendikal haklar kısıtlanmış olduğu için, 1 Mayıs’ın ‘Emek ve Dayanışma Günü’ ve resmi tatil olarak eski durumuna getirilmesi ve İstanbul’da Taksim Meydanı’nda gösteri yapılmasına (küçük gruplar hâlinde) izin verilmesi kararı sembolik iki adım olmuştur.

Bununla birlikte, sendikalarla ilgili mevzuatın iyileştirilmesi çabaları verimli olmamıştır. Sendikal haklarla ilgili anayasal hükümler de dâhil olmak üzere, mevcut yasal çerçeve, özellikle kamu sektöründe ve özel sektörde örgütlenme hakkı, grev hakkı ve toplu sözleşme yapma hakkı ile ilgili AB standartları ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri ile uyumlu değildir (*Bkz. Fası 19 - Sosyal Politika ve İstihdam*). Mevcut sendikal hakların (*Bkz. Örgütlenme Özgürlüğü*) uygulanmasına ilişkin kısıtlamalar ve sendikalara üyelikten ötürü işten çıkarmalar olduğu bildirilmiştir. Türkiye’deki sosyal diyalog zayıftır. Genelde, toplu iş sözleşmelerinden faydalanan işçilerin oranı düşüktür.

Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na bağlı olan Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) üyeleri, terörle mücadele operasyonu kapsamında tutuklanmışlardır (*Bkz. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Durum*).

Ayrımcılıkla mücadele ilkesi, Anayasa ile düzenlenmiş ve çeşitli yasalarla desteklenmiştir. Hükümet, ayrımcılıkla mücadele konusunda kamu bilincini artırmış ve öğretim yılının ilk dersinin bu konuda olmasına karar vermiştir.

Bununla birlikte, yasal çerçeve AB müktesebatıyla yeteri kadar uyumlu değildir. (*Bkz. Fası 19 - Sosyal Politika ve İstihdam*). Bazı işyerlerinde cinsel yönelimlerinden dolayı LGBT (lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel)’lerin işten çıkarılması şeklinde ayrımcılık vakaları yaşanmıştır. Türk Ceza Kanununun “teşhircilik” ve “genel ahlaka karşı suçlar”a ilişkin hükümleri bazen LGBT kesimine karşı ayrımcılık amacıyla kullanılmaktadır. Kabahatler Kanunu, travesti ve transseksüellere para cezası uygulamak için sıklıkla kullanılmaktadır.

Homofobi, fiziksel ve cinsel şiddet vakalarına neden olmaktadır. Bazı travesti ve transseksüellerin öldürülmesi kaygı verici bir gelişmedir. Mahkemeler, travesti ve transseksüellere karşı suç işleyenlerin lehinde “haksız tahrik” ilkesini uygulamaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin eşcinselliği “psikoseksüel” bir hastalık olarak tanımlayan ve eşcinsellerin askerlik hizmeti için uygun olmadıklarını belirten sağlıkla ilgili bir düzenlemesi vardır. Askere çağrılan kişilerden eşcinsel olduklarını beyan edenlerden fotoğraflı kanıt istenmektedir. Bu gruptan az sayıda kişi aşağılayıcı bir tıbbi muayeneden geçmek zorunda kalmıştır.

Mülkiyet hakları konusunda, Rapor dönemi boyunca, Vakıflar Kanununun uygulanması sorunsuzca devam etmiştir. Nam-ı müstear veya nam-ı mevhumlar adına veya Hazine ya da Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tapuda kayıtlı olan taşınmazların gayrimüslim cemaat vakıflarına iadesi için son başvuru tarihi 27 Ağustos 2009 idi. Hâlihazırda Vakıflar Bölge Müdürlükleri tarafından değerlendirilmekte olan toplam 1393 başvuru bulunmaktadır. Vakıflar Kanunu kapsamında, bir gayrimüslim cemaat vakfı, bağış yoluyla iki adet taşınmaz mal edinmiştir. Türk makamları gayrimüslim cemaat vakıflarının temsilcileri ile bir araya gelmiş ve mülkiyet ile ilgili sorunları tartışmak üzere Mor Gabriel Manastırını ziyaret etmişlerdir.

Bununla birlikte, ne Vakıflar Kanunu, ne de diğer yasal hükümler, (a) el konulan ve üçüncü kişilere satılan taşınmazlar veya (b) yeni mevzuatın kabul edilmesinden önceki mazbut vakıfların taşınmazları konusunu düzenlememektedir.

Süryaniler, mülkiyet konusu ile ilgili zorluklar yaşamaya devam etmektedirler. Hem özel kişileri hem de dini kurumları ilgilendiren bazı davalar sürmektedir. Özellikle, Mor Gabriel Süryani Ortodoks Manastırı arazi mülkiyeti ile ilgili sorunlar yaşamıştır. Rapor dönemi boyunca aşağıdaki konularda davalar devam etmiştir: Kadastro çalışmalarını müteakip, Manastır ve komşu köyler arasındaki yeni idari sınırlar; Hazinesinin, Manastır tarafından kullanılan alanın devlete ait olduğu iddiası; kamu orman alanlarının Manastırın dış duvarları içinde kaldığı konusunda Orman Müdürlüğü'nün iddiası. Yerel adli makamlar, söz konusu orman alanını 'işgal' ettikleri gerekçesiyle, manastıra karşı dava açmışlardır. Manastır, alanın kendilerine ait olduğunu ve bunu kanıtlayan idari dokümanlar ve vergi dokümanlarının bulunduğunu iddia etmektedir. Tüm davalar sürmektedir.

Mart 2009'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin Bozcaada'daki bir Rum Ortodoks kilisesinin mülkiyet haklarını ihlal ettiğine karar vermiştir. AİHM, Türk mahkemelerinin, söz konusu taşınmazın başvuruda bulunan vakıf adına tapuya tescilini reddetmesinin, AİHS'nin 1 No'lu Protokolünün 1'inci maddesini ihlal ettiğine oybirliğiyle karar vermiştir. Aynı şekilde, AİHM, iki Ermeni Vakfı davasında da Türkiye'nin 1 No'lu Protokolün 1'inci maddesini (mülkiyet hakkı) ihlal ettiğini tespit etmiştir. Türkiye, AİHM'nin bu kararını yerine getirmiştir.

Yunan vatandaşları miras yoluyla mülk edinme ve tapu kaydı konularında, özellikle değiştirilmiş Tapu Kanununun Türk makamlarınca uygulanması bağlamında, sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Bu konuya ilişkin olarak AİHM, 1 No'lu Protokolün 1'inci maddesinin ihlal edildiğine ve mülkün iadesine ya da başvurulara maddi tazminat ödenmesine karar vermiştir.

Sonuç olarak, Vakıflar Kanunu, Rapor dönemi boyunca sorunsuzca uygulanmıştır. Ancak, Vakıflar Kanunu, el konulan ve üçüncü kişilere satılan mülkler konusu ve yeni mevzuatın kabul edilmesinden önceki mazbut vakıfların taşınmazları konusunu ele almamaktadır. Türkiye, tüm gayrimüslim cemaatlerin mülkiyet haklarına tam olarak saygı duyulmasını sağlamalıdır.

Azınlık hakları, kültürel haklar ve azınlıkların korunması

Ülkede, **azınlık konuları** ile ilgili bir tartışma başlamıştır. Özellikle eğitim ve eğitimde ayrımcılık konularında akademisyenler ve STK'lar tarafından hazırlanan birkaç rapor yayınlanmıştır. Ders kitaplarından ayrımcı ifadeleri çıkarmaya yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Yine de, Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı sınırlı kalmaktadır. Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye taraf olmakla birlikte, Türkiye'nin azınlık hakları ile ilgili çekinceleri ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme kapsamındaki eğitim hakkı ile ilgili çekinceleri endişeye neden olmaktadır. Türkiye, Ulusal Azınlıkların

Korunması İçin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesini ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını imzalamamıştır.

Azınlıkların kamu yaşamına katılmaları ve azınlık dillerinde yayın yapılması konuları dâhil olmak üzere, Türkiye ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri arasında bir diyaloga ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin, uluslararası standartlarla ve AB'ye üye devletlerdeki iyi uygulamalarla daha fazla uyumlu hale gelmesini kolaylaştıracaktır.

Rum azınlık, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayanlar da dâhil olmak üzere, eğitim ve mülkiyet hakları ile ilgili sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Okullarda çift müdür uygulaması³⁵ dâhil olmak üzere azınlık okullarının idaresi meselesi, uygulama yönetmeliğinin çıkarılmamış olması nedeniyle, sorun olmaya devam etmektedir.

Okullarda “*Sarı Gelin: Ermeni Meselesinin ardındaki Gerçek*” isimli belgeselin dağıtılması, Ermeni cemaatinin okul çocuklarına yönelik ayrımcı bir eğitim oluşturulduğu düşüncesi gerekçesiyle şikâyetini müteakip, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından durdurulmuştur. Ancak, belgesel okullardan çekilmemiş ve dağıtılması ve gösterilmesine dair karar okul makamlarının takdirine bırakılmıştır.

İsrail'in Aralık 2008'de Gazze'ye yönelik askeri müdahalesini takiben Musevi cemaatine karşı nefret söylemleri gerçekleşmiştir. Musevi cemaati, görüşlerini ifade ettikten ve nefret söylemleriyle ilgili mevcut yasal hükümlerin yetersizliğinden şikâyet ettikten sonra, hem Cumhurbaşkanı hem de Başbakan anti-Semitizmi açıkça kınamışlardır.

Sonuç olarak, Avrupa standartlarına uygun olarak, dil, kültür ve temel haklara saygı gösterilmesi ve bunların korunması henüz tam olarak gerçekleşmemiştir. Türkiye, azınlıklara karşı hoşgörünün artırılması veya azınlıkların topluma dâhil edilmesinin teşvik edilmesi için kısıtlı bir çaba harcamıştır.

Kültürel haklarla ilgili olarak, TRT – kamu yayın kuruluşu – Ocak 2009'da günde 24 saat Kürtçe yayın yapan TRT-6 kanalının yayınına başlamıştır. Eylül ayında Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), bir Türk Üniversitesinin (Mardin'deki Artuklu Üniversitesi) Kürtçe ve ülkede konuşulan diğer dillerde lisansüstü eğitim verecek “Yaşayan Diller Enstitüsü” kurulması yönündeki başvurusunu kabul etmiştir. Mart 2009'da devlet radyosu, Ermenice yayın yapmaya başlamıştır.

TRT 6'nın resmi açılış töreninde, Başbakan Kürtçe birkaç kelime konuşmuştur. Yerel seçim kampanyası döneminde, siyasetçiler ve siyasi partiler, siyasi faaliyetlerinde Kürtçe kullanmışlardır. Milletvekili Seçimi Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu kapsamında, siyasi hayatta Türkçe dışında diğer herhangi bir dilin kullanılması yasa dışı olmasına rağmen, bu tür pek çok durumda herhangi bir yasal işlem başlatılmamıştır. Kürt kökenli siyasetçilere açılan davaların çoğu, örneğin davetiye gönderdikleri veya bayram kartı gönderdikleri için veya belediye faaliyetlerinden ötürü, savcıların davaların çoğunda temyize gitmelerine rağmen, beraatla sonuçlanmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki bazı illerde valilikler, kamu hizmetini Kürtçe olarak sunmaya başlamışlardır.

Bununla birlikte, DTP üyelerinin siyasi hayatta Kürtçe kullanmaktan mahkûmiyet kararları beklemedi. Temmuz 2009'da siyasi partilerden sorumlu olan Yargıtay Başsavcı

³⁵ Bu okulların müdür yardımcıları, Milli Eğitim Bakanlığını temsil eden Müslümanlardır ve müdürlerden daha fazla yetkiye sahiptirler.

Yardımcısı, bazı DTP üyelerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması için başvuruda bulunmuştur. Suçlamalar, Kürtçenin TBMM’de kullanılmasıyla ilgilidir. Belediye hizmetlerini Kürtçe sunduğu için 2007 yılında görevine son verilmesini takiben, aynı belediye başkanı Sur’da (Diyarbakır, Merkez) seçilmiştir. Ancak, bu kişiye karşı, aynı suçlara dayanan ceza davası devam etmektedir. Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kanununda yer alan sınırlamalar, özel yerel ve bölgesel TV ve radyo programlarına uygulanmaktadır. Özel televizyon kanallarında Kürtçeyi öğreten eğitim programlarına izin verilmemektedir. Kürtçe siyasi tartışmalar veya genel eğlence programları neredeyse imkânsızdır. GÜN TV’ye karşı – günümüzde Kürtçe yayın yapan tek özel televizyon kanalı – Kürtçe şarkıların sözleri, belediye seçimleri kampanyasına yer vermeleri ve diğer programlarla ilgili olarak açılan bazı davalar ve soruşturmalar devam etmektedir.

Türk devlet okulları sisteminde, ana dili Türkçe olmayan çocuklar kendi ana dillerini öğrenememektedir. Üniversite eğitimiyle ilgili olarak, AİHM, Kürtçe seçmeli ders talebinde buldukları için Afyon Kocatepe Üniversitesinden uzaklaştırılan 18 üniversite öğrencisinin başvurusuyla ilgili olarak Türkiye aleyhine karar vermiştir. Mahkeme, öğrencilerin eğitim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Türkçe bilmeyenlerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için herhangi bir tedbir alınmamıştır. Mevcut mevzuat uyarınca çeviri yapılması mümkün iken, bu durum tutarlı biçimde uygulanmamaktadır. Cezaevi yönetimleri arasında çeşitlilik göstermekle birlikte, cezaevlerinde Kürtçe konuşmak sorunlu olabilmektedir (*Bkz. Hapishaneler*).

Romanlara ilişkin olarak, İçişleri Bakanlığının, vatansız ve Türk vatandaşı olmayan çingeneler ile Türk kültürüne bağlı olmayan yabancıları sınır dışı etmesine izin veren ve böylece Romanlara karşı ayrımcılığı teşvik eden Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri hakkında Kanunun değiştirilmesi için herhangi bir adım atılmamıştır. Türkiye henüz, Romanların karşılaştığı sorunları ele almak için bir strateji belirlememiş ve yeterli yasal koruma sağlamamıştır. Türkiye, Roman topluluğun Hükümete yapmış olduğu çağrılara rağmen, “2005-2015 Roman On Yılı” uluslararası girişimine katılmamaktadır.

Romanlar, eğitim hizmetlerine erişimde sosyal dışlanma ve marjinalleştirme, sağlık hizmetlerinde ayrımcılık, istihdam olanaklarından dışlanma, kimlik kartlarına sahip olmada zorluklar ve kamu işleri ve kamu hayatına katılımdan dışlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Barınma konusunda, Romanlar, bazı semtlerde kentsel dönüşüm programları kapsamında yerleşik oldukları mahallelerin yıkılmasıyla karşı karşıya kalmaya devam etmişlerdir. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının, 2008 ilkbaharında başlayan, İstanbul’da Sulukule’de Romanların oturdukları mahallelerinin yıkılmasına yönelik araştırmasının sonuçları henüz yayımlanmamıştır. Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaretin sonunda, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, tarihi Sulukule’de yaşam standartlarının yükseltilmesi için Türk makamları tarafından sarf edilen çabaya dikkat çekmiştir. Ancak, İnsan Hakları Komiseri, Avrupa Konseyi insan hakları standartlarının aksine, aileler için bir barınma alternatifini yaratılmadan yapılan bazı tahliyeler nedeniyle Romanların başka yere yerleştirilmesi sürecine ilişkin kaygılarını dile getirmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye, kültürel haklarda, özellikle Kürtçe yayın yapan TV kanalı TRT 6’nın yayına başlaması suretiyle ilerleme kaydetmiştir. Ancak, başta özel TV ve radyo yayınlarında, siyasi hayatta, eğitimde ve kamu görevlileri ile iletişimde olmak üzere, Türkçe dışındaki diğer dillerin kullanılmasında kısıtlamalar devam etmektedir. Türkçe dışındaki dillerin kullanımı hakkındaki yasal çerçeve kısıtlayıcı yorumlara açıktır ve uygulama tutarsızdır. Sıklıkla

ayırıcı uygulamayla karşılaşan Romanların durumunda ilerleme kaydedilmemiştir. Alternatif barınma imkânı sağlanmaksızın Romanların oturdukları mahallelerin yıkımına devam edilmektedir.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Durum

Rapor dönemi boyunca, 2008 yılı sonundan itibaren, şiddetin nispi olarak azalmasına rağmen, Türkiye, can kaybıyla sonuçlanan ve aralıksız devam eden teröre maruz kalmıştır. Aralık 2008’de, Avrupa Birliği, Türkiye’nin insan haklarına, temel özgürlüklere ve uluslararası hukuka uygun olarak yürütülmesi gereken terörle mücadelesine destek olacağını teyit etmiştir.

Cumhurbaşkanının Irak’a ziyareti ve Bölgesel Kürt Hükümetiyle olan *uzlaşma*, Kürt meselesiyle ilgili muhtemel bir çözüm için olumlu bir atmosferin yaratılmasına katkı sağlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak, kamuoyu ve siyasi otoriteleri de kapsayan, muhalefeti ve sivil toplumu da içeren ülke içinde heyecan verici bir tartışma ortamı gelişmiştir. Hükümet, yaz aylarında Kürt meselesini barışçıl yollarla çözmek için geniş bir istişare başlatmış ve bu yönde kapsamlı bir plan açıklamış, ancak, bu planı henüz detaylandırmamıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesini (GAP) tamamlamak ve böylece bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak için, Hükümetin Mayıs 2008’de açıkladığı plan, ek kaynakların tahsis edilmesi suretiyle sürdürülmüştür. Resmi kaynaklara göre, toplam kamu yatırımlarında, GAP’ın payı, 2008’de % 12’ye çıkmıştır (2007’de % 7,2). Sulama, yol yapımı, sağlık ve eğitime yönelik yatırımlara öncelik verilmiştir. Ankara’da bulunan GAP İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Şanlıurfa’ya taşınmıştır. GAP’a özgü bir izleme, değerlendirme ve raporlama mekanizması açıklanmış fakat henüz kurulmamıştır.

Geçmiş yılların aksine, Mart 2009’daki *Nevruz* kutlamaları genel olarak sakin geçmiştir. Bölgedeki valilikler kutlamalar için izin vermişlerdir. Polis ve göstericiler arasında kayda değer bir çatışma olmamıştır.

Haziran ayında TBMM, ilerideki beş yıl içinde, Türkiye-Suriye sınırında, Milli Savunma Bakanlığının gözetiminde, gerekirse kamu ihale usullerini izleyerek, anti-personel ve anti-tank mayınlarının temizlenmesine ilişkin Kanunu kabul etmiştir. Yasa, belli koşullar altında, mayınların temizlenmesi tamamlandıktan sonra, 44 yıla kadar arazinin tarıma açılması karşılığında mayınların temizlenmesi işinin özel şirketler tarafından yürütülmesi olasılığını ortaya koymuştur. Muhalefet partisi, bu tedbirin Türkiye’nin ulusal çıkarlarına ters düştüğünü savunmuş ve konuyu Anayasa Mahkemesine taşımıştır. Temmuz ayında Anayasa Mahkemesi davayı kabul etmiş ve şartlı olarak Kanunun bazı kısımlarının yürütülmesinin durdurulmasına karar vermiştir. Bu durum, mayınların temizlenmesi işlemlerini etkilememelidir.

Bununla birlikte, terörizmin geniş bir tanımının yer aldığı terörle mücadele mevzuatının uygulanması, ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel özgürlüklerin bölgede tatbiki konusunda aşırı kısıtlamalarla neticelenmiştir. Birtakım olaylarda, özellikle Kürt meselesi hakkında, şiddet içermeyen ifadelerin cezalandırılmasında söz konusu mevzuat kullanılmıştır. Nisan 2009’dan beri, polis, Kongra-Gel terör örgütüne üye oldukları iddia edilen yüzlerce DTP üyesi ve yöneticisini tutuklamıştır. Benzer bir terörle mücadele operasyonu PKK üyesi oldukları iddia edilen KESK ve Eğitimsen sendikalarının üyelerine karşı yürütülmüştür; bunlardan 22’si tutuklu olarak yargılanmaktadır. Şubat ayında Diyarbakır’da bir ceza mahkemesi, bir DTP milletvekilini yaptığı bazı konuşmalardan ötürü 18 ay hapse mahkûm etmiştir. Diğer bazı DTP milletvekilleri Terörle Mücadele Kanununu ihlal etmekten suçlu bulunmuş ve kendilerine birer mahkeme celbi gönderilmiştir.

Kara mayınları, hem askeri personel hem de siviller için güvenlik bakımından bir endişe konusu olmaya devam etmektedir. Anti-personel mayınların patlaması neticesinde sivillerden ve güvenlik güçlerinden kayıplar olmuştur. Türkiye, taraf olduğu Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile ilgili Sözleşme (Ottawa Sözleşmesi) uyarınca, mayınlı alanlardaki tüm anti-personel mayınların mümkün olan en kısa sürede, en geç 1 Mart 2014 tarihinden önce, temizlenmesini taahhüt etmiştir.

Köy korucuları sisteminin kaldırılması için adım atılmamıştır. Terörle mücadelede köy korucularının insan haklarını ihlal ettiğine dair raporlar bulunmaktadır. Yerel seçim kampanyası döneminde yeni köy korucularının işe alındığına dair raporlar mevcuttur.

Sonuç olarak, devam etmekte olan terör şiddetine rağmen, Hükümet Kürt meselesiyle ilgili olarak – kültürel, siyasi ve ekonomik konuları kapsayan – geniş kapsamlı bir kamuoyu tartışmasını başlatmıştır. Bu tartışmanın somut tedbirlerle takip edilmesi hayati önem arz etmektedir. Suriye sınırındaki mayınların temizlenmesi hakkındaki Kanunun çıkarılması, bir diğer olumlu adımdır. Ancak, terörle mücadele mevzuatının geniş yorumlanması, temel hakların uygulanması ile ilgili aşırı kısıtlamalarla neticelenmiştir. Köy koruculuğu sistemine aşamalı olarak son verilmelidir.

Mülteciler ve yerlerinden olmuş kişiler

Terör ve terörle mücadele nedeniyle ortaya çıkan kayıpların tazmin edilmesi süreci devam etmektedir. Şimdiye kadar toplam başvuruların (361.000), % 50'si işleme alınmış ve sonuçlandırılmıştır. Bunlardan üçte ikisi kabul edilmiştir. Kaynakların azlığından ve Zarar Tespit Komisyonlarının ağır iş yükünden dolayı, değerlendirmenin yapılması ve tazminatın ödenmesi yavaş ilerlemektedir.

Yerlerinden olmuş kişilerin kentsel alanlardaki durumu endişe konusu olmaya devam etmektedir. Yerlerinden olmuş kişiler, ekonomik ve sosyal dışlanmanın sıkıntısını çekmekte ve sosyal hizmetlere, eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı seviyede erişmekte ya da hiç erişememektedirler. Yerlerinden olmuş kişilerin geri dönüşlerini engelleyen bazı nedenler mevcuttur. Zayıf güvenlik koşulları, mevcut kara mayınları, temel altyapı ve sermaye eksikliği, kısıtlı iş imkânları ve köy koruculuğu sisteminin oluşturduğu tehdit temel nedenlerdendir.

Hükümetin, Van ili için bir pilot eylem planına dayanan, yerlerinden olmuş kişilerin durumuna yönelik bir ulusal strateji oluşturma çabaları henüz sonuçlanmamıştır. Bu bağlamda, İçişleri Bakanlığında yerlerinden olmuş kişilerden sorumlu birimin yetersiz kurumsal kapasitesi bir sorun olmaya devam etmektedir. Yerlerinden olmuş kişilere yönelik politikaların geliştirilmesinde, sivil toplumun daha fazla dâhil edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Gözetim altında tutulan sığınmacılar usule ilişkin haklara erişimde çeşitli kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadırlar. İltica alanındaki kilit öncelikler; herkesin, adil, eşit ve tutarlı biçimde ilticaya ilişkin prosedürlere (havaalanı transit alanları dâhil) erişimi, adli yardıma erişim, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) personeline erişim, iltica prosedürlerine erişimde bekleme süresinin kısaltılması ve kararlara karşı yargıya başvurmadır. İltica prosedürlerine erişimin olmaması, yasal olmayan sınır dışı edilmelere veya ülkeye girişin reddedilmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, yerlerinden olmuş kişilere tazminat ödenmesine devam edilmektedir. Ancak, yerlerinden olmuş kişiler konusunda, Hükümetin, genel bir ulusal stratejisi yoktur ve yerlerinden olmuş kişilerin ihtiyaçlarını ele almak hususunda çabalarını artırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

2.3. Bölgesel konular ve uluslararası yükümlülükler

Kıbrıs

Türkiye, BM Genel Sekreterinin iyi niyet misyonu ve BM çerçevesinde Kıbrıs-Rum ve Kıbrıs-Türk toplumları liderleri arasında, ilgili BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararları uyarınca ve Birliğin üzerine kurulduğu ilkeler doğrultusunda Kıbrıs meselesinin adil, kapsamlı ve sürdürülebilir bir çözüme kavuşturulması amacıyla süregelen kapsamlı müzakereleri desteklemeye devam etmektedir. Ancak, 8 Aralık 2008 tarihli Konsey kararlarının da altını çizdiği gibi ve müzakere çerçevesi doğrultusunda Türkiye’den, devam eden müzakereleri aktif olarak desteklemesi ve Kıbrıs meselesinin BM çerçevesi içinde, ilgili BMGK kararları uyarınca ve Birliğin üzerine kurulduğu ilkeler doğrultusunda adil, kapsamlı ve sürdürülebilir çözümü için uygun bir ortam yaratılmasına katkı sağlamak amacıyla somut adımlar atması beklenmektedir.

AB, 11 Aralık 2006 tarihli Konsey kararları doğrultusunda, 21 Eylül 2005 tarihli bildirin içerdiği konulardaki ilerlemeyi izlemeye ve gözden geçirmeye devam edecektir.

Aralık 2006’daki Konsey kararından bu yana geçen süre zarfında, AB’nin muhtelif çağrılarına rağmen³⁶, Türkiye Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolün uygulanması konusunda ilerleme kaydetmemiş ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin gemilerine limanlarını kapalı tutmaya devam etmiştir. Aralık 2008 Konsey kararlarında da belirtildiği üzere, Türkiye’nin Katma Protokolün tam ve ayrımcılık yapılmadan uygulanmasını sağlama yükümlülüğünü ivedilikle yerine getirmesi gerekmektedir.

Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin muhtelif uluslararası örgüte ve Silah İhracatı Davranış İlkeleri ve Çift Kullanımlı Malzeme konusundaki Wassenaar Düzenlemesi gibi düzenlemelere üyeliğini veto etmeye devam etmektedir. Türk donanması, Rapor döneminde, birçok kez Güney Kıbrıs Rum Yönetimi için petrol arayan sivil gemileri engellemiştir.

Sınır uyuşmazlıklarının barışçı yollardan çözümü

Türkiye ve Yunanistan ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik gayretlerine devam etmişlerdir. İstikşafi görüşmelerin 41. turu Aralık 2008’de İstanbul’da yapılmıştır. Ancak ilerleme kısıtlı olmuştur. İstikşafi görüşmeler 2002 yılından bu yana devam etmektedir.

Yunan karasularının genişletilmesi ihtimali karşısında TBMM tarafından 1995 yılında alınan “*casus belli*” kararıyla ilgili tehdit geçerliliğini korumaktadır. Aralık 2008 Konsey kararlarına göre, “Türkiye’nin koşulsuz biçimde, gerekirse Uluslararası Adalet Divanına başvurarak, BM Şartıyla uyumlu olarak, iyi komşuluk ilişkileri ve sorunların barışçıl şekilde çözümü taahhüdüne gerek duyulmaktadır.” Bu kapsamda, Birlik, iyi komşuluk ilişkileri ve sorunların barışçıl şekilde çözümünü olumsuz etkileyebilecek tehdit veya eylemlerden kaçınılması çağrısında bulunmaktadır.

Yunan adaları üzerindeki uçuşlar dâhil olmak üzere, Türkiye’nin devam eden hava sahası ihlalleri konusunda Yunanistan tarafından önemli sayıda resmi şikâyette bulunulmuştur.

Bölgesel işbirliği

Türkiye, Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci (GDAÜ) ve Bölgesel İşbirliği Konseyi de dâhil olmak üzere, bölgesel girişimlere aktif olarak katılmaya devam etmektedir. Türkiye, Haziran 2009’dan beri, GDAÜ’nün yılda bir devreden Dönem Başkanlığını yürütmektedir.

³⁶ 21 Eylül 2005 tarihli bildiri, Aralık 2006, 2007 ve 2008 Konsey kararları.

Diğer genişleme ülkeleri ve komşu üye devletlerle ikili ilişkiler olumlu bir gelişim göstermektedir. Türkiye, *Batı Balkanlarda* olumlu rol oynamaya devam etmektedir. *Bulgaristan* ile ilişkiler olumlu seyretmektedir.

Uluslararası Ceza Divanı (UCD) hakkında, *bkz. Fası 31 – Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası.*

3. EKONOMİK KRİTERLER

Komisyonun Türkiye'deki ekonomik gelişmeleri tahlil ederken benimsediği yaklaşım, Birliğe üyeliğin, işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyetini ve Birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini gerektirdiğini belirten Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi sonuçlarını temel almaktadır.

3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Ekonomik politikanın temel unsurları

Hükümet, Katılım Öncesi Ekonomik Programı (KEP) (2009-2011) ve Orta Vadeli Planı (OVP) (2010-2012) birkaç aylık bir gecikmeden sonra sunmuş, bu nedenle mali politikanın sürdürülmesi belirsiz kalmıştır. Hükümet tarafından Eylül 2009 ortalarında ilan edilen OVP, hem mevcut küresel kriz şartlarını hem de henüz gerçekleşmemiş olan bazı gelişmeleri dikkate almıştır. 2008'in sonlarında ve 2009'un ilk yarısında kabul edilen çeşitli destek paketlerinin etkinliği için, daha güçlü bir mali çıpa, daha güvenilir bir çerçeve ile daha iyi iletişim ve koordinasyon yararlı olabilir. Bu durum, yeniden büyümeye geçildiğinde ve Türkiye mevcut mali destek unsurlarının sonlandırılması amacıyla güvenilir ve zamanlaması doğru bir strateji ortaya koymaya gereksinim duyduğunda, daha fazla önem kazanacaktır. *Sonuç olarak*, ekonomi politikasının temel unsurları üzerindeki görüş birliği zorlu şartlarda dahi korunmuştur. Bununla birlikte, Hükümetin ekonomi politikasına duyulan güven, daha iyi bir planlama, koordinasyon ve iletişim sağlanması durumunda artabilir.

Makroekonomik istikrar

Küresel krizin Türkiye üzerindeki olumsuz etkileri giderek belirginleşmiştir. Ancak, 2009 yılı ortası itibarıyla neredeyse tüm ekonomik göstergeler, ekonomik daralmanın 2009 yılının ilk çeyreğinde dip seviyesini gördüğünü göstermektedir. 2007 yılında % 4,7 olarak gerçekleşen ekonomik büyüme, 2008 yılında % 0,9'a gerilemiştir. Bu daralma özellikle 2008 yılının son çeyreği ve 2009 yılının ilk çeyreğinde belirginlik kazanmış ve GSYİH bu dönemlerde, bir önceki yılın aynı dönemlerine kıyasla, sırasıyla % 6,5 ve % 14,3 küçülmüştür. Küçülme, 2009 yılının ikinci çeyreğinde keskin bir biçimde yavaşlayarak bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla % 7'ye inmiş ve neticede ekonomi 2009'un ilk yarısına kadar olan bir yıllık dönemde %10,6 daralmıştır. Kriz, ekonominin hemen hemen bütün sektörlerini olumsuz etkilemiştir. Sanayi özellikle, otomotiv ve elektrikli aletler de dâhil olmak üzere, iç talepteki ve esas olarak dış talepteki büyük düşüşe bağlı olarak olumsuz yönde etkilenmiştir. Sanayi üretimindeki düşme eğilimi Mart 2009 itibarıyla azalmaya başlamıştır. Tüketicideki ve iş dünyasındaki güvenin yanı sıra sanayideki kapasite kullanımı, ilk çeyreğin sonundan itibaren olumlu sinyaller vermeye başlamıştır. Talep bakımından, özel tüketim ve bilhassa özel yatırım krizden ciddi anlamda etkilenmiştir. 2008 yılında, özel tüketim bir önceki yılın aynı dönemine oranla sadece % 0,3 artarken, özel yatırım % 4 oranında düşmüştür. 2009 yılının ilk yarısında, yatırımlardaki yavaşlama ciddi biçimde artmış ve özel yatırımlar % 32,5 oranında azalmıştır. 2008'de % 1,9 olan kamu kesimi tüketimi, mali teşvik paketleri ile desteklenmiş ve 2009'un ilk yarısında % 2,7'ye yükselmiştir. Özel tüketim, mali genişlemeye karşılık vermeye başlamış, 2009 yılının ilk çeyreğindeki % 10,2'lik düşüşle karşılaştırıldığında, 2009 yılının ikinci çeyreğinde güçlü şekilde toparlanarak bir önceki yılın aynı

dönemine kıyasla % 1,2 oranında düşüş göstermiştir. 2008 yılında % 2,3 oranında artış gösteren ihracat, 2009 yılının ilk yarısında % 10,6 oranında azalmıştır. İthalatta ise daha fazla düşüş kaydedilmiş olup, 2008 yılındaki düşüş % 3,8 iken, 2009 yılının ilk yarısında, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla % 25,9'luk bir azalma gerçekleşmiştir. Hisse senetleri keskin biçimde değer kaybetmiş, 2009 yılının ilk yarısının sonuna kadar olan bir yıllık dönemde % 5 oranında düşüş göstermiştir. *Sonuç olarak*, küresel ekonomik krizin ortaya çıkmasını takiben, iç talepteki ve esas olarak dış talepteki şiddetli düşüşün bir sonucu olarak, Türkiye ekonomisi, özellikle 2009 yılının ilk yarısında keskin bir biçimde daralmıştır.

Cari işlemler dengesinde, enerji fiyatlarındaki keskin düşüş ve azalan iç talebe bağlı olarak ithalatta gözlemlenen daralma nedeniyle, önemli bir düzelme olmuştur. Örtülü yüksek finansman ihtiyacı dikkate alındığında geçmişte ekonomi için temel risk teşkil eden cari açık, daha az kaygı verici hale gelmiştir. Temmuz 2009'a kadar olan bir yıllık dönemde, cari açık GSYİH'nin % 1,5'i seviyesinde seyretmiş, Temmuz 2008'e kadar olan bir yıllık dönemdeki 23 milyar avro seviyesinden yaklaşık 18 milyar avro seviyesine inerek gelişme göstermiştir. Bununla birlikte, petrol fiyatlarında ABD doları cinsinden gerçekleşen son dönemdeki artışın devam etmesi, gelecek aylarda cari işlemler üzerinde baskı yaratabilir. Küresel likiditedeki azalmaya rağmen, Türkiye, uluslararası sermaye piyasalarına erişimini yeterli ölçüde sürdürmüş ve dış yükümlülüklerini rahat şekilde yerine getirmiştir. Rapor döneminde, portföy yatırımı girişleri hemen hemen durmuş, doğrudan yabancı yatırımlar ise (GSYİH'nin kabaca % 1'i seviyesi gibi büyükçe bir oranda kalsa da) neredeyse yarıya inmiştir. Ekonomik faaliyetlerdeki azalmaya rağmen, özel sektörün dış borç çevrim oranı tatminkâr seviyede kalmış ve Eylül 2009 itibarıyla yıllık bazda tüm piyasa beklentilerini aşmıştır. Ayrıca, kurdaki kayıtlı olmayan akımlar için geleneksel olarak kullanılan ödemeler dengesinin dengeleyici unsuru olan net hata ve noksan kalemi, kümülatif olarak 10 milyar avro'ya ulaşmış ve dış finansman ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü karşılamıştır. Söz konusu hata ve noksanlar esas olarak, Türk Hükümeti tarafından 2008 yılının sonunda kabul edilen bir yasayla kolaylaştırılan varlık barışını yansıtmaktadır. Türkiye'nin dış borçları, 2008 yılının son çeyreğinden 2009 yılının ilk çeyreğine kadar nominal olarak yaklaşık % 5 oranında düşmüş olup, hâlihazırda GSYİH'nin % 40'ına tekabül etmektedir. Özel sektörün dış borçları toplam borcun üçte ikisine karşılık gelmekte ve düşme eğilimi göstermektedir. Uluslararası rezervler, yaklaşık % 5 oranında azalarak 50 milyar avro'ya inmiş olup, hâlihazırda beş aylık ithalat miktarını karşılamaktadır. *Sonuç olarak*, dış dengesizlikler önemli oranda giderilmiş, hem özel hem kamu sektörü için dış finansmana erişim imkanları açık kalmaya devam etmiştir.

2008'in ortalarında yaklaşık % 9,5 olan işsizlik oranı, ekonomik yavaşlama nedeniyle, keskin biçimde yükselerek 2009'un ortalarına gelindiğinde % 13'e ulaşmıştır. İşsizlik, genç nüfusta çok daha yüksektir (15-24 yaş arası yaklaşık % 24 civarında). İş arayanların yarıdan fazlasını uzun dönemli işsizler oluşturmaktadır. İstihdam oranı, yaklaşık % 1 puan azalarak Haziran 2009 itibarıyla yaklaşık % 42,5 olarak gerçekleşmiştir. Kadın istihdamı da 2008 yılında artmaya başlamış, ancak Haziran 2009 itibarıyla toplam çalışan nüfusun % 24'ünün altında bir oranla oldukça düşük kalmıştır. Tarım sektörünün özelliği çok sayıda ücretsiz aile işçisi bulunmasıdır. Bu durum, istatistiksel olarak daha az bir işsizlik oranına neden olmakta, ancak, bu sektörde ve genel olarak ekonomide eksik istihdamın büyüklüğüne işaret etmektedir. Çalışan nüfusun sayısı her yıl yaklaşık 600.000 artmakta ve bu durum, bilhassa mevcut kriz çerçevesinde, işgücü piyasasının hazmetme kapasitesi için önemli güçlükler anlamına gelmektedir. Son dönemdeki girişimlere rağmen, kısmen işgücü piyasasının esnek olmayışı ve mesleki nitelikler bakımından işgücü talebi ve arzı arasındaki uyumsuzluk nedeniyle, ilave istihdam yaratılmasında hâlâ güçlüklerle karşılaşmaktadır. *Sonuç olarak*, işgücü piyasası koşulları giderek daha zorlu bir duruma gelmiş ve işsizlik oranı ekonomik faaliyetlerdeki daralmayla birlikte ciddi biçimde yükselmiştir.

Yıllık enflasyon oranı, genelde enflasyon hedefleriyle uyumlu olarak, kısmen düşük enerji fiyatları ve azalan iç talebin de etkisiyle, Ağustos 2009'da, bir yıl önceki % 11,8 oranından, % 5,3 oranına gerilemiştir. İşlenmemiş gıda ve enerji kalemleri dışarıda bırakıldığında, çekirdek enflasyon Ağustos 2009 itibarıyla % 2'ye düşmüştür. Buna ilaveten, 2009'un ilk çeyreğinde Türk lirasının önemli ölçüde değer kaybetmiş olmasına rağmen –avro karşısında yaklaşık % 15– döviz geçişleri bugüne kadar düşük seviyede seyretmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Ocak 2006'da kabul edilen, iç piyasadan büyük ölçüde destek görerek geçmiş yıllara kıyasla enflasyon beklentilerini daha iyi kontrol altında tuttuğu gözlenen resmi enflasyon hedefleme rejimini sürdürmüştür. TCMB, faiz politikasıyla öngörülen kümülatif 950 baz puan üzerinden % 7,25 seviyesine indirerek (Kasım 2008-Eylül 2009 döneminde) –bu müdahale faizlerini görülmemiş ölçüde aşağı seviyelere getirmiştir– ve mali sisteme likidite aktararak zamanında ve uygun bir şekilde hareket etmiştir. Özel sektöre sağlanan krediler, GSYİH'nin yaklaşık % 28'i seviyesinde neredeyse sabit kalmış, bu nedenle fiyat istikrarına önemli bir tehdit olarak görülmemiştir. *Sonuç olarak*, temelde enerji girdilerinden kaynaklanan baskılar ve ekonomik faaliyetlerdeki canlılığın ciddi biçimde azalması nedeniyle, Türk lirasında oluşan önemli ölçüdeki değer kaybına rağmen, fiyat istikrarında kayda değer gelişme sağlanmıştır.

Mali disiplin önemli ölçüde gevşetilmiş ve bütçe açığı 2008 yılında GSYİH'nin % 2,2'sine yükselmiş (ESA 95, Nisan 2009 mali bildirim) ve bunun sonucunda 2008 mali hedefi % 1'in üstünde bir oranla kaçırılmıştır. 2009'un ilk sekiz ayında, genel bütçe gelirleri yıllık bazda neredeyse değişmemiştir ve Hükümetin çeşitli mali destek paketlerini uygulamaya koymasıyla harcamalar geçen yılın aynı dönemine göre % 21 oranında artmıştır. Destek tedbirlerinin bir kısmı hane halkına ve yerel yönetimlere yapılan transferlerdeki artış şeklinde doğrudan cari harcamalardan (örneğin yerel seçimlerin tarihine yakın dönemlerde) oluşmuş, vergi indirimi ve yatırım teşvikleri gibi diğer tedbirler ise krizin etkileriyle mücadeleye odaklanmıştır. Esasen, vergi indirimi, Haziran'da sona eren üç aylık bir süre için (sonradan Eylül 2009'un sonuna kadar uzatılmıştır) motorlu araçlar, beyaz eşya, mobilya, bilişim malzemelerine yönelik indirimli veya sıfır vergi uygulamasından oluşmaktadır. 2008 yılının aynı döneminde küçük bir fazla veren nakit açığı, Ocak-Ağustos 2009 döneminde, hedeflenen GSYİH'nin % 3'üne ulaşmıştır. 2001 ekonomik krizinden itibaren sıkı bir şekilde uygulanan mali konsolidasyon sonucunda, geçtiğimiz yıllarda ciddi miktarda düşen kamu borçları (ESA 95 tanımlaması), Aralık 2008'e kadar olan bir yıllık dönemde genel olarak GSYİH'nin % 39,5'i oranında sabit kalmış, ancak 2009'un ilk yarısında nominal bazda yaklaşık % 10 artış göstermiştir. 2009 yılı bütçesi, Eylül 2009'da açıklanan Orta Vadeli Programda da belirtildiği üzere, nakit açığının GSYİH'nin % 6,6'sına çıkmasını öngörmektedir. Ayrıca, Hükümet, Hazine'nin borçlanma limitlerini neredeyse beş kat artırmıştır. *Sonuç olarak*, krizle mücadeleye dönük tedbirler, ekonomik gerilemenin hızını kesmesine rağmen, önceki yıllarda sağlanan mali konsolidasyon ile genel orta vadeli mali sürdürülebilirliği riske atabilecektir.

Bütçelendirme sürecinde hesap verebilirliği, verimliliği ve şeffaflığı geliştirmeye yönelik kilit unsurlar hâlâ eksiktir. Özellikle, daha önceden duyurulan, tüm vergi idaresinin Gelir İdaresi Başkanlığı altında birleştirilmesi uygulamaya geçirilmemiştir. Söz konusu birleşme, denetleme kapasitesini güçlendirecek ve standart risk temelli denetleme tekniklerinin artan ölçüde kullanımını kolaylaştıracaktır. Bu suretle şeffaflık artırılacak ve kayıt dışılığın azaltılmasına yönelik ciddi destek sağlanacaktır. Buna ilaveten, tarım sektöründeki kayıpları finanse etmek için bütçe dışı bir fon oluşturulmuştur. *Sonuç olarak*, mali şeffaflığı artırmaya yönelik tedbirlerde duraklama hatta geriye gidilmiştir.

Geçen yıllar içinde, Türkiye güçlü bir istikrar programını başarıyla uygulamıştır. Ayrıca, Türk ekonomisinin direnci, bankacılık, işletmelerin yeniden yapılandırılması, özelleştirme, eğitim ve enerjiyi kapsayan birçok kilit alandaki kapsamlı yapısal reformlarla artırılmıştır. Mevcut mali krizin Türk reel sektörünü ciddi şekilde sarsmış olmasına rağmen, daha önce yapılan düzenleyici

ve denetleyici reformlar meyvelerini vermiş ve şu ana kadar geniş etkili bir mali krize maruz kalınmamıştır. Ancak, krizin etkileriyle mücadele etmeye yönelik olarak 2009 yılının başlarından itibaren harcamalarda artışa gidilmesi ile birlikte, daha güçlü ve güvenilir mali çıparların eksikliği belirsizliği artırmıştır ve bu da ekonomik iyileşmeyi olumsuz yönde etkileyebilecektir. Devam eden kriz ve mali destek tedbirleri nedeniyle, mali konsolidasyonda geriye gidiş olmuştur. *Sonuç olarak*, uygulanan mevcut politikalar geçen aylarda etkililiğini kanıtlamış olmasına rağmen, makroekonomik istikrar daha güçlü mali çıparların bulunmaması nedeniyle zayıf kalmıştır.

Piyasa güçlerinin etkileşimi

Özel sektörün GSYİH'deki payı 2009 yılı ortası itibarıyla neredeyse sabit kalarak, yaklaşık % 89 seviyesinde gerçekleşmiştir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, dört bölgesel elektrik dağıtım şebekesinin özelleştirilmesi için ihale sürecini tamamlamıştır. Ancak, bunlardan birinde Danıştay yürütmeyi durdurmuş, diğeri ise yüklenicilerin finansmanı garanti altına alamaması nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Devlet bankalarının özelleştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilememiştir. 2008 yılında, özelleştirme gelirinin toplamı 4,92 milyar avro'ya (GSYİH'nin yaklaşık % 1,5'i) tekabül etmiştir. 2009'un ilk yarısında, özelleştirme geliri yaklaşık % 42 oranında azalarak 1,6 milyar avro olarak gerçekleşmiştir. *Sonuç olarak*, piyasa güçlerinin etkileşiminin geliştirilmesinde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Kötüye giden dış şartlar nedeniyle daha yavaş bir hızda seyretmiş olsa da, özelleştirme konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Pazara giriş ve çıkış

2008 yılında, yeni kurulan firmaların sayısı % 6 oranında azalmıştır. Aynı dönem boyunca, kapanan firmaların sayısı % 40 oranında artış göstermiştir. Bankacılık ve sermaye piyasalarına giriş, yeni lisansların verilmemesi nedeniyle satın alma ve birleşmelerle sınırlı kalmıştır. Deniz taşımacılığı, sivil havacılık, yer hizmetleri, kara yolu taşımacılığı, radyo ve TV yayıncılığı, enerji, muhasebe ve eğitim alanlarında yabancıların taşınmaz edinmesine yönelik sektörel kısıtlamalar devam etmiştir. İş ortamına ilişkin olarak, yeni işyerlerinin kurulmasıyla ilgili işlemlerde bazı gelişmeler sağlanmıştır. Bazı alanlarda gümrük işlemlerinin hızlandırılması amacıyla bir yönetmelik yayımlanmıştır. Ancak, lisans verme usulleri, pazardan çıkış ve iflas işlemleri zahmetli olmaya devam etmektedir. Lisans verme işlemleri göreceli olarak uzundur. Örneğin, bir antrepo kurmak için, lisans ve izin alınması, gerekli bildirimlerin ve teftişlerin tamamlanması ve altyapı bağlantılarının yaptırılması da dâhil olmak üzere, 25 farklı işlem gerekmektedir. Bir işletmeyi kapatmak ortalama 3,3 yıl sürdüğü için pazardan çıkış güçtür. İflasa ilişkin hukuki sürecin etkililiği düşüktür, davacılar iflas eden firmalardan alacaklarının yalnızca % 20,2'sini tahsil edebilmektedir. *Sonuç olarak*, pazardan çıkışta hâlâ engeller bulunmakla birlikte, yeni mevzuatın benimsenmesi pazara girişi olumlu yönde etkilemiştir. Yabancıların taşınmaz edinmesine yönelik sınırlamalar bazı sektörlerde devam etmektedir.

Hukuk sistemi

Mülkiyet hakları da dâhil olmak üzere, yeterince iyi işleyen bir hukuk sistemi yıllardır mevcuttur. Buna karşılık, yabancıların taşınmaz edinmesi hâlâ bazı sınırlamalara tabidir. Geçtiğimiz yıl içinde önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ancak, 2009 yılı ortalarında Yargı Reformu Stratejisi Eylem Planı Taslağı, Hükümet tarafından açıklanmıştır. Bu Plan, devam etmekte olan reformun kapsamı ve hedefleri hakkında net öncelikler ortaya koymaktadır. Türkiye'de bir taşınmazın tapuya tescil edilmesi altı işlem gerektirmekte ve altı gün sürmektedir. Ticari sözleşmelerin uygulanması ortalama 35 işlem ve 420 gün olmak üzere uzun bir süreç gerektirmeye devam etmektedir. Ticaret mahkemeleri hâkimlerinin ihtisaslaşma düzeyi yetersiz olup, bu durum davaların uzamasına yol açmaktadır. Bilirkişi sistemi, genel kaliteyi yükseltmeksizin, paralel bir yargı sistemi işlevi görmeyi sürdürmektedir. Uyuşmazlıkların

mahkemeye intikal etmeden çözümü mekanizmalarının kullanılması hâlâ düşüktür. *Sonuç olarak* yargı ortamı, özellikle yargılama usulleri, uygulamada sorunlara neden olmakta ve daha iyi bir iş ortamının sağlanmasında engel oluşturmaktadır.

Mali sektördeki gelişim

Bankacılık sektörü, büyük ölçüde daha önceki yıllarda düzenleyici ve denetleyici çerçevede yapılan önemli iyileştirmelere bağlı olarak, küresel mali krize karşı kayda değer bir direnç göstermiştir. Mali sektörün risk oranları güçlü olmaya devam etmiştir. Sektör, Merkez Bankasının likidite önlemlerinden ve kredi sınıflandırma ve ön tedarik hazırlığı ihtiyaçlarına dair düzenlemelerin kolaylıklarından faydalanmıştır. Sermaye yeterlilik oranı, 2009 ortalarında, AB mevzuatı uyarınca % 12 olması gereken değer önemli ölçüde üzerinde seyrederek % 18’de kalmıştır. Geri dönmeyen krediler, 2009 yılının ortalarında, bir yıl önceki % 3 seviyesinden % 4,9’a yükselmiştir. Düzenleyici otorite tarafından yapılan stres testleri, kısmen Hazine tarafından sunulan borç araçlarının geniş çapta alınmasıyla, sektörün sağlam olduğunu ve yeni güç koşullara iyi uyum sağladığını göstermektedir. Mali sektörün en büyük kısmını oluşturan bankacılık sektörü, payını % 70’ten % 77’ye yükseltmiştir. Sigortacılık sektörünün görece büyüklüğü, yaklaşık olarak yatırım fonlarının büyüklüğüne eşdeğer şekilde, küçük bir azalmayla % 2,6 olarak kaydedilmiştir. Yurtiçi özel bankaların toplam varlıklar içerisindeki payı % 34,5 iken, yabancı bankaların payı, bankacılık sektörünün varlıklarının % 17,5’ini oluşturan yabancıların borsadaki yatırımları da hesaba katıldığında % 37,4’e ulaşmıştır. 2008 yılında özellikle bankacılık sektöründe gelişen mali aracılık, 2009 yılının ilk yarısında büyük ölçüde zayıflamıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında, 2008 yılı boyunca ciddi oranda düşmesi nedeniyle, menkul kıymetler piyasasının toplam kapitalizasyonu 195,3 milyar avro’dan (GSYİH’nin % 39,6’sı) 84,6 milyar avro’ya (GSYİH’nin % 19,1’i) gerilemiştir. Bankacılık sektöründeki yoğunlaşma genel olarak sabit kalmıştır, nitekim ilk beş ve ilk on bankanın sektördeki payı sırasıyla % 60 ve % 83 olarak gerçekleşmiştir. *Sonuç olarak*, mali sektör, zorlu kriz şartlarında, daha önce yapılan reformlar sayesinde kayda değer bir direnç göstermiştir.

3.2. Birlik içinde rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Rapor döneminde makroekonomik istikrar test edilmiş ve ciddi ekonomik durgunluğa rağmen büyük oranda korunmuştur. Mali piyasalar üzerindeki baskı ve mali çıpların eksikliği iş ortamında bazı belirsizliklere neden olmuş, fakat aynı zamanda ekonominin şoklara dayanıklılığının gelişmiş olduğunu göstermiştir. Yatırım ortamı, özellikle tutarlı ve bütüncül bir orta vadeli politika çerçevesinin bulunmaması sebebiyle, küresel ekonomik ve mali krizden olumsuz etkilenmiştir. *Sonuç olarak*, krizin ortaya çıkması piyasa mekanizmalarının işleyişini tehlikeye sokmamıştır ve Türkiye işleyen bir piyasa ekonomisi olmayı sürdürmektedir.

Beşeri ve fiziki sermaye

Verilerde iyileşme gözlenmesine rağmen, eğitim kalitesi Türkiye’de önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Zorunlu eğitimdeki (8 yıl) net kayıt oranı, neredeyse % 10 artış göstererek % 97’nin üzerine çıkmıştır. Orta öğretimde net kayıt oranı da % 56’dan % 58’e yükselmiştir. Üniversitelere net kayıt oranı % 19’dan % 20’ye yükselmekle birlikte, uluslararası standartlara göre düşük kalmaktadır. Büyük ölçüde, yetersiz genel eğitim ve mesleki eğitim sebebiyle, işgücü piyasalarında mesleki nitelikler bakımından arz ve talep arasındaki uyumsuzluğun giderilmesinde çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Toplam yatırımlar, GSYİH içindeki payı itibarıyla az da olsa bir artış göstererek, 2007’deki % 21,5 seviyesinden 2008 yılında % 22,1’e yükselmiştir, ancak, özel sektör yatırımlarında kriz

nedeniyle oluşan büyük gerileme sebebiyle, toplam yatırımların GSYİH'ye oranı Rapor döneminde ciddi oranda azalmıştır. Diğer taraftan, mali destek paketinin bir sonucu olarak, kamu yatırımları 2009 yılının ilk çeyreğinde yıllık bazda yaklaşık % 25 oranında artmıştır. Doğrudan yabancı yatırım girişleri, elektrik şebekesinin özelleştirilmesinin de katkısıyla, 2009 yılının ilk dört ayında göreceli olarak artmış olmasına rağmen, bir önceki yıla kıyasla yaklaşık % 40 azalmıştır. Bununla birlikte, söz konusu yabancı yatırımların üçte ikisinden fazlasının altyapı hizmetleri ve imalat sektörlerine yöneldiği dikkate alındığında, yatırımların oluşumu bakımından iyileşme olmuştur. 2007'de % 15,6 olan yurtiçi tasarrufların GSYİH'ye oranı, özellikle hisse senetlerindeki değişikliğin olumlu etkisine bağlı olarak (GSYİH'nin % 1,8'i), 2008'de % 16,4'e yükselmiştir. Altyapı yatırımları, kamu maliyesinin konsolide edilme ihtiyacı ve daha az öncelikli harcamaların kısılmasındaki başarısızlıktan dolayı yıllarca yapılamamıştır. Yetersiz altyapı, ekonomik faaliyetleri artan biçimde etkilemektedir. Bununla birlikte, 2007 ve 2008 yıllarında, özellikle karayolları ve petrol boru hatlarında olmak üzere, altyapı alanında, az olmakla birlikte bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bunlardan en önemlisi Temmuz ayında imzalanan Nabucco Hükümetlerarası Anlaşmasıdır. Nabucco, Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'nun doğal gazını Türkiye ve Avrupa'ya taşıyacak olan bir doğalgaz boru hattı projesi olup, hem Türkiye, hem de AB'nin enerji güvenliği açısından stratejik önem arz etmektedir. Rapor döneminde, Ankara ve Eskişehir arasındaki hızlı tren hattı faaliyete geçmiştir. Mevcut istisnai kriz koşullarına bağlı olarak yatırımcıların ilgisinin azalması, Ulusal Kalkınma Planının (2007-2013) ve özellikle Güneydoğu Anadolu Projesinin uygulanmasını olumsuz etkilemiştir. *Sonuç olarak*, ekonomik kriz süreç için yeni bir güçlük oluştursa da, ülkenin beşeri ve fiziki sermayesinin iyileştirilmesi yönünde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Nabucco Hükümetlerarası Doğalgaz Anlaşmasının imzalanmış olması önemli bir ekonomik ve stratejik gelişmedir.

Sektör ve işletme yapısı

Düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlığı büyük ölçüde korunmuştur. Piyasaların serbestleştirilmesine ilişkin olarak, enerji sektöründe bazı ilerlemeler kaydedilirken, tarım sektöründe bir gelişme olmamıştır. Ekonomideki yavaşlamaya bağlı olarak, tarım sektöründen hizmet ve sanayi sektörlerine olan kaymanın geçici olarak tersine döndüğü anlaşılmaktadır. Aralık 2007-Aralık 2008 döneminde, tarımın toplam istihdam içindeki payı % 24'ten % 24,6'ya, hizmet sektörünün toplam istihdamdaki payı ise % 49,5'ten % 50,2'ye yükselmiştir. Diğer taraftan, hem sanayi (% 21'den, % 19,7'ye) hem de inşaat (% 5,5'ten % 5,4'e) sektörlerinin toplam istihdamdaki görece paylarında düşüş yaşanmıştır.

Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) ilişkin verilerin kalitesi ve yayımlanma sıklığı hâlâ yetersizdir. KOBİ'lerin finansmana erişimlerini iyileştirmek için birçok yeni tedbir alınmıştır. Bununla birlikte, KOBİ'lerin toplam bankacılık sektörü kredileri içindeki payı Aralık 2007'de % 27,7 iken, Şubat 2009'da % 22,8'e düşmüştür. Kayıt dışılık, özellikle KOBİ'lerde olmak üzere, tüm firmalar düzeyinde yaygın olmaya devam etmiştir. Türkiye, kayıt dışı ekonomiyle mücadele etmek amacıyla kapsamlı bir eylem planı kabul etmiştir. Mayıs 2009'da kabul edilen yeni düzenleme ile, KOBİ'leri destekleyen KOSGEB'in sadece imalat sanayisindeki KOBİ'leri değil, ticaret ve hizmet sektöründeki aktif işletmeleri de desteklemesine imkân tanınmakta ve mevcut krizin KOBİ'lerin finansmanı üzerindeki etkisinin hafifletilmesi amacıyla, destek paketlerinin bir parçası olarak, KOBİ'ler için yeni bir güvence fonu oluşturulmaktadır. *Sonuç olarak*, Türk Hükümetinin birçok yeni girişimine rağmen, ekonomik kriz KOBİ'lerin finansman kaynaklarına erişimini güçleştirmekte ve Türk ekonomisinin sektörel dönüşümünü yavaşlatmaktadır.

Devletin rekabet edebilirlik üzerindeki etkisi

Devlet yardımları alanında somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. Karar alma sürecindeki şeffaflığın yetersiz olmaya devam etmesi nedeniyle, alınan münferit kararların gerekçesinin ve

tutarlılığının değerlendirilmesi güç olmaktadır. Buna ilaveten, farklı mali destek paketlerinin açıklanması sonrasında, devlet yardımlarının büyüklüğü ve bazı kilit sektörler açısından önemi ciddi şekilde artmıştır. Türk Ticaret Kanununun kabulünün bir kez daha ertelenmesine rağmen, şirketlerin şeffaflığında gelişme kaydedilmiş ve muhasebe standartları iyileştirilmiştir. Rekabetin bozulmasının azaltılması amacıyla devlet yardımlarının ve destekleyici politikaların şeffaf biçimde izlenmesini sağlayan mekanizmanın bulunmaması, ekonomideki rekabet ve rekabet edebilirlik üzerinde olumsuz etkiler yaratmaya devam etmektedir. Kamu ihaleleri politikası, düzenleyici yasal çerçeveye getirilen istisnalar nedeniyle zayıflatılmaya devam etmiştir. *Sonuç olarak*, devlet müdahaleleri şeffaflıktan yoksun olmaya devam etmiş ve bu durum rekabeti ve rekabet edebilirliği olumsuz etkilemiş olabilir.

AB ile ekonomik bütünleşme

Mal ve hizmet ihracatının toplam değerinin GSYİH'ye oranı olarak hesaplanan Türk ekonomisinin açıklığı, 2007 yılındaki değerinden neredeyse hiç değişiklik göstermeden, 2008 yılında GSYİH'nin yaklaşık % 48'ine karşılık gelmiştir. Türkiye'nin 2008 yılında, büyük ölçüde doğu ve güney komşularına olmak üzere, diğer ülkelere ihracatı % 49 artarken, AB'ye ihracatı yalnızca % 5 oranında artmıştır. Bir önceki yıl kaydedilen % 56'luk orana kıyasla, Türkiye'nin ihracatının sadece % 48'i AB'ye yönelmiştir. AB'den ithalat 2008 yılında yalnızca % 9 artarken, diğer ülkelerden ithalat % 25 oranında artmıştır. Türkiye'nin ticaretinde AB'nin payı, emtia fiyatlarındaki değişiklikler ve kur hareketleri gibi birçok faktöre bağlı olarak yıldan yıla küçük değişiklikler göstermektedir. Bununla birlikte, 2008 yılında toplam ticarete AB'nin payındaki düşüş, muhtemelen küresel krizin AB piyasalarındaki talebi göreceli olarak daha sarsıcı şekilde etkilemesiyle ilişkilendirilebilir. *Sonuç olarak*, Türkiye AB piyasalarına daha az bağımlı hale gelmiş ve ticaretinin bir kısmını diğer komşu ülkelere yönlendirerek çeşitlendirmiştir. AB ülkelerinden Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişi çok önemli boyutlarda olmaya devam etmiştir. 2008 yılında % 75 olan toplam doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde AB'nin payı, 2009'un ilk beş ayında % 88'e yükselmiş olup, bu durum Türkiye ile AB arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılığı göstermektedir. *Sonuç olarak*, AB ile ticaret ve ekonomik bütünleşme yüksek seviyelerde seyretmeye devam etmiştir. Türkiye kayda değer bir esneklik göstererek, ticaretini yeni piyasalara yönelerek çeşitlendirmiş ve bu suretle krizin etkilerini kısmen hafifletmiştir.

Reel ücretlerdeki gelişmeler konusundaki yetersiz bilgilere göre, birim emek maliyetlerinin genel olarak işgücü verimliliğiyle benzer bir hızda artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Türk lirasının avro ve ABD doları karşısında ciddi biçimde değer kaybetmesi sebebiyle, ihracat fiyatları bağlamındaki rekabet gücüne ilişkin göstergelerde, önemli ölçüde gelişme kaydedilmiştir. Eylül 2009'a gelindiğinde, Türk lirası, % 50 ABD doları ve % 50 avro'dan oluşan bir sepet karşısında nominal bazda % 15 değer kaybetmiştir. Hem üretici hem tüketici fiyatlarındaki gelişmeler dikkate alındığında ise, Türk lirası reel efektif bazda % 13 oranında değer kaybetmiştir. *Sonuç olarak*, Türkiye fiyat ve maliyet bazlı rekabet gücü açısından, ana ticaret ortakları karşısında önemli kazançlar elde etmiştir.

4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ

Bu bölümde, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği incelenmektedir. Bu yükümlülükler, Antlaşmalar, ikincil mevzuat ve Birliğin politikalarından meydana gelen AB müktesebatından oluşmaktadır. Türkiye'nin müktesebatı uygulamaya ilişkin idari kapasitesi de değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme, 33 müktesebat faslı listesine uygun olarak düzenlenmiştir. Her bölümde, Komisyonun değerlendirmesi, Rapor döneminde kaydedilen ilerlemeyi kapsamakta ve ülkenin genel hazırlık düzeyini özetlemektedir.

4.1. Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı

Genel ilkeler bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. 2009 yılında kabul edilen dış ticarete standardizasyon mevzuatı ithalatta uygunluk değerlendirmesine tabi tutulan ürün listelerini daha fazla azaltmıştır. Ancak, önceden bildirimde bulunmadan yürürlüğe konulan yeni mevzuat üçüncü ülkelerden gelen ve AB’de serbest dolaşımda olan mallara kısıtlamalar getirmiş ve ticari engeller yaratmıştır. Bu malların, gümrüklerde belge üzerinden ve gerekli görüldüğünde fiziksel kontrollerle uygunluk değerlendirme işlemlerine tabi tutulmasıyla Türk pazarına girişleri geciktirilmekte ve bazı durumlarda engellenmektedir.

Eski yaklaşım alanında –ilaçlar, kimyasallar, gıda ve tekstil ürünleri gibi– ve Türkiye karşılıklı tanıma ilkesini henüz hukuk sistemine aktarmadığı için uyumlaştırılmamış alanda ticaretteki teknik engeller hâlâ mevcudiyetini sürdürmektedir. Eski, yenilenmiş ve ayıplı mallar ve ikinci el motorlu araçlar için ithalatta lisans uygulaması halen devam etmektedir. Söz konusu lisanslar bazen gerekçe gösterilmeden verilmemektedir. Bu durum, AB ile Türkiye arasındaki gümrük birliğine aykırı bir şekilde, bu malların ithalatının *de-facto* yasaklanması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Yatay tedbirlerle ilgili olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. *Standardizasyon* konusunda, Avrupa standartlarının Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından kabul edilmesine devam edilmiştir. Bugüne kadar TSE, Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN) ve Avrupa Elektroteknik Standardizasyon Komitesinin (CENELEC) toplam 15.406 standardını kabul etmiştir. TSE, Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsünün (ETSI) 350 standardını da kabul etmiştir. Bu çerçevede, geçen yıl % 97,4 olan Avrupa standartlarını uyumlaştırma oranı bu yıl % 98,79’a ulaşmıştır. TSE’de 86 operasyonel komite çalışmaktadır. Ancak, TSE’nin, CEN/CENELEC’e tam üyelik için gerekli koşulları karşılayacak yeni yapılanmasını düzenleyen kanun değişikliği henüz kabul edilmemiştir.

Uygunluk değerlendirmesine ilişkin olarak, onaylanmış kuruluşlar konusunda daha fazla ilerleme sağlanmıştır. 2008’de 6 adet onaylanmış kuruluşu olan Türkiye’nin, hâlihazırda asansörler, gaz yakan aletler, yapı malzemeleri (çimento), basınçlı kaplar, gezi tekneleri, oyuncaklar, kişisel koruyucu donanım ve makineleri kapsayan 12 adet onaylanmış kuruluşu bulunmaktadır.

Akreditasyon konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. TÜRKAK (Türk Akreditasyon Kurumu) Avrupa Akreditasyon İşbirliğinin (EA) bir üyesidir ve EA’nın çok taraflı 7 adet anlaşmasını imzalamıştır. TÜRKAK aynı zamanda Uluslararası Akreditasyon Forumunun (IAF) bir üyesidir. TÜRKAK’ın Uluslararası Laboratuvar Akreditasyonu İşbirliği (ILAC) ile bir karşılıklı tanıma anlaşması bulunmaktadır. TÜRKAK’ın gerçekleştirdiği akreditasyon sayısı geçen yıla göre % 61 oranında kayda değer bir artış göstererek 397’ye yükselmiştir. TÜRKAK iyi laboratuvar uygulamalarının izlenmesinden sorumlu otoritedir. TÜRKAK’ın yapısının Avrupa akreditasyon sistemi ile daha fazla uyumlaştırılmasını amaçlayan kanun değişikliği henüz kabul edilmemiştir.

Yasal *metroloji* konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ölçü aletleri yönetmeliği kapsamı dışındaki aletler için ölçü ve ölçü aletleri tip onayı yönetmeliği yayımlanmıştır. Ölçü aletleri yönetmeliğini uygulayacak birim henüz mevcut değildir.

Piyasa gözetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Doğru ve tutarlı veri toplanması için ortak bir yöntem henüz mevcut değildir. Ülkenin büyüklüğü düşünüldüğünde, risk analizi de göz önünde bulundurularak, daha yüksek operasyonel bütçelere ve daha yaygın gözetim faaliyetlerine ihtiyaç vardır. Gözetim faaliyetlerinin görünürlüğü düşük seviyede kalmaktadır. Gözetim faaliyetlerinin hukuki yönünü ve çeşitli ürün kategorilerini de kapsayan sürekli eğitim gereklidir.

Gözetimden sorumlu kurumların merkezi ve yerel ofisleri arasındaki koordinasyon genelde sorun oluşturmaya devam etmektedir. Özellikle veritabanlarına ilişkin olarak, bu kurumlar arasındaki koordinasyon da yeterli seviyede değildir.

Sonuç olarak, yatay tedbirlerin uyumu ileri seviyededir. Ancak, piyasa gözetiminin etkin bir şekilde sağlanması ve standardizasyon ve akreditasyon konularında ilave uyumun gerçekleştirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Eski yaklaşım çerçevesindeki AB müktesebatına ilişkin olarak daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Motorlu araçlar, motorlu araç emisyonları, ilaçların ruhsatlandırılması ve fiyatlandırılması, beşeri ilaçların ambalajlanması ve etiketlenmesi, ambalaj atıkları, tehlikeli maddeler ile kimyasallar ve kozmetiklerin envanteri konularında daha fazla uyum sağlanmıştır. Ancak, Türkiye 1 Ocak 2005 tarihinden önce ruhsatlandırma başvurusu yapılan jenerik ilaçlar için ruhsatlandırma sistemi ve veri münhasıriyeti sorununun çözümüne yönelik bir çaba sarf etmemiştir. Beklediği belirtilen jenerik başvuruları³⁷ için bir moratoryum sürdürülmesine karşın, Nisan 2009'da çıkarılan beşeri tıbbi ürünlerin ruhsatlandırılmasına ilişkin yönetmelik değişikliği de dâhil, Türk mevzuatında veri münhasıriyeti konusunda hukuki bir kesinlik sağlanmamıştır. Türkiye bu alanda Gümrük Birliği yükümlülüklerini ihlal etmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının ithal edilen alkollü içkilere uyguladığı kontrol belgesi ve zorunlu numune alma uygulamaları hâlâ yürürlüktedir. Eski yaklaşım alanındaki AB müktesebatına uyum ileri seviyededir, fakat uyumun tamamlanması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Uyum durumu zaten ileri düzeyde olan **yeni yaklaşım çerçevesindeki ürün mevzuatında** sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Aralık 2009'da yürürlüğe girecek olan Revize Makine Direktifinin iç hukuka aktarılması yönünde gerekli düzenlemeleri kabul etmiş ve elektromanyetik uyumluluk yönetmeliğinde değişiklik yapmıştır. Bakanlık, asansörlerin bakım ve işletimi ile ilgili bir yönetmelik yayımlamıştır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu (eski Telekomünikasyon Kurumu), radyo ve telekomünikasyon terminal cihazları yönetmeliğini değiştiren yönetmeliği ve arayüzlerin teknik özelliklerinin yayınlanmasına ilişkin tebliği yayımlamıştır. Aynı konuda, uyumlaştırılmış standartlar da yayımlanmıştır. Sağlık Bakanlığı miknatıslı oyuncakların teknik özelliklerini, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı da yapı malzemelerinin teknik özelliklerini güncelleştirmiştir.

Usule ilişkin tedbirlerle ilgili ilerleme kaydedilmemiştir.

339/93 (AT) sayılı Tüzük henüz Türk mevzuatına aktarılmamış olsa da, Dış Ticaret Müsteşarlığı söz konusu Tüzüğü tebliğler vasıtasıyla uygulamaktadır.

Uyumlaştırılmamış alanda ilerleme kaydedilmemiştir. Karşılıklı tanıma ilkesi Türk ticaret mevzuatına henüz aktarılmamıştır. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Aralık 2006'da kabul edilen mevzuatta da yer alan, uyumlaştırılmamış alandaki yapı malzemelerine G işareti iliştilmesine ilişkin esaslar hakkındaki yönetmeliği Haziran 2009'da yayımlamıştır. Borular, kapı muhafazaları, prizler vb. gibi uyumlaştırılmamış alandaki bütün yapı malzemeleri Türkiye'ye, 1 Temmuz 2010 tarihinden itibaren muhtemel bir ulusal işaretin yanında G işareti de iliştilmiş şekilde girmek zorunda kalacaktır. AB'den gelen ürünler de aynı şarta tabi tutulacaktır. AB'de serbest dolaşıma girmiş ve Türkiye'ye yeniden ihraç edilenler de dâhil, üçüncü ülke menşeli ürünlerin Türkiye'de uygunluk kontrollerinden geçmesi gerekmektedir. Türk G işareti Gümrük Birliği hükümlerine aykırı şekilde ticarete yeni bir teknik engel oluşturmaktadır.

³⁷ "Gümrük Birliği alanında 1 Ocak 2001 ile 1 Ocak 2005 tarihleri arasında ruhsatlandırılmış orijinal ürünlere dayanarak 1 Ocak 2005 tarihinden önce yapılmış jenerik ilaç başvuruları."

“Malların Serbest Dolaşımı” 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye’ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Bu fasılda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Mevzuat uyumu oldukça ileri seviyededir, fakat bazı konularda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, uygunluk değerlendirmesi ve standardizasyona ilişkin teknik engeller, ticareti artan bir şekilde kısıtlamaktadır. Piyasa gözetiminde, kurumlar arası işbirliği konusundakiler de dâhil olmak üzere önemli eksiklikler bulunmaktadır. Türkiye’nin, özellikle ithalat lisanslarını ve kullanılmış motorlu araçların ithalatındaki kısıtlamaları yürürlükten kaldırarak, karşılıklı tanıma ilkesini mevzuatına aktararak ve beşeri tıbbi ürünlerde veri münhasıriyeti hükümlerini uyumlaştırarak malların serbest dolaşımı alanında 1/95 sayılı Kararı uygulaması gerekmektedir.

4.2. Fasıllık 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı

İşgücü piyasasına erişim konusunda, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun bir önceki Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet SEZER tarafından veto edildikten sonra, 2007 yılından bu yana TBMM’de beklemektedir.

Türkiye, Türkiye İş Kurumunun bilgi-işlem altyapısının ve elektronik iş bulma hizmetlerinin zayıf olması sebebiyle Avrupa İstihdam Hizmetleri Ağına (EURES) katılmaya henüz hazır değildir.

Sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonu ile ilgili olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Sosyal Güvenlik Kurumu, AB tarafından finanse edilen projeler vasıtasıyla sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonuna ilişkin bilgi ve kapasitesini geliştirmeye devam etmiştir.

Avrupa Sağlık Sigortası Kartı ile ilgili gelişme kaydedilmemiştir.

Sonuç

İşçilerin Serbest Dolaşımı konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Uyum erken aşamadır.

4.3. Fasıllık 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi

İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

İş kurma hakkı konusunda gelişme kaydedilmemiştir. Katılım Ortaklığı Belgesinde öngörülen detaylı uyum stratejisi henüz hazırlanmamıştır. AB üyesi bir ülkede kurulmuş olan firmalar hâlâ kayıt, lisans veya izin şartına tabidir. AB müktesebatına uygun olmayan, cinsiyet, vatandaşlık, ikamet, orantısız dil şartı ve eczacılar için ”tek işyeri” kuralı gibi diğer gereklilikler hâlâ mevcuttur.

Sınır ötesi hizmet sunumu serbestisi konusunda yeni gelişme olmamıştır. AB müktesebatına uygun olmayan kayıt, lisans veya izin şartı hâlâ mevcuttur. Bir üye ülkede yerleşik hizmet sunucuları, çalışma ve oturma izinlerini alabilmek için bu tür şartlara tâbidirler. Hizmetler Direktifine uyum sağlanmasına yönelik olarak herhangi bir adım atılmamıştır. Çıkarılan yeni bir yönetmelik, çevre mühendisleri için Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğine üye olma zorunluluğuyla birlikte vatandaşlık şartı da getirmiş olup, bu durum AB müktesebatına uygun değildir.

İş kurma hakkının ve hizmet sunumu serbestisinin kullanımı önündeki engeller tespit edilmemiş ve bu tür engelleri tespit edecek bir yapılanmaya gidilmemiştir. İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanında uyum erken aşamadır.

Posta hizmetleri konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. 2006 yılında hazırlanan ve yakın zamanda gözden geçirilen Posta Kanunu Tasarısı hâlâ yasalaşmamıştır. Mevcut hukuki tekel (ağırlık limitlerinden bağımsız münhasır hizmet) aşamalı olarak kaldırılmaya başlanmamış ve bağımsız düzenleme otoritesi kurulmamıştır.

Münhasır ve münhasır olmayan hizmetler için uygun muhasebe yöntemleri ve hesapların ayırımı olmadan muhasebe sisteminin şeffaflığı eksik kalacaktır.

Mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması ve mesleki nitelikleri tanımanın akademik yeterliliklerin tanınmasından ayrılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Mevcut idari yapılar sadece akademik yeterliliklerin tanınmasına olanak sağlamaktadır. Karşılıklı tanıma hâlâ birkaç düzenlenmiş mesleğe uygulanmaktadır. Vatandaşlık ve dil şartları devam etmektedir. Çıkarılan yeni bir yönetmelik, jeofizik mühendisleri tarafından danışmanlık hizmeti verilmesini vatandaşlık şartına bağlamıştır. Benzer şekilde diğer bir yönetmelik, Türk vatandaşı olmayan kimya mühendislerinin kamu otoritelerine ve mahkemelere hizmet vermesini engellemektedir. Mesleki yeterliliklerin tanınmasına ilişkin 2005/36/AT sayılı Direktifin uygulanması için hâlâ bir temas noktası belirlenmemiştir.

Avukatlık, toksik ürünler ve acentelere ilişkin direktiflerin uygulanmasında ilerleme kaydedilmemiştir.

”İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi” 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye’ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak, iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanında uyum erken aşamadır. Posta hizmetleri ve mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması konularında ilerleme kaydedilmemiştir.

4.4. Fasıll 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

Sermaye hareketleri ve ödemeler konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bakanlar Kurulu, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Karara ilişkin Tebliği değiştirmiş ve Merkez Bankasının konvertibl dövizleri tanımlama ve bu dövizlerle ilgili işlemleri düzenleme gerekliliklerini kaldırmıştır. Bu değişiklik, finansal kurumların döviz ile işlem yapabilmelerine ve

tüm dövizlerle mevduat hesabı açabilmelerine –daha önce sadece bazı üye devlet paraları için mümkün olan– olanak sağlamıştır. Bu gelişmeyi, ticari işlemlerle ilgili kredi kurallarına ilişkin olarak Temmuz 2008’de gerçekleşen serbestleşme takip etmiştir. Ocak 2009’da, sigorta şirketlerinin teknik rezervleri için geçerli olan iç varlık tutma gerekliliklerine kolaylıklar getirilmiştir. Döviz kredilerine ilişkin mevzuat değiştirilmiştir. Bunun sonucunda, yeni getirilen düzenlemeler çerçevesinde, şirketler artık vade ya da miktar kısıtlaması olmaksızın yerel bankalardan döviz kredisi alma imkânına sahiptir. Bununla birlikte, gerçek kişilerin dövize endeksli kredi sözleşmesi yapabilme hakkı iptal edilmiştir.

Yabancıların taşınmaz edinmesi konusundaki Türk mevzuatının, Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmanın 56’ncı maddesi ile uyumsuzluğu devam etmektedir. Türkiye’de yabancı sermaye ile kurulmuş şirketlerin taşınmaz edinmesi konusunda ayrımcı önlemler ve ek kısıtlamalar getiren yeni bir yönetmelik kabul edilmiştir. Diğer ülkelerde yerleşik yabancı gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye’de taşınmaz edinmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Bu fasılda müzakerelerin açılmasını takiben, Türkiye’nin yabancıların taşınmaz edinmesinde AB müktesebatına uygun kademeli bir serbestleşmenin öngörüldüğü bir eylem planı sunması veya kademeli serbestleşme yönünde önemli ilerleme sağladığını göstermesi gerekmekte olup, her iki konu da bu fasıldaki katılım müzakerelerinin kilit unsurlarıdır.

Katılım Ortaklığı Belgesinde öngörülen, AB kaynaklı doğrudan yabancı yatırımları etkileyen kısıtlamaların kaldırılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Radyo ve Televizyon yayıncılığı, enerji, ulaştırma ve eğitim gibi alanlarda, sektörel yatırım kısıtlamaları hâlâ mevcudiyetini sürdürmektedir. Katılım Ortaklığı Belgesindeki öncelikler arasında bulunan, Türkiye’nin **ödemeler sistemine** ilişkin mevzuatını AB müktesebatı ile daha fazla uyumlaştırması konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Merkez Bankası, bankaların gerek Türk lirası cinsinden yapacakları ulusal ödemelerde, gerek Avrupa Ekonomik Alanındaki hesaplara avro cinsinden yapacakları sınır-ötesi transferlerde, uluslararası banka hesap numaraları (IBAN) kullanımını zorunlu kılan bir yönetmelik kabul etmiştir.

Kara paranın aklanması ile mücadele konusundaki ilerleme düzensiz olmaya devam etmiştir. Rapor döneminde Türkiye, mevzuatını AB müktesebatı ve Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tavsiyeleri ile uyumlaştırma yönünde ilerleme kaydetmiştir. Türk makamları, Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlemesi Hakkındaki Kanunun uygulanmasını güçlendirmek için bir eylem planı hazırlamış ve uygulamaya yönelik hükümler içeren bir dizi yönetmelik kabul etmiştir. Türkiye, bankaların, sermaye piyasası aracı kurumlarının, posta hizmetleri, sigorta ve bireysel emeklilik şirketlerinin uyum programları oluşturmalarını zorunlu kılmıştır. Şüpheli işlem tiplerini ve müşteri tanımlamayı içeren ilave yönetmelikler çıkarılmıştır. Mali Suçları Araştırma Kurumu tamamlayıcı rehberler yayımlamıştır. Türkiye Şubat 2009’da, 2007 yılında kabul edilen FATF’nin üçüncü tur ortak değerlendirme raporunun kabulünden sonraki ilk takip raporunu FATF’ye sunmuştur. Bu raporda, ortak değerlendirme raporunda belirtilen eksikliklere ilişkin olarak Türkiye tarafından alınan tedbirler yer almaktadır. Türkiye, 5 ülke ile daha (Arnavutluk, Makedonya, Gürcistan, Romanya ve Suriye) bilgi değişimi konusunda mutabakat zaptı imzalamıştır.

Kasım 2008’de kabul edilen Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun 30 Eylül 2009 tarihine kadar uygulanmıştır. Bu Kanun, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanına karşı mevcut tedbirleri zayıflatabileceği düşüncesiyle FATF’nin dikkatini çekmiştir. Türkiye, bu Kanun çerçevesinde gerçekleştirilecek işlemler neticesinde ortaya çıkabilecek kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanının önlenmesi için daha fazla tedbir almalıdır.

Türkiye, kara paranın aklanması ile ilgili tüm alanlarda, ilgili mevzuatın gerektiği gibi uygulanması ve yürütülmesine ilişkin idari kapasitesi bakımından düzensiz de olsa bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

MASAK'a bildirilen şüpheli işlem sayısı 2007'de 2.946 iken, 2008'de kayda değer biçimde artarak 4.924'e yükselmiştir. Bildirimlerin çoğu, kara paranın aklanması konusunda ana odak olmaya devam eden bankacılık sektöründen –banka dışı sektör de önemli bir odak olmasına rağmen– gelmektedir. Terörizmin finansmanı bakımından, 2007'de 144 olan şüpheli işlem bildirimleri, 2008'de 228'e yükselmiştir. 42 olayda kovuşturma istenmiş (2007'de 43), bunlardan 34'ü mahkemeye intikal etmiştir (2007'de 22). MASAK, bankalar, sermaye piyasası aracı kurumları, sigorta ve bireysel emeklilik şirketleri için bunların kendi yükümlülüklerine uyumu hakkında kılavuzlar çıkarmıştır. MASAK ayrıca, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar için terörizmin finansmanının önlenmesi hakkında kılavuzlar yayımlamıştır.

MASAK, müfettişler, hâkimler, savcılar ve mükellefler için eğitimler organize etmeye devam etmektedir. Yargının ve kolluk kuvvetlerinin, kara paranın aklanması ile mücadele kapasitelerini ve terörizmin finansmanı ile mücadele mekanizmalarını geliştirmek için daha fazla çaba sarfedilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye, Avrupa Konseyinin Suç Gelirlerinin Aklanması, Araştırılması, El Konması ve Müsaderesi ile Terörizmin Finansmanı Hakkındaki Sözleşmeyi (CETS 198) imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, sermayenin serbest dolaşımı alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, bu fasılda müzakerelerin açılmasını sağlayan, sermaye hareketleri ve ödemeler ile kara paranın aklanmasının önlenmesi hakkındaki eylem planlarını Komisyona sunmuştur. Türkiye sigortacılık mevzuatının serbestleştirilmesi konusunda ilerleme kaydetmiştir. Ancak, sermaye hareketleri ve ödemeler konularında AB müktesebatına uyum sınırlı kalmıştır. Yabancıların taşınmaz edinmesinin önünde hâlâ engeller vardır ve yeni bir yönetmelik yabancı sermayeli şirketler için ilave ayrımcı kısıtlamalar getirmiştir. Sektörel kısıtlamalar AB menşeli doğrudan yabancı yatırımları etkilemeye devam etmektedir. Kara paranın aklanmasına ve terörizmin finansmanına karşı alınan tedbirler bakımından ilerleme düzensiz olup, bu alanda Türkiye'nin idari ve yasal uygulama kapasitesi olması gereken düzeyde değildir.

4.5. Fası 5: Kamu Alımları

Kamu alımlarına ilişkin **genel ilkeler** bakımından ilerleme kaydedilmemiştir. İhale mevzuatında yerli istekliler lehine % 15 fiyat avantajı hâlâ yer almakta olup, bu avantaj, idarelerin, Türk mallarını ve hizmetlerini teklif eden isteklileri tercih etmelerini teşvik eden ve Aralık 2008'de yayımlanan Başbakanlık Genelgesi ile güçlendirilmiştir. Yerli istekliler lehine hüküm, 2008 yılında tüm ihalelerin % 10'unda, yabancı isteklilere açık ihalelerin ise % 15'inde kullanılmıştır. Genelgenin yayımlanmasının ardından yerli istekliler lehine uygulamada finansal anlamda kayda değer bir artış olmuş ve 2009 yılının ilk çeyreğinde, tüm ihaleler bakımından % 13,7'ye yükselerek, 1 milyar avro'ya ulaşmıştır.

Kamu İhale Kanununa (KİK), mal ve hizmet alımları ile ilgili yeni istisnalar getirilmiş, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile ilgili tüm alımlar KİK'in kapsamı dışında bırakılmıştır. Kamu İhale Kurumu, 2008 yılında istisnalar kapsamında gerçekleştirilen ihalelerin % 31,8'e ulaştığını gösteren bir rapor yayımlamıştır. 2009 yılı ilk çeyreğinde istisnalar kapsamında yapılan alımların miktarı 2 kattan daha fazla artmış ve tekel niteliğindeki kamu iktisadi teşebbüsleri mal ve hizmetlerinin bu kapsamda alındığı teyit edilmiştir.

İhalelerin sonuçlandırılması ile ilgili olarak sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kamu alımları ile ilgili bilgiler, internet ortamı da dâhil olmak üzere, ilgili tüm kesimlerin erişimine açık olup bu durum yüksek oranda başvuru yapılmasını sağlamaktadır. 2008 yılında yapılan Kanun değişikliği

ile, AB direktiflerinde öngörülen elektronik eksiltme, dinamik alım sistemi ve ön ilan kavramları mevzuata eklenmiş ve çerçeve anlaşmaların kapsamı genişletilmiştir. Bu kanun değişikliğini Mart 2009'da yayımlanan uygulama yönetmelikleri takip etmiştir. Ancak, Türk ihale mevzuatı hâlâ pek çok açıdan AB müktesebatı ile uyumlu değildir. Su, enerji, ulaştırma ve posta sektörlerinde faaliyet gösteren kuruluşların alımları hâlâ klasik kamu alımları usullerine tabidir ve özel ve inhisari hak taşıyan özel sektör kuruluşları kapsam dışında kalmaktadır. İmtiyazlar ve kamu-özel sektör ortaklıklarına yönelik olarak, 2 yıl önce kapsamlı mevzuat taslakları sunulmuş ve tartışılmış olmasına rağmen, bu konularda tutarlı bir yasal çerçeve bulunmamaktadır. 2009 yılında ihalelerdeki eşik değerler ve mali sınırlar AB mevzuatında öngörülen değerlerin üzerinde olmaya devam etmiştir. Kamu alımları alanında AB mevzuatına uyum stratejisi henüz sunulmamıştır.

İdari kapasite ile ilgili olarak iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Kamu İhale Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yeterli idari kapasiteye sahiptir. Bazı kurumsal değişiklikler için hazırlıklar devam etmektedir. Kamu İhale Kurumu, özerkliğini sağlamlaştırmak, çıkar çatışmalarını engellemek ve inceleme ve düzenleme yetkilerini birbirinden ayırmak için yeniden yapılanmıştır. Maliye Bakanlığı, kısıtlı personeline rağmen, kamu alımları politikasını izlemek ve yeknesaklığı sağlamak üzere görevlendirilmiştir. Maliye Bakanlığının kamu alımları politikalarının oluşturulması ve ilgili mevzuatın hazırlanmasında kamu kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanması konularındaki sorumluluğu, yapılan mevzuat değişikliği ile teyit edilmiş ve böylece katılım müzakerelerinin kilit bir gerekliliği karşılanmıştır.

İlgili taraflar açısından (yüklenici firmalar ve girişimciler) piyasanın işleyişi ve rekabet edebilirlik birçok sektörde yeterli seviyededir.

Şikâyetlerin incelenmesi Direktifine uyum ile ilgili olarak sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. 2008 yılında yapılan değişiklik, şikâyetlerin incelenmesini daha kolay hale getirilmesi amacıyla, ihalenin verilmesiyle sözleşme imzalanması arasındaki bekleme süresi uygulamasını başlatmıştır. Ancak, söz konusu değişiklik, AT içtihat hukukuna aykırı olarak, idarelerin ihale iptali kararına karşı şikâyet imkânını ortadan kaldırmıştır.

Sonuç

Bu fasılda, idari sorumlulukların belirlenmesi ve şikâyetlerin incelenmesi Direktifine uyum başta olmak üzere bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bazı idareler yaptıkları alımlarla iyi uygulama örnekleri oluşturmuştur. Ancak, uygulamanın güçlendirilmesi gerekmektedir. Mevzuat uyumunun sağlanması ve idari kapasitenin güçlendirilmesi için gerekli reformları içeren kapsamlı strateji hâlâ sunulmamıştır. Mevzuatta küçük olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Genel hükümlere getirilen istisnalarda ve yerli istekliler lehine verilen avantajlardaki artış Türkiye'yi AB müktesebatına uyumdan uzaklaştırmaktadır, dolayısıyla ihalelerdeki rekabet ve etkinlik azalmaktadır.

4.6. Fasıllık 6: Şirketler Hukuku

Şirketler hukuku alanında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türk Ticaret Kanunu (TTK) Tasarısı ve Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun Tasarısı üç yılı aşkın bir süredir TBMM gündemindedir. TTK Tasarısı yasalaşmadan şirket bilgilerinin elektronik ortamda açıklanması veya bu bilgilere elektronik ortamda ulaşılması ya da şirketlerin elektronik ortamda kaydedilmeleri mümkün değildir. Halka açık sınırlı sorumlu şirketlerin birleşme ve bölünmelerine, kamuya açık şirketlerin hissedarlarının belirli haklarının kullanımına ve pay alım tekliflerine ilişkin olarak Sermaye Piyasası Kanununda yapılacak değişiklikler de dâhil olmak üzere, bu alandaki muhtelif kanun taslaklarının kabulü TTK'nın yürürlüğe girmesine bağlıdır.

Muhasebe konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK), Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) konusunda birçok yorum ve revizyon yayımlamıştır. Kabul edilen standartlar borsaya kote şirketler için geçerlidir. Sermaye Piyasası Kurulu, borsaya kote şirketlere, IAS ve Uluslararası Mali Raporlama Standartları doğrultusunda, AB'deki formata uygun olarak yıllık ve üçer aylık mali bildirim yayımlama yükümlülüğü getirmiştir. Bu yükümlülük sadece borsaya kote şirketler için getirilmiştir. Ancak, Türkiye'deki şirketlerin büyük çoğunluğu borsaya kote değildir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu AB müktesebatına uyum amacıyla konsolide finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin Tebliğde değişiklik yapmıştır. Bu Tebliğ uyarınca, finansal kuruluş niteliğinde olsun ya da olmasın, bütün bağlı ortaklıkların mali tablolarının, ana bankanın konsolide mali tabloları altında gösterilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

TMSK beş adet muhasebe standartları uzman yardımcısı almıştır. Ancak, idari kapasitesi yetersiz kalmaya devam etmektedir.

Denetleme konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Düzenleyici çerçeve hâlâ hazırlanmaktadır. Zorunlu denetim ve denetim firmalarına ilişkin kamu gözetim kurumu henüz kurulmamıştır.

Sonuç

Rapor döneminde kayda değer ilerleme olmamıştır. Yeni TTK henüz kabul edilmemiştir.

4.7. Fası 7: Fikri Mülkiyet Hukuku

Telif hakları ve bağlantılı haklar konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kültür Bakanlığı, Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü meslek birliklerini denetlemiştir. Müzik alanındaki dört meslek birliği arasında işbirliği protokolü imzalanmasını takiben oteller ve yayıncı kuruluşlar ile lisans anlaşmaları imzalanmıştır. Fikri mülkiyet ile ilgili birimler arasında işbirliği ve koordinasyon daha fazla gelişmiştir. Kitap korsanlığı ve CD, DVD gibi görsel araçların korsanlığının yanı sıra gayri maddi mallarla ilgili telif hakları ve bağlantılı hakların ihlal edilmesi yaygın olarak devam etmektedir. Türkiye'nin bu alandaki uygulama kapasitesi hâlâ yetersizdir.

Sınai mülkiyet hakları konusunda hukuki çerçeve bakımından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türk Patent Enstitüsü (TPE), Başbakanlık tarafından idari işlemlerin sadeleştirilmesi ve bürokrasinin azaltılması için başlatılan çalışmalar çerçevesinde, patent, coğrafi işaretler ve endüstriyel tasarımlara ilişkin yönetmeliklerde değişiklikler yapmıştır.

TPE personelinin çoğu yabancı dil ve hukuki konularda uzmanlaşmalarını sağlayacak eğitim almışlardır. TPE ve fikri mülkiyet hak sahipleri ve onların temsilcileri arasında herhangi bir yapıcı diyalog kurulamamıştır. Kötü niyetli tescil ve benzer marka ve endüstriyel tasarımlara ilişkin sorunlar hâlâ çözülememiştir.

Sağlık Bakanlığı tarafından Nisan 2009'da beşeri tıbbi ürünlerin ruhsatlandırılmasına ilişkin yönetmelik değişikliği yayımlanmıştır. Yönetmelikte, kombine ürünlere uygulanacak kurallar, fiks kombinasyonlar konusundaki AB müktesebatına uygun olarak düzenlenmemiş ve bu nedenle veri münhasıriyeti konusunda herhangi bir yasal netlik sağlanamamıştır. Yeni düzenleme, ürünlerin ruhsat başvurusunda aranan belgelerin sayısını artırmış ve pazara girişi

daha fazla zorlaştırmıştır. Genel olarak bu düzenleme, ruhsatlandırma ve veri münhasıriyeti konularında Sağlık Bakanlığının takdir yetkisini artırmıştır.

Uygulamaya ilişkin olarak, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Kültür Bakanlığının eş başkanlığında üst düzey temsilcilerden oluşan Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları Koordinasyon Kurulu, Kasım 2008 ve Şubat 2009'da iki kez toplanmıştır. Koordinasyon Kurulunun amacı fikri mülkiyet haklarının korunmasını artırmak amacıyla işbirliğini geliştirmektir. Ancak, Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları Koordinasyon Kurulu toplantılarında hak sahipleri gerektiği gibi temsil edilememiştir. Bu alandaki uygulayıcı birim olan Türk Polisi, Rapor döneminde korsanlıkla mücadelede başarılı operasyonlar gerçekleştirmiştir. Ancak, korsan ve taklit mallar önemli sorun olarak kalmaya devam etmektedir. Sınai mülkiyet hakları konusunda resen soruşturma açılmaması, soruşturmanın sadece şikâyet üzerine yapılabilmesi, ciddi bir sorundur. Sınır kontrolleri, özellikle resen el koyma bakımından zayıftır. Hükümet, bu alandaki çabalarını fikri mülkiyet haklarıyla ilgili tüm taraflarla işbirliği içinde hızlandırmalıdır.

Temmuz 2008'de Anayasa Mahkemesi, markalara ilişkin KHK'da yer alan cezai hükümleri, marka ihlallerine uygulanacak cezaların söz konusu mevzuat altında düzenlenemeyeceği gerekçesiyle iptal etmiştir. Söz konusu kararın gerekçesi, suç ve cezaların KHK ile değil, ancak TBMM'de kabul edilen yasalarla düzenlenebilmesidir. Bu sebeple ortaya çıkan yasal boşluğun giderilmesi için Ocak 2009'da TBMM tarafından yeni bir Kanun kabul edilmiştir.

Ancak, yeni Kanunun kabulüne kadar geçen sürede, sadece Ankara, İstanbul ve İzmir'deki ihtisas mahkemelerindeki taklit markalarla ilgili davalarda, 3357 sanıktan 2861'i beraat etmiştir. Bu tür bir yasal boşluk, DTÖ üyelerinin en azından marka ihlali davalarında cezai hükümler uygulamalarını gerektiren TRIPS'in 61'inci maddesine aykırıdır.

Söz konusu yasal boşluk, patent, endüstriyel tasarım ve coğrafi işaretler gibi diğer sınai mülkiyet haklarını da etkilemektedir. Bu hakların ihlaline ilişkin cezalar 31 Aralık 2008 tarihine kadar uygulanabilmiştir. Sonuç olarak, 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren davalarda beraat kararı verilmektedir. Patent, endüstriyel tasarım ve coğrafi işaretlerin ihlalinde uygulanacak cezai hükümleri düzenleyen kanun tasarıları hâlâ TBMM'nin gündeminindedir.

Bugüne kadar Türkiye, Komisyon tarafından Nisan 2008'de önerilen ve kapanış kriterlerinden biri olan diyalog mekanizmasının oluşturulmasına ilişkin olarak istekli davranmamıştır. Fikri mülkiyet hakları alanında diyalog mekanizmasının oluşturulması ve Türkiye'nin mekanizmaya etkin katılımı bu fasıldaki kapanış kriterlerinden biridir.

Sonuç

Sonuç olarak, AB müktesebatına uyum göreceli olarak ileri seviyededir. Fikri mülkiyet hakları alanındaki kamu kurumları arasında koordinasyon ve işbirliği ile bunların uzmanlaşma seviyesi artmıştır. Ancak, uygulama kapasitesi hâlâ yetersizdir. Bu alanda uyumlaştırılmış ve revize edilmiş, cezai yaptırımları da içeren yasal düzenlemelerin kabul edilmesi çok önemlidir. Sınai mülkiyet hakları alanında, özellikle uygulamaya ilişkin ciddi sorunlar devam etmektedir. Türkiye, bu konuları hak sahipleri ile yakın işbirliği içerisinde ele almalıdır. Komisyon tarafından önerilen fikri mülkiyet hakları alanında diyalog mekanizması oluşturulması çok önemlidir.

4.8. Fası 8: Rekabet Politikası

Türkiye **anti-tröst** konusunda daha fazla ilerleme kaydetmiştir. Devlet yardımları konusunda ise çok sınırlı ilerleme sağlanmıştır.

Kartellere verilen para cezalarının ve kartellerin ortaya çıkarılmasında Rekabet Kurumu ile aktif işbirliği yapan teşebbüslere para cezalarında indirim yapılması veya para cezası verilmemesi konularının düzenlendiği Yönetmelik Şubat 2009’da kabul edilmiştir. Rekabet Kurumunda, bu Yönetmeliğin uygulanması ve Yönetmelik hükümlerinden yararlanmak isteyenlere bilgi sağlanması için özel bir birim kurulmuştur. Yatay işbirliği anlaşmaları ve *de-minimis* kurallarına ilişkin AB müktesebatı hâlâ iç hukuka aktarılmamıştır.

Rekabet Kurumunun, personel eğitimine ciddi önem vermesi sonucunda ulaşılan tatmin edici idari ve işlevsel bağımsızlık seviyesi, Kurumun idari kapasitesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Rekabet Kurumunun uygulamaya ilişkin kayıtlarına göre, 2008 yılında rekabete aykırı anlaşmalar ya da hâkim durumun kötüye kullanılması ile ilgili 3 dosyada para cezası uygulanmıştır. Kurum tarafından verilen toplam para cezaları, 2008 yılında bir önceki yıla göre % 57 artmıştır. Kurum, 57 menfi tespit ve kişisel muafiyet talebini (kabul edilen başvurular) karara bağlamış, 65 adet de soruşturma başlatmıştır. 2009 yılının ilk yarısında Kurum, daha çok kimyasallar ve ilaç sektörleri ile demir çelik sektörlerine yoğunlaşmış, 2 dosyada para cezası uygulamıştır. Danıştay bünyesinde özel bir dairenin kurulması, rekabet kararlarının görüşülmesini hızlandırmıştır. Kararların yargıya taşınmasında % 13,5’lik bir azalma meydana gelmiştir.

Kamu teşebbüsleri ile kendilerine özel ve inhisari haklar verilmiş teşebbüslere ilişkin rekabet kurallarının uyumunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Devlet yardımları konusunda herhangi bir mevzuat kabul edilmemiş ve devlet yardımlarını izlemek üzere işlevsel olarak bağımsız bir otorite kurulmamıştır. Türkiye, çelik sektörüne verilen devlet yardımları konusunda, Haziran 2009’da gözden geçirilmiş “Ulusal Yeniden Yapılandırma Planı”nı sunarak ilerleme kaydetmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye’nin, birleşmelerin kontrolüne ilişkin kurallar da dâhil olmak üzere anti-tröst konusundaki uyumu ileri seviyededir. Türkiye, rekabet kurallarını etkili biçimde uygulamaya devam etmiştir. Rekabet Kurumunun idari ve operasyonel bağımsızlığı tatmin edici seviyededir. Devlet yardımlarına ilişkin ilave uyum sağlanamamış, uzun süredir bekleyen Devlet Yardımları Kanunu Taslağı yasalaşmamıştır. Türkiye’nin Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Serbest Ticaret Antlaşması kapsamındaki yükümlülüğü çerçevesinde çelik sektörüne verilen devlet yardımlarına ilişkin olarak AB kurallarını uygulaması gerekmektedir. Bu fasılda uyum tamamlanmamıştır.

4.9. Fası 9: Mali Hizmetler

Bankalar ve mali gruplar konularında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) küresel mali krizin etkilerine karşı koymak amacıyla

bazı önlemler almış ve sermaye tabanlarının güçlendirilmesini teminen bankalardan kârlarını dağıtmamalarını istemiştir. BDDK ayrıca, bankaların reel-sektör kredilerini yeniden yapılandırabilmelerini kolaylaştırmak için geçici düzenlemelere gitmiştir. Temerrüde düşen kredi müşterilerinden bankalara borçlarını ödeyenlerin kredi geçmişlerinin Merkez Bankasınca silinmesini düzenleyen bir Kanun TBMM tarafından kabul edilmiştir. Türkiye, hedef sermaye yeterlilik oranı (% 12) belirlemiş, likidite düzenlemeleri ve menkul kıymetler muhasebesi prensiplerine ilişkin değişiklikler yapmıştır. Operasyonel risk, sermaye gereksinimi hesaplamasına dâhil edilmiş ve taslak kredi riski yönetimi standartları hazırlanmıştır. Ancak, Basel II Uzlaşısının uygulanması yönünde ilerleme sağlanmamıştır.

BDDK, biri Lüksemburg mali denetleme otoritesi, biri Birleşik Arap Emirlikleri Merkez Bankası ve diğeri de Lübnan Bankacılık Denetleme Komitesi ile olmak üzere 3 yeni mutabakat zaptı imzalamış, böylece imzalanan toplam mutabakat zaptı sayısı 19'a ulaşmıştır. Yeni geliştirilen bilgi sistemleri temelli bir araç vasıtasıyla ve mevcut sistemlerin iyileştirilmesiyle BDDK'nın denetleme ve uygulama kapasitesi güçlendirilmiştir. BDDK, koordinasyonu sağlamak amacıyla, farklı düzenleme otoriteleri tarafından denetlenen finansal kuruluşların konsolide denetimine ilişkin kuralları belirlemiştir. BDDK'nın organizasyon yapısı ve birimlerinin görevleri gözden geçirilmiş ve 4 yeni birim kurulmuştur.

Türk mevzuatı bankalar ve mali gruplara ilişkin AB müktesebatıyla kısmen uyumludur.

Sigortacılık ve bireysel emeklilik konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yeni bir Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye'de kayıtlı teknelerin yurt dışında yerleşik yabancı sigortacılık şirketlerinden de poliçe satın alabilmelerine imkân tanınmıştır. Hazine Müsteşarlığı Sigorta Tahkim Komisyonu üyelerine ilişkin asgari kuralları belirleyen bir Yönetmelik çıkarmıştır. Bir başka Yönetmelikle bireysel kredilerle ilgili zorunlu ve ihtiyari sigortalara ilişkin standartlar tanımlanmıştır. Hazine Müsteşarlığı kabul ettiği yeni bir Yönetmelik çerçevesinde, dernekler ve vakıflar tarafından yürütülen emeklilik planlarının aktüeryal denetimine başlamıştır. Motorlu araçlar zorunlu mali sorumluluk sigortasında tarife serbestleştirilmesi kapsamında, Hazine Müsteşarlığı onaylanan tarifelerdeki üst limiti + % 20'den + % 100'e çıkarmıştır. Bunun yanı sıra, Sigorta Tahkim Komisyonu faaliyete geçmiş ve müşterilerle hizmet sunucuları arasındaki uyuşmazlıkların mahkemeye intikal etmeden çözümüne yönelik bu yeni tahkim sistemine 37 sigorta şirketi katılmıştır.

Bununla birlikte, gerek bankacılık gerekse banka dışı mali sektörde ihtiyati standartlar ve denetim standartları güçlendirilmemiştir. Sigortacılık ve bireysel emeklilik konularında bağımsız bir düzenleyici ve denetleyici otoritenin kurulmasına ilişkin ilerleme sağlanmamış ve Katılım Ortaklığı Belgesindeki bir başka öncelik daha yerine getirilmemiştir. Türkiye, **mali piyasa altyapısına** ilişkin gereklilikleri önemli ölçüde sağlamaktadır, ancak sigortacılık konusunda kısmi uyum devam etmiştir.

Menkul kıymet piyasaları ve yatırım hizmetlerine ilişkin bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), borçlanma araçlarının kurul kaydına alınmasına ilişkin olarak çıkardığı yeni bir Tebliğ ile, mevcut 7 tebliği konsolide etmiş ve değiştirilebilir tahvili yeni bir araç olarak getirmiştir. SPK, hukuki çerçeveyi AB müktesebatına uyumlaştırmak amacıyla, Özel Durumların Kamuya Açıklanmasına İlişkin Esaslar Tebliğini revize etmiştir. Tebliğ, ortaklıkların özel durumların açıklanmasını erteleme imkânı getirmiştir. Tebliğ, ayrıca, borsaya kote edilmiş şirketlerin önemli miktardaki hisselerinin alım veya satım bildirimlerine ilişkin kuralları AB'nin Şeffaflık Direktifi doğrultusunda uyumlaştırmıştır. SPK, gelecekte çıkarılabilecek yeni araçlara (oydan yoksun paylar) ilişkin bir Tebliğ yayımlamıştır. SPK ayrıca, kamu yatırım projelerinin finansmanına yardımcı olması beklenen borsaya kote edilmiş altyapı yatırım şirketlerinin

kurulmasına izin veren bir Tebliğ yayımlamıştır. Bunların yanı sıra, aracı kurumların iç denetim sistemleri, aracılık faaliyetlerinin belgelenmesi ve kaydedilmesi, türev araçlarının alım satımına ilişkin aracılık, yatırım ortaklıkları, yatırım fonları, altyapı gayrimenkul yatırım ortaklıkları, risk sermayesi yatırım ortaklıkları, aracı kurumlar tarafından yatırılan teminatların kullanım esasları ve kaydedilen sermaye piyasası araçlarına ilişkin kayıtların tutulmasının usul ve esasları hakkında Tebliğler yayımlanmıştır.

Menkul kıymet piyasaları ve yatırım hizmetlerine ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir (Finansal Araç Piyasaları Direktifi, yatırımcı tazmin sistemleri, prospektüsler, piyasanın kötüye kullanımı ve kolektif yatırım kuruluşları bağlamında).

Türk mevzuatı menkul kıymet piyasaları ve yatırım hizmetlerine ilişkin AB mevzuatıyla kısmen uyumludur.

Sonuç

Sonuç olarak, mali hizmetler alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Mali hizmetlere ilişkin üç alt başlıkta da Türk mevzuatı AB müktesebatıyla kısmen uyumludur.

“Mali Hizmetler” 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye’ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

4.10. Fası 10: Bilgi Toplumu ve Medya

Elektronik Haberleşme ve Bilgi Teknolojileri konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Mobil abone erişim oranı Ağustos 2009 itibarıyla % 89’dur. Sabit ve mobil ağ altyapısına ilave özel yatırımlar yapılmıştır.³⁸ Geniş bant abone sayısı 2009 yılının ikinci çeyreği itibarıyla 6,2 milyona ulaşmıştır, ancak, geniş bant ve sabit telefon pazarında alternatif operatörlerin payı düşük olmaya devam etmektedir.

Kasım 2008’de 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanunun kabulü, Türkiye’nin düzenleyici çerçevesinin özellikle yetkilendirme kuralları ve düzenleyicinin görevleri konusunda AB müktesebatıyla uyumlaştırılması bakımından önemli bir adımdır. Telekomünikasyon Kurumu, Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra elektronik haberleşme konusundaki AB müktesebatına ilave uyum sağlayan yönetmelikleri kabul etmiştir. Kanunda yapılan değişiklikler, sabit telefon pazarında rekabet için gerekli koşulları oluşturma potansiyeline sahiptir.

Mobil alanda rekabetçi koruma tedbirleri açısından gelişme sağlanmıştır. Mobil pazardaki ara bağlantı ücretleri Rapor döneminde % 30 düşürülmüştür. Ayrıca, numara taşınabilirliğinin Kasım 2008’de başlatılmasının ardından, Ağustos 2009 itibarıyla 6,2 milyon numara taşınmıştır. Sabit telefon pazarında numara taşınabilirliği Eylül 2009’da başlatılmıştır. 3 mobil operatör 3G hizmet lisansı almış ve Temmuz 2009 itibarıyla hizmet sunmaya başlamıştır.

³⁸ Sabit ağ altyapısı için 628 milyon avro, mobil ağ altyapısı için 1,190 milyon avro yatırım yapılmıştır.

İnternet hizmet vergileri % 15'ten % 5'e düşürülmüştür.

Bununla birlikte, Elektronik Haberleşme Kanunu, özellikle evrensel hizmet yükümlülüğüne ilişkin hükümler ve mevcut imtiyaz sözleşmelerine uygulanmayan yetkilendirme kurallarının kapsamı açısından AB müktesebatı ile uyumlu değildir. Ayrıca, Kanunda etkin piyasa gücüne sahip işletmeciler rejimine ve pazar analizi usullerine ilişkin sağlam bir yasal dayanak bulunmamaktadır. AB müktesebatı gereklilikleri çerçevesinde birincil ve ikincil mevzuatın ayrıntılı biçimde gözden geçirilmesi elektronik haberleşme mevzuatındaki eksikliklerin belirlenmesini sağlayacaktır.

Sabit telefon ve geniş bant internet pazarlarında rekabetin serbestleştirilmesi için bazı hususların çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Kısa mesafe telefon lisans şartları uygulanmaktadır, ancak, numaralandırma planında ve ara bağlantı ücretlerinde sorunlar devam etmektedir. Ses ve geniş bant pazarlarında ara bağlantı şartlarının geliştirilmesi ve bu stratejik pazarlarda rekabetin teşvik edilmesi önemlidir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ile Rekabet Kurumu arasında yetki paylaşımının netleştirilmesi gerekmektedir. Maliyet muhasebesi ve hesap ayrışımı ilkeleri mobil pazarda hâkim konumdaki operatörler tarafından tam olarak uygulanmamaktadır. Haberleşme hizmetlerinde, sektörün düzenlenmesine ilişkin yönetim maliyetleriyle ilgisi olmayan yüksek vergilendirme sorun olmaya devam etmektedir.

Bilgi toplumu hizmetlerine ilişkin olarak Türkiye'nin yasal çerçevesi, ağ güvenliği ve siber suçla ilişkin AB müktesebatıyla uyumludur. Ancak, Türkiye, şartlı erişime dayanan veya şartlı erişimi içeren hizmetlerin hukuki korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesine taraf değildir. Elektronik imza ve e-ticaret konusundaki Türk mevzuatı, AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Bazı internet sitelerine erişim mahkeme kararları ile sık sık engellenmekte olup, bu husus internete erişim bakımından ifade özgürlüğüne saygı gösterilmesi konusunda daha güçlü güvencelere ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir (*Bkz. İfade Özgürlüğü*).

Görsel işitsel politika konusunda, kamu yayıncısı TRT, 24 saat Kürtçe TV (TRT 6) ve radyo yayınına başlamıştır. TRT günde 2 kez yarım saat Ermenice yayına da başlamıştır (*Bkz. Raporun birinci bölümündeki Kültürel Haklar*). Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun (RTÜK) etkinliği güçlendirilmiştir. Tüm RTÜK kararları kendi internet sitesinde yayımlanmakta olup yayıncılarla istişare için bir forum oluşturulmuştur. Komisyonun üye devletler için belirlediği hedefe uygun olarak, dijital yayına geçiş için bir yol haritası kabul edilmiştir. RTÜK, internet protokolüne dayanarak yayın yapacak muhtemel televizyon operatörlerinin test yayınları için izin vermiştir.

Bununla birlikte, AB müktesebatına uyum açısından gelişme kaydedilmemiştir. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda, tanımlar, yargı yetkisi, yayın alım ve yeniden iletim özgürlüğü, vatandaşlığa dayalı ayrımcılık yapılmaması, Avrupa eserleri ve bağımsız eserlerin teşvik edilmesi, önemli olaylar ve yabancı sermaye payı üzerindeki sınırlamalar açısından hâlâ sorunlar bulunmaktadır. Yayıncılık sektörünün yönetimi açısından, RTÜK'ün frekans tahsislerini yenilememiş olması yayıncılık sektörüne zarar vermektedir. Ayrıca, bir düzineden fazla TV kanalı, birkaç yıldır lisans başvurularının sonuçlandırılmasını bekliyor olmalarına rağmen, lisans olmadan çalıştıkları iddiasıyla kapatılmıştır. Türkçe dışındaki dillerde yayın yapan özel kanallarda, içerik ve zaman sınırlamasının yanı sıra çeviri zorunluluğu da devam etmektedir (*Bkz. Siyasi Kriterler ve Kültürel Haklar*). Yayıncılara göre, söz konusu kısıtlamalar Kürtçe yayını teknik olarak zor ve ticari olarak sürdürülemez hale getirmektedir. Sonuç olarak, toplamda 6 özel yayıncıya lisans verilmiş olmasına rağmen, 2009'da sadece bir TV ve iki radyo kanalı Kürtçe yayın yapmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, elektronik haberleşme konusunda Türk mevzuatının AB hukuki çerçevesine uyumu açısından ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, ikincil mevzuatın kabul edilmesi ve uygulanması, çerçeve Kanununun pazar üzerindeki etkisinin sağlanması açısından kilit öneme sahiptir. Özellikle sabit telefon ve internet/geniş bant pazarlarında rekabet gelişmemiştir ve bu durum düzenleyici yükümlülüklerin etkin biçimde uygulanması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu, temel olarak bağımsız düzenleyici kurumun görevidir. Görsel işitsel politika alanında çok sınırlı ilerleme sağlanmıştır.

4.11. Fasıll 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma

Ortak Tarım Politikasına (OTP) yasal uyum bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yeniden yapılandırılması konusunda, gelecekteki yapılanmasına ilişkin bir taslak bulunmasına rağmen, ilerleme kaydedilmemiştir.

Yatay konulara ilişkin olarak sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sadece, Çiftlik Muhasebe Veri Ağının (ÇMVA) uygulanmasında iyi bir ilerleme söz konusudur. ÇMVA'ya ilişkin yasal çerçevenin uygulanması konusundaki Yönetmelik doğrultusunda pilot ÇMVA sisteminin 9 ilde başarılı bir şekilde test edilmiş olması, kapsamlı bir ÇMVA sisteminin kurulması yönünde doğru koşulları ortaya koymaktadır. Tarım istatistikleri konusunda, özellikle strateji belgesinin hazırlanması yavaş ilerlemektedir. Arazi parseli tanımlama sistemi ile çiftçi kayıt sisteminin AB gereklilikleri ile uyumlu bir şekilde geliştirilmesine yönelik stratejinin hazırlanmasında yeni bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Üretime bağlı tarımsal destekleme araçlarının artan önemi, endişe sebebi olmaya devam etmektedir. Hükümetin doğrudan gelir desteği sisteminden vazgeçme kararı, Türk tarım politikasını, reform sürecinden geçmiş olan OTP'den önemli ölçüde uzaklaştırmıştır. Belirli sektörlerle yönelik fark ödemeleri, 2009 yılından bu yana Türk tarım sektörüne sağlanan mali desteğin temel aracı hâline gelmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisinin (TMO) müdahale alımlarının sona ermesiyle, fındık sektörüne ilişkin politikada, önemli bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Üreticilere destek, yerini üretime bağlı ödemelere bırakmış olup, bu durum fiyat destek tedbirlerinden uzaklaşmış olduğunu göstermektedir. Türkiye, AB menşeli et, canlı hayvan ve bunlardan üretilen ürünlerin ithalatına getirilen yasak konusunda ısrar etmektedir. Bu yasak, tarımsal ürünlere ilişkin ticaret anlaşması kapsamındaki karşılıklı yükümlüklerin ihlali anlamına gelmektedir. Bu yasaklamanın ve ticaretteki diğer teknik engellerin kaldırılması, bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından kilit unsur olmaya devam etmektedir.

Ortak piyasa düzenlerine ilişkin ilerleme, hububat alım ve satımı ile pirinç/çeltik alımı için çıkarılan düzenlemelerle sınırlı kalmıştır. TMO, bu tedbir vasıtasıyla Türk mevzuatını bu konudaki Komisyon düzenlemelerine belirli bir ölçüde yakınlaştırmış olacaktır.

Kırsal kalkınmaya ilişkin olarak, Türkiye IPARD (Katılım Öncesi Mali Araç-Kırsal Kalkınma Bileşeni) programlaması ile birlikte IPARD'a yönelik işleyen bir izleme ve değerlendirme sisteminin kurulması yönünde daha fazla ilerleme kaydetmiş ve ilgili mevzuatı kabul etmiştir. IPARD Ajansı kurulmuştur. IPARD Ajansının hizmet birimlerinin görevlerini ve insan kaynakları politikalarını belirleyen Yönetmelik kabul edilmiştir. Ancak, personel alımı ve eğitimi konusunda şu ana kadar çok sınırlı çaba sarf edilmiştir. Ön kontrolün yapılmadığı merkezi olmayan yönetim esasında IPARD fonlarının uygulanması için gereken bütün yapıların ulusal akreditasyonu bir yıldan fazla bir süre gecikmiş olduğundan, bu yapıların oluşturulmasına yönelik olarak hâlâ daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. Sonuç olarak bu durum, Komisyonun ancak ulusal

akreditasyonu takiben yapılabilen yetki devrine yönelik prosedürleri başlatmasına engel olmaktadır. AB'nin Türkiye'ye yönelik IPARD desteğini tamamlayıcı nitelikte olan Ulusal Kırsal Kalkınma Planının hazırlığına ilişkin olarak ilerleme kaydedilmemiştir.

Kalite politikası konusunda ilerleme sağlanamamış olup, **organik tarım** konusunda ise sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kalite politikasına ilişkin olarak, Türkiye, coğrafi işaretlerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemenin revize edilmesi amacıyla çalışmaları sürdürmektedir. Bu alandaki mevcut mevzuat ile ilgili AB müktesebatı arasında kilit farklılıklar bulunmakta olup, daha fazla uyumlaştırma gerekmektedir. Organik tarıma ilişkin olarak Türkiye, Komisyona, AB'ye organik ürün ithalatında bulunan üçüncü ülkeler denklik listesine dâhil edilme talebini destekleyici nitelikteki ek bilgileri sunmuştur.

“Tarım ve Kırsal Kalkınma”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye'ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak, AB müktesebatına uyum sınırlıdır. Mevcut tarımsal destek politikaları ve stratejik politika oluşturma bakımından gittikçe OTP'den uzaklaşmakta ve IPARD yapılarının akreditasyonuna yönelik takvimde sürekli kayma meydana gelmesi, kırsal kalkınma fonlarının AB standartları ile uyumlu yönetimine yönelik işleyen idari ve organizasyonel yapı ve işlemlerin oluşturulmasında zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Karşılıklı yükümlülüklerin ihlali anlamına gelen sığır türü hayvan ürünlerinin ticareti önündeki teknik engeller acil bir konu olmaya devam etmektedir. Tarım istatistikleri ve arazi/çiftçi kayıtları konularında stratejiler hazırlanması yavaş ilerlemektedir. Genel olarak, bu alandaki ilerleme sınırlıdır.

4.12. Fasıll 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası

Türkiye, **gıda güvenliği** konusundaki AB müktesebatının iç hukuka aktarılması ve uygulanması konusunda sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Bu fasıldaki katılım müzakerelerinde kilit unsur olan gıda, veterinerlik, yem, hijyen ve resmi kontrollere ilişkin Çerçeve Kanun henüz kabul edilmemiştir.

Veterinerlik politikası konusunda, AB müktesebatının iç hukuka aktarılması ve uygulanmasında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, ithalat kontrol sistemlerine ilişkin mevzuat uyumunun tamamlanması gerekmektedir. İstanbul Sabiha Gökçen havalimanındaki sınır kontrol noktası (SKN) tam olarak faaliyete geçmemiştir. Atatürk havalimanından yapılan sevkiyatların yönlendirilmesine ilişkin sorunlar hâlâ çözülmemiştir. Üç kara ve iki deniz limanı SKN'sinin yapımı tamamlanmıştır, ancak bunlar henüz faaliyete geçmemiştir.

Türkiye'nin sığır türü hayvanların kimliklendirilmesi ve hareketlerinin kaydı sisteminin, AB müktesebatıyla tam uyumlu hale getirilmesine yönelik çabaları devam etmiştir. Sistem, işletmelerin, hayvan pazarlarının ve kesimhanelerin kaydı ve hareketlerin kontrolü açısından güçlendirilmiştir. Koyun ve keçi türü hayvanların kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınmasına ilişkin Yönetmelik yayımlanmış olup, Ocak 2010 itibarıyla uygulanacaktır. Bununla birlikte, sahada uygulama henüz başlamamıştır. Sığır, koyun ve keçi türü hayvanların yeterli düzeyde kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınması, bu fasıldaki katılım müzakereleri açısından kilit unsurdur. Ev ve süs hayvanlarına yönelik ticari hareketlerin kontrolü konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye, hayvan hastalıklarıyla mücadele konusundaki çabalarını sürdürmüştür. Bu konudaki temel odak noktası şap hastalığıdır. Yoğun aşılama ve Trakya ile Anadolu arasındaki hayvan hareketlerinin daha sıkı biçimde kontrol edilmesi sonucunda, Trakya’da hiçbir şap hastalığı salgını ortaya çıkmamış, Anadolu’da meydana gelen salgınların sayısı ise önemli derecede düşmüştür. Rapor döneminde, kuş gribi salgını görülmemiştir. Buna rağmen Türkiye bilinçlendirme kampanyalarına devam etmiştir. Newcastle hastalığı ile mücadele Yönetmeliği ve hastalıktan arılık bildirimlerinin bölümlendirilmesine ilişkin Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Trakya’nın bruselloz ve tüberkülozdan arılık statüsünü güvence altına almaya yönelik çabalarını devam ettirmiştir. Bruselloz ve tüberküloz ile mücadeleye ilişkin Yönetmelikler yürürlüğe girmiştir. Ancak, sahada hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Hayvan sağlığı kontrollerine ilişkin mevzuat hâlâ tamamlanmamıştır. Bulaşıcı süngerimsi ensefalopati konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak, hayvan hastalıklarını zamanında bildirmeye devam etmiştir.

Türkiye, ulusal kalıntı izleme planının uygulanması ve izlenmesinin yanı sıra veteriner tıbbi ürünlerin kontrol edilmesi konusunda iyileştirilmiş usuller getirmiştir. AB müktesebatı gerekliliklerini karşılamak üzere, kontrol edilmesi gereken bazı maddeler ulusal mevzuata ilave edilmiştir. Buna rağmen, laboratuvarlar ve tüm maddelerin ilavesi başta olmak üzere, bazı önemli unsurlar hâlâ eksiktir.

Veterinerlik denetimleri ve kontrollerinin finansmanı konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalat koşulları, hâlâ AB uygulamaları ile uyumlu değildir. Fiili et yasağı hâlâ devam etmektedir (*Bkz. Fası 11*). Türkiye, hayvan refahı ve zootekni konularında ilerleme kaydetmemiştir.

Gıda ve yem piyasaya arzı konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bu faslın müzakereleri açısından kilit unsur olan hijyen paketi hâlâ iç hukuka aktarılmamıştır. Hijyen rehberleri hazırlanmış ve birçok sektörde uygulanmaya başlamıştır. Mikrobiyolojik kriterlere ilişkin bir Tebliğ yürürlüğe girmiştir. Ancak, bu alanda iç hukuka aktarımın tamamlanması için daha fazla uyumlaştırma yapılmalıdır. Farklı birimler ve kurumların görevleri hâlâ net değildir ve bu durum resmi kontroller bakımından sorunlara yol açmaktadır. Yoğun eğitim programları, idari kapasitede iyileştirme sağlamıştır. Hizmetlerin akreditasyonu açısından mevcut denetim sistemi gözden geçirilmiştir. Ancak, sahada somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ulusal Gıda Referans Laboratuvarı kurulmasına ilişkin Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Yıllık denetim ve izleme programları uygulanmış ve kapsamı genişletilmiştir. Türkiye, bu fasıldaki katılım müzakereleri açısından kilit unsurlardan birisi olan tarım-gıda işletmelerinin sınıflandırmasını tamamlamıştır. Bunun AB müktesebatıyla uyumlu olduğunun teyid edilmesi gerekmektedir. Tarım-gıda işletmelerinin AB hijyen gereklilikleri ile uyumlu hale getirilmesi konusunda kayda değer bir adım atılmamıştır. Hayvansal yan ürünler konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Etiketleme, sunum ve reklam; gıda katkı maddeleri ve saflık kriterleri; ekstraksiyon çözücüleri; hızlı dondurulmuş gıda maddeleri; özel beslenme amaçlı gıdalar; ışınlanmış gıdalar ve mineral sulara ilişkin mevzuata uyum ve uygulamada daha fazla ilerleme kaydedilmiştir.

Aroma maddeleri, gıda takviyeleri, yeni gıdalar ve genetiği değiştirilmiş organizmalarla (GDO) ilgili tedbirlerin iç hukuka aktarımı henüz tamamlanmamıştır. Gıda ile temas eden malzemeler konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Genel **gıda güvenliği** politikası ile ilgili olarak, Türkiye’nin ulusal gıda ve yem hızlı uyarı sistemi, bildirimlerin etkili biçimde takibini sağlamak amacıyla iyileştirilmiştir. Ancak, aflatoxin ile ilgili olanlar başta olmak üzere, alınan bildirimlerin sayısı önemli derecede yüksek kalmaya devam etmektedir.

Yem için özel kurallar ve hayvan yan ürünleri konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Bitki sağlığı politikasındaki ilerleme sınırlıdır. Bitki koruma ürünleri konusundaki uyumda ilerleme sağlanmıştır. Bitki koruma ürünlerinin reçeteli satışına ilişkin Yönetmelik, bitkisel üretimde kullanılan kimyasalların kayıt altına alınması ve izlenmesine ilişkin Yönetmelik ile bitki koruma ürünlerinin piyasaya arzına ilişkin Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Biyolojik mücadele etmenlerinin ruhsatlandırılması, ithali, üretimi ve kullanımı hakkında Tebliğ yürürlüğe girmiştir. Pilot düzeyde bir bitki pasaportu sisteminin kurulmasına yönelik hazırlık çalışmaları başlamıştır.

Tohum ve çoğaltım materyalleri konusundaki ilerleme sınırlıdır. Çeşit kaydı ve tohumluk sertifikasyonu yazılım sistemi kurulmuştur. Uluslararası bitki sağlığı anlaşmalarının uygulanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Çabalar devam etmiş olup, bu alandaki AB müktesebatının iç hukuka aktarılması ve uygulanması hâlâ erken aşamadır. Bu fasıldaki uyumun sürdürülmesi bakımından, idari yapıların güçlendirilmesi kilit unsur olmaya devam etmektedir.

4.13. Fasıll 13: Balıkçılık

Balıkçılık alanındaki AB müktesebatına uyum sağlanması bakımından önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. Su Ürünleri Kanununda hâlâ değişiklik yapılmamıştır. Ortak balıkçılık politikasının tutarlı bir şekilde uygulanması için gerekli olan idari yapıların yeniden düzenlenmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Su ürünleri konusundaki sorumluluk hâlâ çeşitli bakanlıklar ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığının değişik birimleri arasında dağılmış durumdadır.

Kaynak ve filo yönetimi konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 4 yeni liman ofisi kurulmuş olup, toplam sayı 34'e ulaşmıştır. Su Ürünleri Bilgi Sistemi (SÜBİS) geliştirilmiştir, ancak, hâlâ tam olarak faaliyete geçmemiştir; av ve karaya çıkış verilerinin toplanması konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Her tekneye bir filo kayıt numarası verilmiştir. Bütün tekneler SÜBİS'e kaydedilmiş olup, teknelere ilişkin prosedürler bu sistem aracılığı ile yürütülmektedir. Seyir defterlerinin SÜBİS'e kaydına başlanmıştır. Beyaz kum midyesi kota tahsisatları, SÜBİS üzerinden pilot düzeyde izlenmektedir. 15-24 m arası teknelerin ve 15 m'den küçük teknelerin tonilato ölçümlerine ilişkin mevzuat uyumu tamamlanmıştır. Ancak, 15-24 m arasındaki teknelere ilişkin uygulamaya yönelik olarak 4 yıllık bir geçiş süreci tanınmıştır. Stok değerlendirme konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir ve Karadeniz'deki önemli balık stoklarına yönelik veri toplama işlemleri hâlâ dağınık ve eksiktir.

Yapısal eylemler, denetim ve kontrol, piyasa politikası ve devlet yardımları konularında ilerleme kaydedilmemiştir.

Uluslararası anlaşmalara ilişkin olarak, Türkiye Uluslararası Atlantik Ton Balıklarını Koruma Komisyonu (ICCAT) tarafından verilen toplam kota dağıtımında, münferit kota sistemine geçmiştir. Türkiye, kendisine verilen kotanın büyüklüğüne resmen itiraz etmiş, ancak bu kotaya ve doğu tipi ton balığı için çok yıllık iyileştirme planının diğer hükümlerine bağlı kalacağını taahhüt etmiştir. ICCAT taahhütlerine uyum sağlanması için daha fazla tedbir alınması gerekmektedir.

“Balıkçılık”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye’ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak, kaynak ve filo yönetimi ile uluslararası anlaşmaların uygulanması konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, bu fasıldaki mevzuat uyumu konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, ortak balıkçılık politikasının uygulanması için gerekli idari yapıları henüz oluşturmamıştır.

4.14. Fası 14: Taşımacılık Politikası

Karayolu taşımacılığı konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, filo yenileme programının daha etkili uygulanması ve eski araçların aşamalı olarak hizmet dışı bırakılması amacıyla ikinci bir kararname yayımlamıştır. Türkiye, Tehlikeli Maddelerin Karayoluyla Uluslararası Taşınmasına İlişkin Avrupa Anlaşmasına (ADR) taraf olmaya yaklaşmıştır. Kara Ulaştırması Genel Müdürlüğü, yönetmeliğin uygulanmasından sorumlu biriminin kapasitesini artırmıştır. Ancak, ADR için denetim kapasitesi hâlâ sınırlıdır. Türkiye, motorlu araçların yola elverişlilik testlerinin yapılmasına yönelik muayene tesislerini oluşturmayı tamamlamıştır. Bununla birlikte, Kara Ulaştırması Genel Müdürlüğü, personelin kapsamlı bir teknik eğitim almasını gerektiren izleme ve denetim kapasitesine sahip değildir. Mesleki yeterlilik lisans ve sertifikaları verilmesi, uluslararası karayolu taşımacılığı operatörleri için tamamlanmış, yurtiçi operatörler için ise tamamlanmasına yaklaşılmıştır. Karayolu taşımacılığı konusundaki AB teknik gerekliliklerinin karşılanmasına yönelik olarak, özellikle Haziran 2010’den itibaren zorunlu hale gelecek olan dijital takografların kullanımı konusunda, çok sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, dijital takograf uygulamasından sorumlu olacak otoriteyi henüz belirlememiştir. Karayolu taşımacılığı sektöründeki AB müktesebatına uyum genel olarak ileri düzeydedir.

Demiryolu taşımacılığıyla ilgili olarak AB müktesebatına etkin uyum sağlanması doğrultusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Bir demiryolları reform paketi taslağı hazırlanmış olmasına rağmen, bu taslağın kabulü yönünde hiçbir ilerleme olmamıştır. Bu sektördeki hazırlık durumu oldukça erken aşamadır.

AB müktesebatı kapsamında yer alan **iç su yolu taşımacılığı** Türkiye’de mevcut değildir.

Hava taşımacılığı konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Yolcuların uçak içinde taşıyabilecekleri sınırlara ilişkin yeni bir Yönetmelik kabul edilmiştir. Antalya Havaalanı Dışhatlar Terminalinde başlatılan uygulama henüz pilot aşamadır. Elde edinilen deneyimlerin ışığında, sistem, Türkiye’deki tüm havaalanlarına teşmil edilecektir. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğünün (SHGM), uçak bakımı konusundaki kapasitesi artırılmıştır. SHGM, Avrupa Hava Emniyeti Ajansından (EASA) aldığı akreditasyona dayanarak, bakım kuruluşlarına AB standartlarına uygun olarak onay vermektedir. EASA ile ilişkiler, 7 Temmuz 2009 tarihinde imzalanan çalışma usul ve esasları ile resmi bir temele oturtulmuştur. Türkiye, Montreal Sözleşmesine taraf olmuştur.

Haziran 2009’da yatay havacılık anlaşması konusunda ek görüşmeler gerçekleşmiştir ve Topluluk hukuku uyarınca temel bir koşul olan Topluluk tahsisinin kabul edilmesi açısından, bu

tartışmaların bir sonuca ulaştırılması öncelikli olmalıdır. Bu kapsamda, sivil asker koordinasyonuna ilişkin hususlar da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin Tek Avrupa Hava Sahasına ilişkin AB müktesebatına tedricen uyum sağlamak üzere açık bir strateji geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, SESAR'ın Pan- Avrupa boyutuna katılımı sonunda sağlanmıştır.

Hava trafiği yönetimi, bölgesel işbirliği eksikliğinden kaynaklanan sıkıntılara maruz kalmaktadır. Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği, Nicosia uçuş bilgi bölgesinde hava güvenliği bakımından ciddi tehlike oluşturmaya devam etmektedir. Komisyon ve Eurocontrol tarafından soruna teknik bir çözüm önerilmiştir ve taraflar arasında gecikmeksizin anlaşmaya varılması gerekmektedir.

Deniz taşımacılığı konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Yıllardır süren görüşmelere rağmen, deniz emniyeti konusundaki çerçeve Kanun kabul edilmemiştir. Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün (IMO) seyir veri kayıt cihazlarıyla (VDR) ilgili koşullarının yerine getirilmesi amacıyla, ro-ro yolcu gemileri hakkındaki mevzuatta değişiklik yapılmıştır. Gemiadamları Yönetmeliğinde ilave değişiklikler yapılmıştır. Gemiadamlarının eğitim ve mesleki eğitimine yönelik teknik kapasite yetersizdir. Tonilato ölçümüyle ilgili yeni bir Yönetmelik uygulanmaktadır. Gemilerden kaynaklanan kirliliğin önlenmesi amacıyla kurumsal kapasitenin ve acil müdahale kapasitesinin artırılmasına yönelik hazırlıklar henüz başlamamıştır.

SOLAS-78, SOLAS-88 ve Marpol'ün III. ve IV. Eklerine ilişkin yönetmelikler hazırlanması konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türk gemilerinin alıkonulma oranı daha fazla azalmıştır (2008'de % 5,7). Türkiye, Paris Mutabakat Zaptının beyaz listesine alınmıştır. Deniz güvenliği konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Deniz emniyeti konusundaki uyum ise ileri bir aşamadır. Piyasaya giriş ve gemi tesciline ilişkin kurallar AB müktesebatıyla uyumlu değildir. **Kombine taşımacılık ve uydu navigasyonu** konularında kayda değer bir gelişme olmamıştır.

Devlet yardımları konusunda gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye'de devlet yardımlarının düzenlenmesinden sorumlu yerleşik bir kurum ya da yasal çerçeve bulunmamaktadır.

“Taşımacılık politikası”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye'ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Taşımacılık sektöründeki AB müktesebatına uyum konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kara taşımacılığı konusundaki uyumda ise daha fazla ilerleme sağlanmıştır. Ancak, uygulama kapasitesi hâlâ yeterli değildir ve Türkiye'nin özellikle dijital takograf uygulamasına öncelik vermesi gerekmektedir. Demiryolu taşımacılığı konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Hava taşımacılığı konusunda ise sınırlı ilerleme olmuştur. Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği hava güvenliği bakımından ciddi tehlike oluşturmaya devam etmektedir. Türkiye, Avrupa hava sahasını bütünleştirme çabalarının dışında kalmaktadır. Deniz taşımacılığı konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Paris Mutabakat Zaptının beyaz listesine alınması, Türkiye'nin bir bayrak devleti olarak başarılı performansını teyit etmektedir. Kirliliğin önlenmesi ve acil müdahale alanlarında kurumsal kapasitenin geliştirilmesi gerekmektedir. Hava ve deniz taşımacılığı sektörlerinde uluslararası sözleşmelere taraf olma yönünde ilerleme kaydedilmemiştir.

4.15. Fası 15: Enerji

Arz güvenliği konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Nabucco boru hattı projesine ilişkin bir Hükümetlerarası Anlaşma Temmuz 2009'da imzalanmıştır. Ancak, petrol stoklama düzenlemelerini kolaylaştıracak kurum kurulmamıştır.

İç enerji piyasasıyla ilgili olarak, elektrik alanında kayda değer ilerlemeler sağlanmıştır. Türkiye, başarılı bir biçimde elektrik piyasasını kapsamlı bir reforma tabi tutmuştur ve aşamalı olarak rekabete açmaktadır. Türkiye, 2008 yılı ortalarından itibaren kamuya ait enerji şirketleri için maliyete dayalı bir fiyatlandırma mekanizması getirmek suretiyle, elektrik sektörü için sağlam bir ekonomik ve mali temel oluşturma yönünde önemli bir adım atmıştır. Elektrik piyasası yan hizmetler Yönetmelikleri ve yeni bir dengeleme ve uzlaştırma Yönetmeliği kabul edilmiştir. Yeni bir dengeleme ve uzlaştırma Yönetmeliği kabul edilmekle birlikte henüz uygulanmamıştır. Maliyet esaslı fiyatlandırma mekanizmasının geçen yıl kabul edilmesinin ardından, perakende elektrik fiyatlarına üç ayda bir ayarlamalar yapılmıştır. Serbest tüketici eşiği 480.000 kWh'ye düşürülmüştür, bu da % 50 piyasa açılımına denktir. Rapor döneminde, 140 MW toplam kurulu güç kapasitesine sahip 11 santral özelleştirilmiştir. % 100 hisse satışı vasıtasıyla uygulanan blok satış yöntemiyle elektrik dağıtım varlıklarının özelleştirilmesi devam etmiş ve iki bölgesel dağıtım tesisinin özelleştirilmesi tamamlanmıştır. Diğer iki bölge için süreç son aşamasına gelmiştir. Kayıt dışı elektrik kullanımı ve elektrik kayıp oranı % 14 civarındadır.

Doğalgaz sektöründe sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Çeşitli bölgelerde özel şirketlere gaz dağıtım imtiyazı verilmesi şeklinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte, piyasa yapısına, iletim faaliyetlerinin tedarik faaliyetlerinden ayrıştırılmasına ve şebekeye erişim kurallarına ilişkin pek çok sorun hâlâ devam etmektedir. BOTAS'ın özel sektöre devrettiği 4 bcm (milyar metreküplük) ithalat sözleşmesi, toptan gaz ticareti faaliyeti yaratma konusunda yetersiz kalmış ve esas itibarıyla bu durum ana gaz ihracatçısının yararına olmuştur. Doğalgaz Piyasası Kanunu ile piyasadaki gelişmeler arasındaki uyumsuzluğun giderek artması, Kanunun esaslı bir şekilde gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Ulusal gaz altyapısı daha fazla genişletilmiş olup, hâlihazırda ülkenin % 80'ini kapsamaktadır. Altmış dört şehir gaz şebekesine bağlanmıştır. Gaz depolaması yatırımları için hazırlıklar yapılmakta olup, söz konusu yatırımların talep ve arzın dengelenmesine yardımcı olması beklenmektedir.

Türkiye'nin, Enerji Topluluğu Antlaşmasına katılmasına yönelik müzakereler Eylül 2009'da başlamıştır. Gerek iç elektrik ve gaz piyasası, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji verimliliği, gerek enerjiyle bağlantılı çevre konuları açısından Türkiye'nin Enerji Topluluğuna girmesi özellikle yerinde olacaktır.

Devlet yardımları konusunda gelişme kaydedilmemiştir. Devlet yardımlarının izlenmesi için bir otorite oluşturulması amacıyla birkaç kanun taslağı TBMM'ye sunulmuş, ancak daha sonra geri çekilmiştir.

Yenilenebilir enerji konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Rüzgâr enerjisi Yönetmeliği (rüzgâr enerjisi için lisans başvurularının teknik değerlendirmesini açıklığa kavuşturan) ve jeotermal kaynakların kullanımına ilişkin Yönetmelik kabul edilmiştir. Rapor döneminde, elektrik üretimine uygun altı jeotermal alan özelleştirilmiştir. 2008 yılı sonu itibarıyla, Türkiye, elektriğinin % 17'sini yenilenebilir enerji kaynaklarından üretmiştir. Elektrik sektörü için gözden geçirilmiş strateji belgesinde, 2020 yılı sonuna kadar ülkenin elektriğinin % 25'inin yenilenebilir kaynaklardan üretilmesi ve 20.000 MW rüzgâr enerjisi kapasitesi oluşturulması hedeflenmiştir. Aynı tarihe kadar elektrik tüketiminin de iki katına çıkmasının beklendiği dikkate alındığında, bu hedefe ulaşılabilmesi için kayda değer çaba sarf edilmesi gerekecektir.

Enerji verimliliği konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Enerji performansı ve binaların yalıtımı konusunda Yönetmelikler kabul edilmiştir. Enerji ve enerji kaynaklarının verimli kullanımı ve küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin enerji verimliliği konularında ilave Yönetmelikler de kabul edilmiştir. Enerji güvenliğinin artırılması amacıyla enerji verimliliği konusunda halkın bilincinin artırılması ve iklim değişikliğiyle mücadele çabalarının devam ettirilmesi gerekmekte olup, çerçeve mevzuat, AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmelidir.

Nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, 4.800 MW kurulu güç kapasiteli ilk nükleer santralinin kurulması amacıyla yüklenici seçimi için ihale sürecini tamamlamaktadır. Verilen tek teklif değerlendirilmekte olup, Bakanlar Kurulunun onayına sunulacaktır. Nükleer santrallerin güvenliği için özel ilkeler ve tasarım ilkelerini belirleyen Yönetmelikler kabul edilmiştir. Araştırma reaktörleriyle ilgili olarak, güvenlik, olağanüstü olayların bildirim ve raporlanması, kayıt ve raporlama konularında özel ilkelere ilişkin Yönetmelikler kabul edilmiştir. Türk tarafının açıklamalarına dayanarak, yüksek aktiviteli kapalı radyoaktif kaynakların ve sahipsiz kaynakların kontrolüne ilişkin AB müktesebatının iç hukuka aktarıldığı kabul edilmektedir. Nükleer güç santrallerinin yer seçimine ilişkin bir Yönetmelik de kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) düzenleyici görevlerinin yanı sıra operasyonel görevlerini de yerine getirmeye devam etmektedir. Türkiye, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konusundaki Topluluk Programına katılmamaktadır. Kullanılmış Yakıt ve Radyoaktif Atık Yönetimi Güvenliği Birleşik Sözleşmesine de taraf olmamıştır.

Sonuç

Enerji sektöründe düzensiz olmakla birlikte bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve elektrik piyasası konularındaki gelişmeler cesaret vericidir. Bununla birlikte, doğal gaz, nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularında Türkiye'nin kendi mevzuatını ve stratejilerini uygulaması gerekmektedir.

4.16. Fası 16: Vergilendirme

Dolaylı vergilendirme konusunda düzensiz ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin katma değer vergisi (KDV) konusundaki mevzuatı AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Toptan ve perakende satışlarda farklı KDV oranlarının uygulanması konusu başta olmak üzere, yapı, muafiyetler, özel uygulamalar ve indirimli oran uygulamalarında daha fazla uyum gerekmektedir.

Alkollü içecekler ve ithal tütün üzerindeki ayrımcı vergilendirmenin aşamalı olarak tamamen kaldırılmasına yönelik açık hedefler ortaya koyan bir Eylem Planının 18 Mayıs 2009 tarihinde kabul edilmesi ile birlikte, özel tüketim vergileri konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, tütün ve tütün ürünleri üzerindeki özel tüketim vergisinin yapısına ilişkin Türk mevzuatı ile AB müktesebatı arasındaki farklılıklarda bir değişiklik olmamıştır. Türkiye'de kıymet esaslı (*ad valorem*) oranlar uygulanmaktadır ve spesifik özel tüketim vergileri unsuru bulunmamaktadır. Tütün Fonu ayrımcı bir uygulamadır. Sadece ithal edilen tütün ve sigaraya, yerli ürünlere uygulanmayan özel bir vergi uygulanmaktadır. Alkollü içeceklerin vergilendirilmesi konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 18 Mayıs 2009 tarihli Eylem Planı ile bağlantılı olarak, 6 Nisan 2009 tarihinde kabul edilen Bakanlar Kurulu Kararı ile 14 Nisan 2009 tarihinden itibaren nispi vergilendirme tümüyle kaldırılmış ve kalan diğer ayrımcı vergi uygulamalarının tamamen kaldırılmasına yönelik, AB tarafının da kabul ettiği açık hedefler çerçevesinde, yeni spesifik vergi oranları belirlenmiştir. Türkiye, iç piyasa hareketleri ve mali antrepolar için gümrük vergilerinin askıya alınması rejimini henüz uygulamaya koymamıştır.

Doğrudan vergilendirme konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Asgari ücret üzerindeki vergi yükü azaltılmış ve gelir vergisi dilimleri artırılmıştır. Gelir Vergisi Kanunu gözden geçirilmektedir. Türkiye'nin kurumlar vergisi konusundaki uygulama kuralları ilkelerine aykırı önlemler almaktan kaçınması gerekecektir.

İdari işbirliği ve karşılıklı yardım konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Gelir İdaresi Başkanlığında kurulan mükellef çağrı merkezi, mükellef hizmetleri merkezi ve büyük mükellefler vergi dairesi tamamen faaliyete geçmiştir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. 2010'a kadar eyleme geçmesi planlanan bir kayıt dışı ekonomiyle mücadele Eylem Planı çıkarılmıştır. Söz konusu Eylem Planı, KDV iadesi risk analizi projesini ve KDV yolsuzluğuna karışanların denetimi için bir e-gümrük sistemini içermektedir. Gelir İdaresi Başkanlığı bu Eylem Planında yer alan faaliyetlerin izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumludur.

Türkiye, **uygulama kapasitesi ve bilgisayar ortamına geçiş** konularında ilerleme kaydetmiştir. İllerdeki vergi dairelerinin bilgisayar ortamına geçişi tamamlanmış olup, vergi idaresi, Türk bilgi teknolojisi sistemleri ile AB'nin ve üye ülkelerin bilgi teknolojisi sistemleri arasında karşılıklı bağlantıya geçilebilirliğe yönelik bilgi teknolojisi sistemleri geliştirmektedir.

Sonuç

Özellikle alkollü içecekler üzerindeki ayrımcı vergilendirmenin azaltılmasına yönelik gelişmeler neticesinde, bu fasılda mevzuat uyumuna yönelik ilerleme sağlanmıştır. Türk vergi sistemi, KDV, özel tüketim vergisi ve doğrudan vergilendirme konularında AB müktesebatında öngörülen yapıyla büyük ölçüde uyumludur. Bununla birlikte, tam uyumun sağlanması için bazı uyumsuzlukların giderilmesi gerekmektedir. Mükelleflere verilen hizmetlerin geliştirilmesini ve gelir artışını sağlayan, Gelir İdaresinin modernizasyonuna yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede olumlu gelişmeler kaydedilmiştir.

4.17. Fası 17: Ekonomik ve Parasal Politika

Para politikası konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Hazine Müsteşarlığı, sigorta, reasürans ve özel şirketlerin, teknik rezerv gerekliliklerini yerine getirmek üzere sadece yerli değil, yabancı menkul değerleri de teminat olarak göstermelerine izin veren bir Yönetmelik yayımlamıştır. Bu durum, kamu sektörünün finans piyasalarına imtiyazlı erişiminin yasaklanması yönünde olumlu bir gelişmedir. Finans piyasalarında likiditenin temini için Merkez Bankası tarafından bir dizi düzenleme yapılmıştır. Bu konudaki Türk mevzuatı AB müktesebatıyla hâlâ yeterince uyumlu değildir. Merkez Bankası henüz tam bağımsız statüye kavuşmamıştır. Hükümet ve Merkez Bankası, enflasyon hedefini birlikte belirlemeye devam etmektedir. Ulusal para birimi yeniden isimlendirilerek Türk lirası adını almıştır ve 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren yeni banknotlar ve madeni paralar tedavüle çıkarılmıştır. Bu, Ocak 2005'te yeni Türk lirasına geçilmesinden sonraki bir geçiş sürecinin ardından gerçekleşmiştir.

Ekonomi politikası konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, yeni bir stand-by düzenlemesine ilişkin olarak IMF ile sürdürülen müzakereler sebebiyle, gecikmeyle de olsa, 2009-2011 Katılım Öncesi Ekonomik Programını Komisyona sunmuştur. Küresel ekonomik ve mali krize rağmen makroekonomik istikrar büyük ölçüde korunmuştur. Yetkili otoriteler tarafından hızla alınan tedbirler, para ve maliye politikalarını rahatlatarak, krizin olumsuz etkilerini hafifletmeye yardımcı olmuştur. Küresel mali ve ekonomik krize karşı, Hükümet, temel olarak, tüketim vergisi indirimleri, belirli bölgeler ve sektörlerdeki yatırımlar ile büyük yatırımlar için vergi teşvikleri, KOBİ'ler için sıfır faizli krediler, Türklerin yurtdışında tuttukları

tasarruflarını yurtiçine getirmelerine yönelik teşvikler ve istihdamı arttırıcı destekleri içeren çeşitli mali tedbirler ve teşvik tedbirleri kabul etmiştir. TBMM, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, altyapı yatırımlarına yönelik İşsizlik Sigortası Fonunun kullanımına izin veren ve istihdam yaratmaya yönelik bazı tedbirler içeren bir Kanunu kabul etmiştir. Aynı zamanda, söz konusu tedbirlerin uygulanmasına zamanında son verilmemesi hâlinde, mali gevşeme, önceki yıllarda sağlanan mali konsolidasyonun faydalarını riske atabilir. Güvenilir mali planların olmaması yatırım ortamına bazı belirsizlikler katmıştır. Enerji sektöründeki özelleştirmeleri de içeren yapısal reformlar, kriz ortamı nedeniyle yavaş bir hızla da olsa devam etmiştir. Ekonomi politikasının oluşturulması ve uygulanması, çok sayıdaki kurum ve işlevin tek bir Başbakan Yardımcılığına bağlandığı Kabine değişikliğine kadar dağılık kalmıştır.

Sonuç

Ekonomi ve para politika alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Makroekonomik politika çerçevesi, değişen küresel ekonomik koşulları yansıtmaktadır. Para politikası konusunda AB müktesebatına uyum henüz tamamlanmamıştır. Örneğin, Merkez Bankasının bağımsızlığı, kamu sektörünün parasal finansmanının yasaklanması ve kamu sektörünün finansal piyasalara imtiyazlı erişiminin yasaklanması gibi konulardaki yasal çerçevede hâlâ eksiklikler bulunmaktadır.

4.18. Fası 18: İstatistik

İstatistiki altyapı konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. 2007-2011 yıllarını kapsayan resmi istatistik programı daha fazla güncellenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) koordinasyon görevi ve idari kapasitesinin geliştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye İstatistik Kanunu revize edilmiştir. Kanun, tüm istatistiki paydaşların TÜİK'e veri sağlaması yükümlülüğünü düzenlemekte, bu yükümlülükler uylmaması durumunda idari para cezaları verilmesine ilişkin yeni hükümler getirmektedir. Kanunda yer alan bir başka hükümlerle, dış ticaret verilerinin dağıtımında pasif gizlilik ilkesi getirilmektedir. Ayrıca, TÜİK, YÖK ve Sağlık Bakanlığı ile işbirliği protokolleri imzalamıştır. **Sınıflandırmalar ve kayıtlar** konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. İş demografisi konusunda faaliyetler başlamıştır. NACE Rev.2 (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması) sistemine geçiş devam etmektedir. Ancak Türkiye, bu fasıldaki katılım müzakerelerinde kilit unsur olan istatistiki çiftlik kayıtlarının oluşturulmasında kaydedilen gelişmeler hakkında henüz detaylı bir açıklama sunmamıştır.

Sektör istatistikleri konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Kamu hesapları konusunda bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubu genel devlet hesapları ve mali bildirim konusunda uyumlaştırılmış tablolar derlemeyi amaçlamaktadır. Türkiye, temel ulusal hesap göstergelerinin Avrupa Hesaplar Sistemine (ESA 95) uygun olarak zamanında oluşturulması konusunda da ilave ilerleme kaydetmiştir. Ancak, Türkiye, bu fasılda katılım müzakerelerinde kilit unsur olan ulusal hesapların derlenmesinde kullanılacak metodolojinin detaylı açıklamasını henüz sunmamıştır. Tarımsal istatistikler konusunda, Türkiye, çiftlik yapısı, zirai üretim ve hayvansal üretim konusunda üç yeni anketin sonuçlarını yayımlamıştır. Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan, Türkiye'de tarım istatistikleri üretiminde kullanılan metodolojinin ve bu alandaki kurumsal yapının AB gereklilikleriyle uyumlu hale getirilmesi önceliğine ilişkin bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, nüfus ve göç istatistikleri konusunda, yıllık bazda nüfus verileri yayımlamaya başlamış ve milli eğitim veri tabanı oluşturmuştur. Halk sağlığı istatistiklerinde ise, ölüm sebepleri istatistiklerinin kalitesini iyileştirmek için yeni bir ölüm belgesi şablonu kabul edilmiştir. İş istatistikleri konusunda, TÜİK kısa dönemli istatistikleri daha fazla geliştirmiştir.

Sonuç

İstatistik alanında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye İstatistik Kanunu revize edilmiş ve istatistik sistemindeki koordinasyonun geliştirilmesi için TÜİK tarafından ilave adımlar atılmıştır. Başta sosyal istatistikler ve iş istatistikleri olmak üzere, sektör istatistikleri konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Ulusal hesaplar, tarım istatistikleri ve çiftlik kayıt istatistikleri konularında ilave çaba gösterilmesi gerekmektedir.

4.19. Fasal 19: Sosyal Politika ve İstihdam

İş hukuku konusundaki AB müktesebatının iç hukuka aktarılması bakımından ilerleme kaydedilmemiştir. İş Kanununun³⁹ kapsamının genişletilmesi ve bir dizi AB iş hukuku direktifinin iç hukuka aktarılması gerekmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının ve bağlı kuruluşlarının idari kapasitesi henüz yeterli değildir. Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda bir miktar çaba sarf edilmiştir, ancak, uzun süredir devam eden bu problemin çözümü için daha fazla kaynağın seferber edilmesi gerekmektedir. İş hukuku konusunda Türkiye henüz yeteri kadar hazır değildir.

İş sağlığı ve güvenliği konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Eğitim ve bilinçlendirici faaliyetler sonucunda, AB müktesebatıyla ilgili uzmanlık artmıştır. Bununla birlikte, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin çerçeve Direktifin iç hukuka aktarılmamış olması büyük bir eksikliklerdir. Diğer konuların yanı sıra, iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı, devlet memurları henüz kapsamamaktadır. İş kazası ve meslek hastalıklarına ilişkin veri toplama sistemi daha fazla güçlendirilmelidir. Son resmi istatistiklere göre, 2007 yılında 80.602 iş kazası meydana gelmiştir.⁴⁰ Kayıt dışı sektörde yaşanan kazalar ise bildirilmemektedir. İdari kapasite bakımından, İş Teftiş Kurulunun kapasitesi, eğitimler ve yeni personel alımı vasıtasıyla güçlendirilmiştir. Bununla birlikte, işçi başına düşen müfettiş oranı, mevzuatın uygulanmasının etkili bir şekilde denetlenmesini mümkün kılmamaktadır.⁴¹ Bu konudaki çalışmalar devam etmektedir.

Sosyal diyalog konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. 1 Mayıs'ın, 28 yıl aradan sonra "Emek ve Dayanışma günü" adıyla yeniden kabul edilmesi cesaretlendirici bir gelişmedir. Sendikalar mevzuatına ilişkin reform birkaç yıldır beklemektedir. Türkiye'de sendikal haklar henüz tam olarak tesis edilmemiştir. Mevcut yasal çerçeve, gerek kamu sektörü gerek özel sektör için, özellikle örgütlenme hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı bakımından AB standartları ve ILO sözleşmeleri ile uyumlu değildir. ILO Uzmanlar Komitesi Türkiye'yi bu reformları yapmaya davet etmiş ve iki taraflı üst düzey özel bir heyet oluşturarak Hükümete destek vermeyi önermiştir. Sektörler arası, sektörel ve işletme düzeyinde sosyal diyalog genellikle zayıf kalmaktadır. Toplu sözleşmelerden yararlanan işçi oranı genel olarak düşüktür.⁴² Üçlü sosyal diyalog kanallarının, özellikle Ekonomik ve Sosyal Konseyin güçlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal diyalog konusunda Türkiye henüz yeteri kadar hazırlıklı değildir.

³⁹ İş Kanunu, diğer kapsam dışı işlerin yanı sıra, 50'den az işçi çalıştıran tarım ve orman işletmelerine, çıraklara ve Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu kapsamında olan 3 ve daha az işçi çalıştıran işletmelere uygulanmamaktadır.

⁴⁰ Kazaların en fazla olduğu sektör metal ürünleri (makine hariç) imalat sektörüdür. Kot taşıma işletmelerindeki kötü çalışma koşullarının neden olduğu ölümcül silikosis vakaları devam etmektedir.

⁴¹ 591 iş müfettişinden 306 tanesi işin yürütümünden sorumludur ve 285 tanesi iş sağlığı ve güvenliği müfettişidir. Çalışanların sayısı ise, devlet memurları hariç, 19.500.000 civarındadır. Bu da, yaklaşık olarak bir müfettişe 32.994 işçi oranını vermektedir. Geçiş ekonomilerindeki ILO standartları ise bir müfettişe 20.000 işçi düşmesi şeklindedir.

⁴² 2007 ve 2008 yılında imzalanan toplu sözleşmeler, istihdam edilen 21.194.000 işçinin, 694.474'ünü (% 3) kapsamaktadır.

İstihdam politikası konusunda, özellikle ekonomik ve mali krizin negatif etkilerini azaltmaya yönelik bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ağustos 2009’da istihdamı teşvike yönelik olarak, kısa çalışma ödeneğinin 6 aya çıkarılması gibi, bir dizi münferit tedbir alınmıştır. Bu tedbirler, 2008 yılında çıkarılan istihdam yaratıcı tedbirler içeren “istihdam paketi”ni tamamlar niteliktedir. Genel bir istihdam stratejisinin bulunmaması sebebiyle, bu tedbirlerin sonuçlarının görülmesi için beklenmesi gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye özel bir önem verilmiştir. Hükümet, bir dizi teşvik ve hukuki yaptırımı içeren bir eylem planı kabul etmiştir. Bununla birlikte, eylem planında ölçülebilir hedef ve göstergeler eksiktir ve kayıt dışı istihdamın ölçülme yönteminin daha fazla geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. İstihdam ve işgücüne katılım oranları, bunlardan ikincisi yıllardır ilk kez yükselmiş olmasına rağmen, hâlâ düşük seviyelerdedir⁴³ (Bkz. *Ekonomik Kriterler*). Ekonomik ve mali kriz nedeniyle işgücü piyasası kötüleşmiştir. İşsizlik oranı 2009’un ikinci yarısında hızla % 13,6’ya yükselmiştir. Özellikle genç işsizliği, 2009’un ikinci yarısında % 24,9’a yükselmiştir. Bunun sonucunda, Türkiye İş Kurumunun (İŞKUR) hizmetlerine olan talep hızla artmıştır. Ancak, söz konusu kurumdaki insan kaynakları bu taleple orantılı olarak artmamıştır. Türkiye’nin PROGRESS Topluluk Programına katılımına ilişkin Kanun yürürlüğe girmiştir. İstihdam Politikası Öncelikleri Ortak Değerlendirme Belgesinin (JAP) tamamlanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Bu konudaki çalışmalar erken aşamadır.

Avrupa Sosyal Fonuna (ASF) yönelik hazırlıklarda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. IPA insan kaynaklarının geliştirilmesi operasyonel programından sorumlu olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığında oluşturulan operasyonel yapı için yeni personel alınmış ve eğitimler düzenlenmiştir. IPA yönetim ve kontrol sisteminin merkezi olmayan yönetimini sağlamak üzere, Türk makamlarına yetki devri süreci tamamlanmış ve ilgili finansman anlaşması imzalanmıştır. Kadınların, gençlerin ve kayıtlı istihdamın teşvik edilmesi ile yaşam boyu öğrenme faaliyetleri ve kız çocukların okullaşma oranlarının artırılması faaliyetleri IPA insan kaynaklarının geliştirilmesi operasyonel programı kapsamında desteklenecektir. Bu konudaki çalışmalar olumlu yönde ilerlemektedir.

Sosyal içirme konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Yoksulluk riskiyle karşı karşıya olan nüfusun oranı oldukça yüksektir. Son yapılan yoksulluk araştırmasına (2007) göre, 2006 yılına kıyasla az oranda yükselmeye, Türkiye nüfusunun % 18,56’sı, yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kırsal kesimde yaşayanlar, şehirlerde yaşayanlara oranla daha fazla yoksulluk riski altındadır. Özellikle gündelik/mevsimlik işçilerde, ücretsiz aile işçilerinde, bağımsız çalışanlarda ve geçimlik tarımda çalışanlarda olmak üzere, yoksulluk çalışan kesimde de yüksektir. Sosyal transferlerin yokluğu nedeniyle, çocuklar önemli ölçüde yoksulluk riski altındadır. Yoksulluğu ve sosyal içermeyi izlemek için oluşturulan ulusal mekanizmalar zayıftır. Ortak Sosyal Koruma ve İçerme Belgesinin (JIM) tamamlanmasına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir. Bu konudaki çalışmalar erken aşamadır.

Sosyal koruma konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Sosyal güvenlik koruması altında olan nüfus % 80’in biraz altındadır ve bu oran düşme eğilimindedir. Sosyal koruma, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin etkin bir şekilde planlanması, koordinasyonu ve sağlanması bakımından hâlâ eksiklik bulunmaktadır. Bu durum, sıklıkla, söz konusu hizmet ve yardımların, objektif ve şeffaf kriterler olmaksızın keyfi biçimde sunulmasına neden olmaktadır.⁴⁴ Hâlâ yasalaşmamış olan Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler Kanunu Taslağının bu konuları düzenlemesi beklenmektedir.

⁴³ İstihdam: % 41,7 ve işgücüne katılım: % 46,39

⁴⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu tarafından hazırlanan rapor, bu sorunları doğrulamakta ve yoksulluk tanımının yapılmasının yanı sıra, sosyal yardımların çeşitlerinin ve miktarlarının daha iyi belirlenmesini tavsiye etmektedir; ayrıca, bu konuda çalışan farklı kurumların tek bir çatı altında birleştirilmesini ve ortak bir veri tabanının oluşturulmasını önermektedir.

Sosyal güvenlik reformunun sosyal olarak dışlanmış kişiler üzerindeki etkisi henüz belirgin değildir. Bu konudaki çalışmalar erken aşamadır.

Ayrımcılıkla mücadele konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Mevzuatta doğrudan ve dolaylı ayrımcılık tanımları mevcut değildir. Irk veya etnik köken, din veya inanç, özürllük, yaş ve cinsel eğilim temelinde ayrımcılıkla ilgili AB müktesebatı henüz iç hukuka aktarılmamıştır. Türkiye’de AB müktesebatının zorunlu kıldığı bir eşitlik kurumu hâlâ mevcut değildir. Bu konuda, sivil toplum kuruluşlarıyla diyalogun geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu konudaki çalışmalarda çok fazla ilerleme kaydedilmemiştir.

Eşit fırsatlar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. TBMM bünyesinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur (*Bkz. Siyasi Kriterler- Ekonomik ve Sosyal Haklar*). Bu Komisyon, toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki gelişmeleri izleyecek, kanun tasarılarına görüş verecek ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara uyum için yapılması gereken yasama çalışmalarını belirleyecektir. Söz konusu Komisyon, TBMM Başkanlığının kendisine yönlendirdiği, kadın-erkek eşitliği ihlalleri ve toplumsal cinsiyete bağlı ayrımcılık konularındaki şikâyetleri de inceleyecektir. Türkiye, 2008–2013 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planını kabul etmiştir, ancak bu Planda insan ve finansman kaynakları hakkında bilgi yer almamaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılım oranları AB üyesi ülkeler ve OECD ülkeleri arasında en düşük sıradadır. Kadın ile erkek arasında ücret farklılıkları hâlâ devam etmektedir.⁴⁵ Türkiye’de AB müktesebatının zorunlu kıldığı bir eşitlik kurumu hâlâ mevcut değildir. Bu konudaki çalışmalar olumlu yönde ilerlemektedir.

Sonuç

Türkiye, sosyal politika ve istihdam alanında sınırlı ilerleme kaydetmiştir. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulması olumlu bir adımdır. Avrupa Sosyal Fonuna katılıma yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Bununla birlikte, iş hukuku, iş sağlığı ve güvenliği ve ayrımcılıkla mücadele konularındaki mevzuat AB standartlarına uygun değildir. Sendikal hakların, AB standartları ve ILO sözleşmelerine uygun şekilde tam olarak tesis edilmesine yönelik bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kadınların işgücüne katılım oranları oldukça düşüktür. Kayıt dışı istihdamla mücadeleye yönelik çabalara hız verilmesi gerekmektedir. Nüfusun önemli bir kısmı, özellikle çocuklar, yoksulluk riski altındadır. Ortak Sosyal Koruma ve İçerme Belgesinin (JIM) ve İstihdam Politikası Öncelikleri Ortak Değerlendirme Belgesinin (JAP) tamamlanmasına gereken önem verilmelidir. Sosyal politika ve istihdam alanındaki AB müktesebatının etkili bir şekilde uygulanabilmesi için idari kapasitenin geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

4.20. Fasal 20: İşletme ve Sanayi Politikası

Türkiye, **işletme ve sanayi politikası ilkeleri** konusunda daha fazla ilerleme kaydetmiştir. AB politika ilkeleriyle uyumlu 2009–2013 yıllarını kapsayan bir Sanayi Stratejisi Belgesi hazırlamıştır. Söz konusu Belgenin bir an önce uygulanabilmesi için, bu belgenin ve eylem planlarının hazırlanması ve üzerinde uzlaşmaya varılması süreçlerinin tamamlanması gerekmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, politika analizi ve tasarımına sağlam temel teşkil edecek, şirket ve sektörler hakkında geniş veri içeren bir girişimci bilgi sistemi oluşturmuştur. İş ortamının gelişimine katkı sağlayan ve bir kamu ve özel sektör işbirliği inisiyatifi olan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) çalışmalarını sürdürmüş ve 2009 yılını kapsayan üçüncü Eylem Planını kabul etmiştir. Şubat 2009’da kayıt dışı ekonomiye ilişkin Hükümet Eylem Planı kabul edilmiştir. Söz konusu Eylem Planı, kayıtlı

⁴⁵ ILO’nun “Kadınlar için Küresel İstihdam Trendleri” başlıklı Raporuna göre (Mart 2009), Türkiye’de imalat sektöründe çalışan erkeklerin aldığı ücret, kadınların aldığı maaşın iki katıdır.

ekonomide faaliyet gösteren tescilli şirketler lehine özel tedbir ve teşvikler içermektedir. Plan ayrıca, kayıt dışı faaliyetlere karşı uygulama tedbirleri ile kamu ve kurumsal mutabakatın sağlanması amacıyla farkındalığın artırılmasına yönelik tedbirleri içermektedir. Türkiye'nin, politika stratejilerini ve eylem planlarını izlemeye ve denetlenmeye yönelik planlar geliştirdiğine dair –YOİKK eylem planları hakkında üçer aylık ilerleme raporlarının yayımlanması ve sanayi stratejisinin uygulanmasının denetlenmesi amacıyla ilave personelin görevlendirilmesi gibi– mütevazı işaretlemler bulunmaktadır.

İş ortamının iyileştirilmesi kapsamında, iş kurmaya ilişkin prosedürler ve gümrük işlemlerinin hızlandırılması amacıyla çıkarılan yönetmelik de dâhil olmak üzere, bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, lisans verme, pazardan çıkış ve iflas işlemleri hâlâ ağır yürümektedir. Hükümet, sanayi ve KOBİ'ler için çeşitli vergi avantajları getiren kriz önlem paketleri kabul etmiştir. Ayrıca, ekonomik krize karşı işletmelerin kapatılması veya işçi çıkarılması yerine şirketlerin krizde faaliyetlerini sürdürmelerini desteklemek amacıyla çalışma saatlerinin kısaltılması konusunda bir Yönetmelik çıkarılmıştır.

İşletme ve sanayi politika araçları konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından yeni finansal destek programları başlatılmıştır. KOSGEB'in Kuruluş Kanununda değişiklik yapılarak, sorumluluk alanı, hizmet sektörü de dâhil tüm işletmeleri içerecek şekilde genişletilmiştir. Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Programına (CIP) dâhil olma süreci Ocak 2009'da tamamlanmıştır. Ar-Ge harcamalarında, özel sektörün büyüyen payıyla belirgin artış gözlenmiştir. Ticari İşlemlerde Alacakların Geç Ödenmesiyle Mücadele ile ilgili 2000/35/AB sayılı Komisyon Direktifine uyum konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Sektör politikalarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından otomotiv sektörüne ilişkin Strateji hazırlanmıştır. Türkiye, çelik sanayii konusundaki Ulusal Yeniden Yapılandırma Planını güncelleştirilmiştir. Güncellenmiş planda, sektörün tamamına değil, özellikle devlet yardımlarından faydalanan işletmelere odaklanılmıştır.

Sonuç

Türkiye bu fasılda, nihai hale getirilmesi ve yayımlanması gereken yeni Sanayi Stratejisini ve yeni sektörel stratejilerini hazırlayarak daha fazla ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca, işletme ve sanayi politikasına yönelik daha fazla destek aracı bulunmaktadır ve iş ortamında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Politika stratejileri ve eylem planlarının izlenmesi ve denetlenmesinde mütevazı ilerleme kaydedilmiş olup, daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, Türkiye, işletme ve sanayi politikası alanında AB müktesebatına tatmin edici düzeyde bir uyum sağlamıştır.

4.21. Fasıllık 21: Trans-Avrupa Ağları

Taşımacılık ağları konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Ulaştırma Bakanlığı 2009-2013 yılları için Stratejik Planını yayımlamıştır. Öncelikler, Taşıma Altyapısı İhtiyaç Değerlendirmesinde (TINA) yer alan tavsiyelerle uyumludur. Projeler için hazırlıklar yapılmaktadır ve bu hazırlıklar çekirdek ağ projeleri bakımından yeterince ilerlemiştir. Ancak, uzun vadeli yatırım için bir ana plan henüz hazırlanmamıştır. Taşıma altyapısının türüne göre sınıflandırılmış güvenilir bir taşımacılık veri sisteminin geliştirilmesi konusunda önemli bir ilerleme kaydedilmesi beklenmektedir.

Enerji ağı konusunda, Avrupa Topluluğu, AB’de daha güçlü bir rekabetçi elektrik ve gaz pazarı yaratmaya ve arz güvenliğini iyileştirmeye yönelik proje hazırlıklarını desteklemektedir. Türkiye, Temmuz 2009’da, Nabucco gaz boru hattı projesine ilişkin Hükümetlerarası Anlaşmayı imzalamıştır. Bu proje, AB, Türkiye ve bölgedeki diğer ülkeler arasında daha yakın bir enerji işbirliğini tesis etmek ve kaynak çeşitlendirmesini sağlamak yönünde atılmış önemli stratejik bir adımdır. Güney Gaz Koridorunun, özellikle Nabucco Hükümetlerarası Anlaşmasının hızlı bir şekilde uygulamaya konularak zamanında tamamlanması, AB’nin en önemli enerji güvenliği önceliklerinden biri olmaya devam etmektedir. Anlaşmanın amacı, ortak bir düzenleyici çerçeve kurmak ve gerekli yatırım kararlarının alınmasını kolaylaştırmaktır.

Türkiye-Yunanistan-İtalya doğalgaz boru hattı enterkonnektörünü faaliyete geçirmeye yönelik teknik hazırlıklar devam etmektedir.

Elektrik ağı konusunda ise, Bulgaristan, Suriye, Irak, İran, Azerbaycan ve Gürcistan ile hatlar bulunmaktadır. Türkiye’nin, Avrupa’nın güç ağı UCTE (Avrupa Elektrik İletimi Koordinasyon Birliği) ile senkronizasyonuna yönelik hazırlıklar ileri aşamadır. Türkiye, Avrupa çıkarlarına yönelik AB projeleri içinde öncelikli bağlantılar 4 (Yunanistan-Balkan ülkeleri UCTE sistemi) ve 9’un (Akdeniz Elektrik Ringi) tamamlanmasına katkıda bulunan birkaç projeye öncelik vermektedir. Babaeski (Türkiye) – Filippi (Yunanistan) hattı artık tam olarak işler hale gelmiştir.

Telekomünikasyon ağı konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Çerçeve Programı altında yer alan bilgi ve iletişim teknolojileri politikası destek programına katılmıştır.

Sonuç

Türkiye, Trans-Avrupa ağı alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle, Nabucco boru hattının kurulmasına ilişkin Hükümetlerarası Anlaşmayı imzalamıştır. Ancak, çekirdek ağ öncelik projelerinin açıkça tanımlanması ve güvenilir taşımacılık verilerinin ulaştırma altyapısı türüne göre sınıflandırılmasının geliştirilmesi için ilave çabalar gerekmektedir.

4.22. Fasıll 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Hukuki çerçeve konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye’de IPA mali yardımının (AB Uyum Politikasının IPA III. ve IV. öncü bileşenlerini içeren) uygulanmasına hukuki zemin teşkil eden Türkiye’nin IPA Çerçeve Anlaşması Aralık 2008’de yürürlüğe girmiştir. III. ve IV. Bileşenler kapsamında Stratejik Koordinatörün atanması da dâhil olmak üzere, IPA yapılanmasında yer alan kurumların resmi olarak belirlenmesine ilişkin Başbakanlık Genelgesinin çıkarılması gerekmektedir. Kalkınma Ajanslarının Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği Kasım 2008’de yürürlüğe girmiştir.

Kurumsal çerçeve konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, IPA III. ve IV. Bileşenlerinin uygulanmasına yönelik kurumsal yapılanmayı ve prosedürleri başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Bunun sonucunda, Türk otoritelerinin verilen süre içerisinde belirli koşulları yerine getirmesiyle, her iki bileşene ilişkin yönetim Temmuz 2009’da Türkiye’ye devredilmiştir. Böylece bütün programların finansman anlaşmaları Ağustos-Eylül’de imzalanmış; sadece Ulaştırma Operasyonel Programı, projelerin yeterince olgunlaşmamış olması sebebiyle gecikmiştir. IPA Stratejik Koordinatörü olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, program otoriteleri (OS) ve IPA yönetiminde yer alan yatay kuruluşların (Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO)/Hazine Müsteşarlığı, Merkezi Finans ve İhale Birimi ve Ulusal IPA Koordinatörü gibi) temsilcilerinden oluşan teknik bir komite oluşturmuştur. Bu komite, 4 operasyonel programın (ulaştırma, çevre,

bölgesel rekabet edebilirlik ve insan kaynaklarının geliştirilmesi) düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamak üzere her üç ayda bir toplanmaktadır.

Hâlihazırda Kalkınma Ajansları, bütün İBBS düzey II bölgelerinde kurulmuştur. Kalkınma Ajanslarına, 2009 yılı ulusal bütçesinden yaklaşık olarak toplam 125 milyon avro tahsis edilmiştir. İlgili yerel ve bölgesel paydaşlar her bir Kalkınma Ajansının bütçesinin oluşturulmasına dâhil edilmiş, ancak, Kalkınma Ajanslarının kurulduğu illerin seçiminde yer almamışlardır. Seçim kriterleri belirsizdir ve süreç yeterince şeffaf değildir.

İdari kapasite konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. IPA uygulamasının içerisinde yer alan merkez kuruluşların güçlendirilmesine yönelik eğitim ve teknik yardım faaliyetleri devam etmektedir. Komisyonun önerileri doğrultusunda Ulusal Yetkilendirme Görevlisinin (NAO) ofisi yeniden düzenlenmiş ve ilave personel alınmıştır. Ancak, tüm operasyonel programların uygulanmasını tehdit eden temel riskler dolayısıyla, program ve proje uygulamasına ivme kazandırmak için, sürece dâhil olan kuruluşların kurumsal kapasitelerinin daha fazla güçlendirilmesinin yanı sıra, ihalelerin ve sözleşmelerin daha hızlı yapılması dâhil olmak üzere, Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB) ile yönetim otoritesi olarak atanan bakanlıklar arasında çok daha etkili bir işbirliği yapılması gerekmektedir. Bölgesel seviyede idari kapasite zayıf kalmıştır.

Programlama ve program uygulama konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevre Operasyonel Programı kapsamında sağlam bir proje havuzu oluşturulmuştur. Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programları kapsamında yapılan teklif çağrıları, bu programlar altındaki fonların kullanılmasına yönelik iyi bir zemin oluşturmuştur. Çevre projelerinin oluşturulmasına belediyelerin dâhil edilmesi ve teklif çağrı prosedürleri, yerel ve bölgesel paydaşların katılımını önemli ölçüde artırmıştır. Ulaştırma Operasyonel Programının uygulanmasına yönelik hazırlıklarda başarı çok sınırlı kalmıştır. Tek bir ana hızlı tren altyapı projesinin hazırlanması oldukça gecikmiştir. Türk yetkililer ile Komisyon, yeterince olgun ve program stratejisine uygun alternatif projeler oluşturmak için faal bir şekilde çalışmaktadır.

İzleme ve değerlendirme konularında ise sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Program otoriteleri ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığından oluşan çalışma grubu tarafından, Entegre Yönetim Bilgi Sisteminin (MIS) geliştirilmesine yönelik ilave çalışmalar yapılmıştır. Tüm operasyonel programların sektörel izleme komite toplantıları programa uygun bir şekilde yapılmaktadır.

Mali yönetim ve kontrol konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Hâlihazırda bu konudaki görevler geçici olarak MFİB tarafından yürütülmektedir. Mali yönetim ve kontrol işini yürütecek birimler her bir bakanlık bünyesinde ismen kurulmuştur, ancak, eğitime tabi tutularak burada görevlendirilecek personel, hâlihazırda proje döngüsü ile ilgili diğer konularda (programlama, iş tanımı hazırlama gibi) çalışmaktadırlar. Yönetim otoritelerinde kapasite oluşturma süreçleri, ihale ve sözleşme yapma ve mali yönetim ve kontrol sorumluluğunun en geç 2011 yılı ortasında MFİB'den alınacak şekilde kayda değer biçimde hızlandırılmalıdır.

Sonuç

Türkiye bu fasılda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Bu ilerlemeler, özellikle IPA III. ve IV. Bileşenlerin uygulanmasına yönelik yasal ve kurumsal çerçevenin tamamlanması, proje

havuzu hazırlanırken yerel ve bölgesel paydaşların sürece dâhil edilmesi ve kalkınma ajanslarının kurulmasıdır. İdari kapasitenin her düzeyde daha fazla güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye, IPA fonlarını kaybetmemek için özellikle ulaştırma sektöründe proje havuzunu kuvvetlendirmelidir. IPA tedbirlerinin yönetimi ve denetimini sağlayacak olan MIS'in oluşturulması tamamlanmalıdır. Sonuç olarak, Türkiye'nin bu fasıldaki AB müktesebatına uyumu sınırlı kalmıştır.

4.23. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar

Yargı alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir (*Bkz. Siyasi Kriterler*)

Yargı *bağımsızlığı* konusunda, hâkim ve savcı adaylarının seçimi için Hâkim ve Savcılar Kanununda öngörülen usule ilişkin kaygılar devam etmektedir. En belirgin eleştiri, bu seçim için başvuru kriterlerin sübjektif değerlendirmelere açık olmasıdır. İki muhalefet partisinin bu yasal düzenlemenin bazı hükümlerinin iptali için Anayasa Mahkemesine açtığı dava henüz karara bağlanmamıştır.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun yapısı⁴⁶ veya adalet müfettişlerinin⁴⁷ raporlama sistemi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Yargıtay kararını müteakip Van Askeri Mahkemesine devredilen Şemdinli davası⁴⁸ hâlâ devam etmektedir. Daha önce davaya bakan sivil savcı, 2006 yılında Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu orantısız karar Yüksek Kurulun bağımsızlığı konusunda soru işaretlerine neden olmuştur.

Yargının, Silahlı Kuvvetlerin ve hâkim ve savcı derneklerinin kıdemli üyeleri, çeşitli vesilelerle, mahkemeler ve yargı mensupları üzerinde baskı olduğu şeklinde algılanabilecek ve böylece önemli davalarda yargının *tarafsızlığını* tehlikeye düşürebilecek açıklamalarda bulunmuştur.

Yargı mensuplarının *mesleki yetkinliği ve yeterliği* konusunda, Adalet Bakanlığı ve Adalet Akademisi tarafından hâkimler ve savcılara ve ceza infaz kurumları görevlilerine yönelik olarak düzenlenen eğitimlere⁴⁹ devam edilmiştir. Adalet Akademisine yeni bir Başkan atanmıştır. Bununla birlikte, Adalet Akademisi, bölgesel düzey de dâhil olmak üzere, tüm yargı sistemini kapsayacak güçlü ve bağımsız bir eğitim sağlayabilme niteliğini henüz kazanamamıştır.

Yargının *verimliliği* konusunda, Ulusal Yargı Ağı Projesinin (UYAP⁵⁰) davalar üzerinde olumlu sonuçları görülmüştür. Mart 2007'den bu yana, sistemin avukatlar tarafından da artan biçimde kullanıldığı kaydedilmiştir; bununla birlikte, sisteme erişimde küçük şehirlerde sıkıntı yaşandığı belirtilmektedir. Anlaşmazlıkların çözümünde, bir alternatif olan arabuluculuk yaygın biçimde kullanılmamaktadır; bu da, yargı aktörleri ve ilgili kamuoyu

⁴⁶ Yargı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunda bütünüyle temsil edilmemektedir; yalnızca kıdemli Yargıtay ve Danıştay mensupları bu Kurulun üyesidir.

⁴⁷ Hâkim ve savcılarının performansını değerlendirmekle görevli adalet müfettişleri, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna değil Bakanlığa bağlıdır.

⁴⁸ Şemdinli davası, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Şemdinli ilçesinde bir kişinin ölümüne ve yaralanmalara yol açan bombalama ile ilgilidir. Bu davada, sivil savcı iddianameyi Mart 2006'da açıklamıştır. İddianamede yüksek rütbeli askeri komutanlar aleyhinde suçlamalarda bulunmaktadır. Genelkurmay Başkanı iddianameyi eleştirmiştir ve anayasal sorumluluk taşıyanları göreve çağırmıştır. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu görevden uzaklaştırma kararını Nisan 2006'da almıştır.

⁴⁹ İki yıllık bir hizmet öncesi ve devamlı bir hizmet içi eğitim şeklindedir.

⁵⁰ UYAP bir bilgi ve e-adalet sistemidir.

arasında farkındalık yaratılmasına ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir. Ceza Muhakemesi Kanununun iddianamenin iadesi ve çapraz sorgulama gibi hükümleri uygulamada yeterince kullanılmamıştır.

1 Mayıs 2009 tarihi itibarıyla toplam hâkim sayısı 7.081 (1 Mayıs 2008 tarihinde 6.914), toplam savcı sayısı 4.040 (1 Mayıs 2008 tarihinde 3.917)'tir. 1 Mayıs 2009 tarihi itibarıyla 3.875 olan hâkim ve savcı açığı, 1 Mayıs 2008 tarihindeki 4.166 ile karşılaştırıldığında hâlâ yüksektir.

2008'de Adalet Akademisindeki eğitimlerini tamamlayan toplam 470 hâkim ve savcının ataması yapılmıştır. Aynı yıl içinde, üç yarışma sınavı ardından 1390 aday hâkim ve 167 aday idari hâkim Adalet Akademisine girmiştir. 2009'un ilk yarısında 200 kişi daha bunu izlemiştir. 2008'de 2.000 adet yardımcı personel işe alınmıştır. Sonuç olarak, yargı personelinin işe alımında ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte, yargıda önemli sayıda kadro açığı bulunmaya devam etmektedir.

Bölge adliye mahkemelerinin kurulmasına ilişkin gelişme kaydedilmemiştir. Kanun gereğince bölge adliye mahkemelerinin Haziran 2007 itibarıyla faaliyete geçmiş olması gerekmektedir. Bölge adliye mahkemelerinin sayısı, yeri ve çalışmaya başlayabilmeleri için ekipman ve insan kaynaklarının zamanında temini konusunda nihai kararın alınması gerekmektedir.

Hükümet, Ağustos 2009'da *Yargı Reformu Stratejisini* kabul etmiştir. Söz konusu Stratejinin, onaylanması öncesindeki istişare süreci ve içeriği, reformlar için izlenmesi gereken doğru yolu açıkça gösterdiği için olumlu bir adımdır. Adalet Bakanlığının Strateji Taslağını 2008 yılı ilkbaharında açıklamasından sonra, sivil toplumu da içeren paydaşlarla istişarelerde bulunulmuştur. Yüksek mahkemelerin üyeleri de dâhil olmak üzere, hâkim ve savcılar Strateji Taslağını çeşitli vesilelerle tartışmışlardır. Taslak, ayrıca, görüş alınması amacıyla Bakanlığın internet sitesine konulmuştur. Strateji, geniş kapsamlıdır ve yargının bağımsızlığına, tarafsızlığına, verimliliğine ve etkililiğine, yönetim sistemine ve yargı mensuplarının mesleki yetkinliğinin artırılmasına ilişkin konuların yanı sıra, yargıya duyulan güveni artırmak, yargıya erişimi kolaylaştırmak ve ceza infaz sistemini geliştirmek için alınması gereken tedbirleri içermektedir. Ayrıca, Stratejinin uygulanmasına yönelik bir Eylem Planı da kabul edilmiştir.

(Bkz 2.1 Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü)

Yolsuzlukla mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir *(Bkz. Siyasi Kriterler)*. Türk Ceza Kanununda ve Kabahatler Kanununda değişiklik yapan Kanun, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) tavsiyelerini dikkate almakta, Türk mevzuatının uluslararası sözleşmelere uyumunu sağlamakta ve OECD Rüşvet Sözleşmesi yükümlülüklerini ve Mali Eylem Görev Gücünün kara paranın aklanmasının önlenmesine ilişkin tavsiyelerini uygulamaktadır.

Hükümet, diğer kamu kurumlarının katılımıyla Başbakanlık Teftiş Kurulu koordinasyonunda, bir ulusal yolsuzlukla mücadele stratejisi hazırlamak amacıyla STK'lar dâhil olmak üzere paydaşlarla geniş kapsamlı bir istişare yürütmüştür.

Deniz Feneri adlı yardım derneği aleyhine geçen yıl Almanya'da açılan dolandırıcılık davası bağlamında, Türk savcılığı Türkiye'deki soruşturmayı devam ettirmiştir. Türkiye'de başlıca şüphelilerin mal varlıkları dondurulmuştur. Mahkemeye bir iddianame sunulmamıştır.

Yolsuzlukla mücadele ve yolsuzluğun önlenmesi yöntem ve tedbirlerini tartışmak amacıyla, yerel ve uluslararası akademisyenleri, uzmanları ve yetkilileri bir araya getiren "Yolsuzluğun Önlenmesi ve Yolsuzlukla Mücadele Yöntemleri" başlıklı bir seminer düzenlenmiştir. Seminerdeki tartışmalarda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yolsuzlukla mücadele yöntemleri, soruşturma yöntemleri, farkındalık yaratma faaliyetleri, siyasi partilerin finansmanı ve başta medya ve STK'lar olmak üzere sivil toplumun rolü üzerine odaklanılmıştır.

Siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanına ilişkin olarak, şeffaflığı artırması beklenen mevzuatın kabulü konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Seçim kampanyalarının finansmanını denetleme yetkisine sahip herhangi bir devlet kuruluşu bulunmamaktadır.

(Bkz.2.1 Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü)

Temel haklar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. *(Bkz. Siyasi Kriterler ve Fası 19 - Sosyal Politika ve İstihdam)*.

Türkiye, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansının çalışmalarına katılma niyetini resmi olarak beyan etmiştir. İnsan haklarını izlemek ve geliştirmekle sorumlu olan, özerklikten ve kaynaktan yoksun *kurumlara* ilişkin olarak ilerleme kaydedilmemiştir. Ombudsmanlık kurumunun kurulmasına ilişkin olarak, Aralık 2008’de Anayasa Mahkemesi, Anayasada açıkça öngörülmeleyen kurumların kurulmasının idarenin bütünlüğünü sarsacağına ve TBMM’nin bu tür bir kurumu kurma konusunda yasama yetkisinin bulunmadığına hükmetmiştir. Ombudsmanlık kurumu kurulması için gerekli Anayasa değişikliği henüz kabul edilmemiştir.

İşkencenin ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezalandırmanın yasaklanmasına ilişkin olarak, Hükümet işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik yasal güvencelere uyulmasını sağlama konusunda sınırlı çaba göstermiştir. İşkence ve kötü muamele iddiaları ve faillerin cezasız kalması endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. BM İşkenceyle Mücadele Sözleşmesi İhtiyari Protokolü hâlâ onaylanmamış olup, gözaltı merkezlerinin denetlenmesi için bağımsız bir ulusal önleme mekanizması bulunmamaktadır.

Özel hayata ve aile hayatına saygı ile özellikle *kişisel verilerin korunması* hakkına ilişkin olarak, Türkiye’nin mevzuatını, başta 95/46/AT sayılı Direktif olmak üzere verilerin korunmasına dair AB müktesebatı ile uyumlaştırması ve bu kapsamda tam bağımsız bir veri koruma denetleme birimi kurması gerekmektedir. Türkiye’nin ayrıca hem Elektronik Ortamda İşlenmesi Bağlamında Bireylerin Korunması Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesini (CETS No:108), hem de bu sözleşmenin Denetleyici Makamlar ve Sınır Aşan Veri Akışına İlişkin Ek Protokolünü (CETS No:181) onaylaması gerekmektedir. Telefon görüşmelerinin yaygın olarak dinlendiği belirtilmektedir ve bunların kayıtları basında yer almaktadır.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü konusunda, Hükümet, Aleviler ve gayrimüslim cemaatlerle bir diyalog başlatmıştır. Bununla birlikte, bu grupların belirli sorunları hâlâ çözüm beklemektedir. Gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin aşırı bir kısıtlama olmaksızın faaliyet göstermelerine imkân tanyacak şekilde AIHS ile uyumlu bir yasal çerçevenin oluşturulması gerekmektedir.

Basın özgürlüğü ve basında çoğulculuk da dâhil olmak üzere ifade özgürlüğü konusunda, Türk Ceza Kanununun 301’inci maddesi artık ifade özgürlüğünü kısıtlamak amacıyla sistematik olarak kullanılmamaktadır. Bununla birlikte, Türk Ceza Kanununun diğer bazı maddelerine dayanarak soruşturma açılmaktadır. Türk hukukunda, AIHS ve AIHM içtihatları doğrultusunda ifade özgürlüğüne ilişkin yeterli güvenceler bulunmamaktadır. Yasal belirsizlikler ve basın üzerindeki siyasi baskılar, uygulamada basın özgürlüğünü etkilemektedir.

Siyasi parti ve sendika kurmak da dâhil olmak üzere toplanma ve örgütlenme özgürlüğü konusunda, derneklere ilişkin yasal çerçeve genelde Avrupa standartları ile uyumludur⁵¹. Bununla birlikte, dernekler, faaliyetlerinin bazı hallerde adli soruşturma açılmasına kadar varan orantısız denetimi ile karşılaşmaktadır. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin yasal hükümlerin değiştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Sosyal bakımdan korunmaya muhtaç ve engelli kişilere muamele ve ayrımcılıkla mücadele ilkesine ilişkin olarak, Aralık 2008’de Türkiye, BM Engelliler Sözleşmesini onaylamıştır. Bununla birlikte, fiziksel engelliler, fiziksel engeller ve yetersiz bilinçlenme nedeniyle mevcut hizmetlere erişimde sorunlarla karşılaşmaktadır. Akıl sağlığı konusunda kaygılar mevcuttur ve Türkiye’de akıl sağlığı kurumlarının denetimini gerçekleştirecek bağımsız bir birim bulunmamaktadır.

Ayrımcılıkla mücadele ilkesi, Anayasa ile düzenlenmiş ve çeşitli yasalarla desteklenmiştir. Bununla birlikte, yasal çerçeve AB müktesebatıyla yeteri kadar uyumlu değildir. (Bkz. *Fasıl 19 - Sosyal Politika ve İstihdam*). Türk Ceza Kanununun “teşhircilik” ve “genel ahlaka karşı suçlar”a ilişkin hükümleri bazen lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, travesti ve transseksüel (LGBTT) topluluğuna karşı ayrımcılık amacıyla kullanılmaktadır. Homofobi, fiziksel ve cinsel şiddet vakalarına neden olmaktadır. Mahkemeler, travesti ve transseksüellere karşı suç işleyenlerin lehinde “haksız tahrik” ilkesini uygulamaktadır.

Eğitim hakkına ilişkin olarak, ilköğretimde 2007-2008’de % 2,3 olan cinsiyetler arasındaki dengesizlik, 2008-2009’da yaklaşık olarak % 1’e düşürülerek yarı yarıya azalmıştır. Okul öncesi eğitimdeki öğrenci sayısı 2007 yılı ile 2008 yılı karşılaştırıldığında % 14 oranında artmıştır ve okul öncesi eğitim oranı % 33’e çıkmıştır. Okul öncesi eğitimdeki öğretmen sayısı da 2007 yılı ile 2008 yılı karşılaştırıldığında % 14 oranında artmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, e-okul sistemi sayesinde, okula gitmeyen çocukları her an belirleyebilmekte ve bu çocuklara ulaşabilmektedir. Bununla birlikte, ilköğretime kayıt konusunda bölgesel dengesizlikler devam etmektedir: Ülkenin batısı ve doğusundaki bazı kesimler arasında % 10’u aşan bir farklılık söz konusudur. Ortaöğrenime devam etme konusunda, kayıt olma oranı ilkokulda % 96,5 iken⁵² ortaokulda % 58,5’e düşmektedir.

Mülkiyet hakkı konusunda, Rapor dönemi boyunca, Şubat 2008 tarihli Vakıflar Kanununun uygulanması sorunsuzca devam etmiştir. Ancak, bu Kanun el konulan ve üçüncü kişilere satılan taşınmazlar veya yeni mevzuatın kabul edilmesinden önceki mazbut vakıfların taşınmazları konusunu düzenlememektedir. Süryaniler, mülkiyet konusu ile ilgili zorluklar yaşamaya devam etmektedirler. Hem özel kişileri hem de dini kurumları ilgilendiren bazı davalar sürmektedir. Özellikle, Mor Gabriel Süryani Ortodoks Manastırı arazi mülkiyeti ile ilgili sorunlar yaşamıştır. Türkiye, tüm gayrimüslim cemaatlerin mülkiyet haklarına tam olarak saygı duyulmasını sağlamalıdır.

Kadın hakları ve cinsiyet eşitliğine ilişkin olarak, yasal çerçeve genel olarak mevcuttur (Bkz. *Fasıl 19 - Sosyal Politika ve İstihdam*). Bununla birlikte, yasal çerçevenin uygulamaya geçirilmesi ve ekonomik hayata katılım ve fırsatlar, siyasi yetkilendirme ve eğitime erişim konularında kadın ve erkek arasındaki farkın kapatılması yönünde çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir ve bu konuda daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Aile içi şiddet, töre cinayetleri ve erken ve zorla yapılan evlilikler, ülkenin bazı bölgelerinde ciddi sorun olmaya devam etmektedir. Kadın hakları ve cinsiyet eşitliği konusunda, hem erkekler hem de kadınlar için ilave eğitime ve farkındalık yaratılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

⁵¹ Bu ifade sendikaları kapsamamaktadır: Örgütlenme, toplu iş sözleşmesi ve grev hakkına ilişkin mevcut Türk mevzuatı AB standartlarını karşılamamaktadır (Bkz. *Fasıl 19 – Sosyal Politika ve İstihdam*).

⁵² Bu oran geçtiğimiz yıl yaklaşık % 97 idi. Yaklaşık yüzde 0,5’lik farklılık esas itibarıyla, Milli Eğitim Bakanlığının veri toplamak için kullandığı istatistikî yöntemlerdeki bir değişiklikten kaynaklanmaktadır.

Çocuk haklarıyla ilgili olarak, idari kapasite, sağlık, eğitim, çocuk adalet sistemi ve çocuk işçiliği dâhil olmak üzere tüm konulardaki çabaların daha fazla artırılması gerekmektedir. 15 ila 18 yaş aralığındaki çocukların yetişkinler gibi yargılandığı ve orantısız cezalara maruz kaldığı davalar ciddi kaygılara yol açmaktadır.

Özgürlük ve güvenlik hakkı ve adil yargılanma hakkına ilişkin olarak, adalete erişim konusunda, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, kırsal alanlarda sorunlar yaşanırken, kentsel alanlarda adalete erişim nispeten daha kolay olmaktadır. Gösterilere katıldıkları gerekçesiyle Terörle Mücadele Kanunu uyarınca gözaltına alınan 15-18 yaş arası çocukların, gözaltına alındıktan hemen sonra avukata erişmeleri her zaman mümkün olmamıştır. Genel olarak, etkili bir adli yardım sınırlıdır ve bazı sanıkların temsil edilmemesi durumu devam etmektedir. Ücretsiz adli yardım olanaklarına ilişkin olarak sanık bilinci artırılmalıdır.

Azınlık hakları ve kültürel haklar konusunda, Türkiye, özellikle Kürtçe yayın yapan TV kanalı TRT 6'nın yayına başlaması suretiyle ilerleme kaydetmiştir. Ancak, başta özel TV ve radyo yayınlarında, siyasi hayatta, eğitimde ve kamu görevlileri ile iletişimde Türkçe dışındaki diğer dillerin kullanılması olmak üzere kısıtlamalar devam etmektedir. Türkçe dışındaki dillerin kullanımı hakkındaki yasal çerçeve kısıtlayıcı yorumlara açıktır ve uygulama tutarsızdır. Sıklıkla ayrımcı uygulamayla karşılaşan Romanların durumunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Alternatif barınma imkânı sağlanmaksızın Romanların oturdukları mahallelerin yıkımına devam edilmektedir.

Sonuç olarak, *yargı* konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bütün paydaşlarla bir istişare sürecinin ardından, Yargı Reformu Stratejisinin Hükümet tarafından onaylanması olumlu bir adımdır. Personelin ve kaynak miktarının artırılmasına yönelik tedbirler de olumludur ve sürdürülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bununla birlikte, özellikle yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkililiğine ilişkin kaygıların giderilmesi gerekmektedir. *Yolsuzlukla mücadele*ye ilişkin olarak, pek çok konuda hâlâ yaygın olan yolsuzlukla mücadele etmek üzere mevzuatın ve kurumsal yapının güçlendirilmesi konularında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ulusal yolsuzlukla mücadele stratejisinin kabul edilmesi ve etkili uygulanması hayati önem taşımaktadır. *Temel haklara* ilişkin olarak, özellikle kültürel haklar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Hükümet, çeşitli konularda inisiyatif almaya başlamıştır ve böylece sorunların ele alınmasına elverişli bir ortam yaratılmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, AİHS ve AİHM içtihatlarıyla güvence altına alındığı şekliyle temel haklara bütünüyle riayet edilmesini sağlamak üzere bu çabaların sürdürülmesi gerekmektedir.

4.24. Fası 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

Göç ve iltica konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ekim 2008'de İltica ve Göç Mevzuatını ve İdari Kapasiteyi Geliştirme ve Uygulama Bürosu kurulmuştur. Bu Büro, İçişleri Bakanlığı Müsteşarına karşı sorumludur ve İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program (UP) doğrultusunda entegre sınır yönetimine (ESY) yönelik mevzuata ve idari yapılanmaya ilişkin araştırmalar, projeler ve ihtiyaç analizleri yürütmektedir. Bu Büronun kaynakları, görevleri ile kıyaslandığında oldukça kısıtlıdır.

Göç ve İltica Görev Gücü, mevcut mevzuatın yeknesak şekilde uygulanmasında kilit bir rol oynamaktadır. Görev Gücü, yeni Büronun koordinasyonunda, 2007 yazından bu yana Mayıs 2009'da ilk kez toplanmıştır.

Bu konuda, mevzuata ilişkin önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Yeni Sosyal Sigorta ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun kabul edilmesinin bir sonucu olarak, sığınmacıların ve mültecilerin

Sosyal Dayanışma Fonuna erişimleri sınırlanmıştır. Buna karşın, İçişleri Bakanlığına göre, sığınmacıların ihtiyaçları Bakanlığın Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığının bütçesinden karşılanmıştır.

Türkiye, düzensiz göç konusunda çok önemli bir transit ve hedef ülke olmaya devam etmektedir. 2008 yılında, Türk Kolluk Kuvvetleri tarafından 65.737 yasadışı göçmen yakalanmıştır ve bunu 2009 yılının ilk altı ayında 15.701 kişi izlemiştir. Bu rakam, 2007 ile karşılaştırıldığında (toplam 64.290) az miktarda artışa işaret etmektedir. Büyük çoğunluğu (1.235) hâlâ Türk vatandaşı olmak üzere, yakalanan kaçakçıların 2007 yılında 1.242 olan sayısı küçük bir artış göstererek 2008 yılında 1.305 olmuştur. Yasadışı göçmenler için kalacak yer kapasitesi, 290 kişilik bir ek kapasite sağlayan ve böylece toplam kapasiteyi 2.881'e çıkaran iki yeni misafirhane⁵³ açılmış olmasına rağmen yeterli düzeyde değildir.

2008 yılında, 11.248 kişi ile yeni sığınmacıların sayısı 2007 yılındaki sayının (5.831) yaklaşık iki katına ulaşmıştır. Başvuru yapan 11.248 kişi arasında, 6.877 Iraklı, 1.997 İranlı, 1.571 Afgan, 396 Somalili ve 407 diğer ülke vatandaşları bulunmaktadır. 2007 yılıyla karşılaştırıldığında, bu rakamlar, Afganlar için % 210, Iraklılar için % 194 ve İranlılar için % 15'lik bir artış olduğunu, Somalililer için ise % 145'lik bir düşüş olduğunu göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 2008 yılında, tüm sığınmacıların, mülteci olarak tanınan kimselerin ve "geçici sığınmacıların" ya da "misafirlerin" temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1,1 milyon ABD dolarına eşdeğer bir harcama yapmıştır.

Menşe ülke bilgisi ve iltica dosya yönetimi sistemlerinin kurulması için çalışmalar devam etmektedir.

Türk makamları, korunmaya muhtaç olan kişileri belirlemek için, düzenli biçimde olmamakla beraber, yakalanmış yasadışı göçmenleri tarama faaliyetine başlamıştır.

Yüksek miktarda göç akımı, Türk iltica ve göç sistemini baskı altında tutmaktadır. Bu nedenle, bu sistemin yeniden düzenlenmesi ve kaynak ülkeler ile geri kabul anlaşmalarının akdedilmesi kilit önem taşımaktadır. Türkiye, Pakistan, İran ve Libya ile geri kabul anlaşmalarını müzakere etmeye devam etmiştir. Rapor döneminde, Afganistan ile geri kabul anlaşmasında ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye ile AT arasında bir geri kabul anlaşması müzakerelerinin tamamlanması AB için bir önceliktir. Türkiye, Aralık 2006'dan beri bloke edilmiş olan resmi müzakereleri sürdürmeyi kısa bir süre önce kabul etmiştir. Türkiye ile AT arasında geri kabul anlaşması akdedilinceye kadar Avrupa Konseyinin sonuç bildirelerine uyumlu olarak, mevcut ikili anlaşmalar uygulanmalıdır.

Türkiye, Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi ve ilgili 1967 Protokolündeki coğrafi sınırlamalarını korumaya devam etmektedir. Her yıl kayıt altına alınan yüksek sayıdaki kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yüksek kalitede hazırlık çalışmaları ve yeterli kapasiteye sahip uygun bir plan bulunmamaktadır. Mültecilerin ve sığınmacıların kabulü, taranması ve konaklaması ile ilgili altı merkez için bir ağ kurulması, yasadışı göçmenler için iki merkezin ve bu merkezler için bir dizi yeni usulün ve yönetim kuralının oluşturulması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. İltica ve göç alanında çalışan personele yönelik özel bir program ve eğitilmiş personeli sistem içinde tutmaya yönelik bir mekanizma bulunmamaktadır.

İltica konusundaki kilit öncelikler; herkesin, adil, eşit ve tutarlı biçimde ilticaya ilişkin usullere (havaalanı transit alanları dâhil) erişimi, adli yardıma erişim, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) personeline erişim, iltica işlemlerine erişimde bekleme süresinin kısaltılması ve kararlara karşı yargıya başvurmaktır.

⁵³ 5 Aralık 2008 tarihi itibarıyla 150 kişilik kapasitesi ile Bitlis ve 13 Mart 2009 tarihi itibarıyla 140 kişilik kapasitesi ile Adana.

Her altı ayda bir yüksek miktarda ikamet izni ücreti ödenmesi zorunluluğunun devam etmesi, bu yüklü ödemelerin ve cezaların ödenmemesi hâlinde BMMYK tarafından tanınan mültecilerin, yerleştirilecekleri ülkeye gitmelerini engellemektedir. Ücret ödeme zorunluluğu, bu tutarı elde etmesi yasal olarak mümkün olmayan, korunmaya çok muhtaç kişilere ve refakatçisi bulunmayan çocuklara da uygulanabilmektedir.

Vize politikasında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, vize yükümlülükleriyle ilgili olarak tüm AB vatandaşlarına yeknesak bir politika uygulamamaktadır. Hâlihazırda, 15 AB üyesi devletin vatandaşlarının Türkiye'ye girmek için vizeye sahip olmaları gerekmektedir. Bu vize, Türk sınırlarından elde edilebilmekte ve başvuruda bulunan kişinin milliyetine göre, bir aydan üç aya kadar olan bir süre için ve bir veya birkaç giriş için geçerli olabilmektedir. Diğer 12 Üye Devletin vatandaşları, 90 güne kadar olan kısa kalışlar için vize yükümlülüğünden muaf tutulmaktadır.

Türkiye, pozitif ve negatif AB vize listelerine gönüllü olarak daha fazla uyum sağlamaya devam etmektedir; Türkiye, bu yönde, Nisan 2009'da Brunei Darüsselam vatandaşlarına vize muafiyeti sağlamıştır. Bölgesel bir yaklaşım çerçevesinde, Türkiye bazı Güneydoğu Avrupa ülkelerinin vatandaşlarına vizesiz rejim uygulamaya devam etmektedir. Son dönemlerde, Türkiye, Kosova ile ikili vize muafiyet anlaşması akdetmiştir.

Sınırlarda hâlâ, bandrol ve damga tipi vizeler uygulanmaktadır. Havaalanı transit vizelerinin ve yüksek güvenlik özelliklerine sahip yeni Türk vize bandrollerinin kullanılmasına hâlâ başlanmamıştır. Türkiye, vize, pasaport ve seyahat belgelerindeki güvenlik özelliklerini ve bunları AB güvenlik özellikleri ve standartlarıyla uyumlu hale getirmeye yönelik çabalarına devam etmektedir. Özellikle, bu belgelerde, biyometrik tanımlayıcıların kullanılması önem taşımaktadır. Aynı şekilde, ikamet izinlerinin güvenlik özelliklerinin iyileştirilmesi hayati önemi haizdir.

İçişleri Bakanlığının ilgili personelinin katılımıyla, Dışişleri Bakanlığının konsolos olan veya olacak personeline vize ve pasaport usulleri konusunda ortak eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Ancak, eğitimlerde, belge güvenliği konularına yeterince odaklanılmamıştır. Mayıs 2009'dan bu yana, yurtdışındaki Türk temsilciliklerin çoğu, Türkiye'ye girmeleri yasaklanmış olan kişilerle ilgili Dışişleri Bakanlığının veri tabanı "Konsolosluk.net"e bağlanmışlardır. Konsolosluk.net, aynı zamanda, başvuruların daha hızlı ve güvenli bir şekilde işleme tabi tutulması amacıyla bilginin paylaşılması için oluşturulmuş polis veri tabanı "Polnet" ile bağlantılıdır.

Dış sınırlar ve Schengen konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. İltica ve göç ile ilgili yeni büronun kurulmasının ardından yeniden yapılandırılan Dış Sınırlar Görev Gücü, Ocak 2009'dan beri iki ayda bir toplanmaktadır. Sınır geçiş noktalarının modernizasyonuna devam edilmiştir. Polis Akademisinde sınır güvenliği çalışmaları konusundaki özel bölüm 48 öğrenciyle faaliyete geçmiştir.

Entegre sınır yönetimi konusundaki Ulusal Eylem Planının uygulanması ve açık bir yol haritasının tanımlanması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Eylem Planının uygulanmasını izleyecek resmi bir mekanizma bulunmamaktadır. Sınır birimlerindeki kalite yönetim büroları ve sınırlardaki verimli ve koordineli risk analizleri önem taşımaktadır.

Sınır yönetiminde faaliyet gösteren kuruluşlar, özellikle polis ve gümrük muhafaza makamları arasında işbirliği zayıftır. Sınır kontrol görevlerini yerine getirmek üzere, İçişleri Bakanlığına bağlı askeri olmayan, yeni bir sivil sınır kolluk kuvveti kurulması için daha fazla adım atılması gerekmektedir. Türkiye üzerinden gerçekleşen yasadışı göç akımı göz önünde tutulduğunda, komşu ülkelerle iyi bir sınır işbirliği kurulması büyük önem taşımaktadır. Türkiye, FRONTEX ile bir çalışma düzenlenmesi yapılması yönünde çaba sarf etmiştir.

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Rapor döneminde, Türkiye tarafından cezai konularda karşılıklı adli yardım için 1.761 talepte bulunulmuş ve bunlardan 251'i işleme tabi tutulmuştur. Bu dönemde, ayrıca, hukuki konularda adli işbirliği alanına giren 1.898 talepte bulunulmuş ve bunlardan 662'si işleme tabi tutulmuştur. Temas noktası olarak görevlendirilen Türk kamu görevlilerinin sayısı ikiden beşe çıkmıştır. Türkiye, siber suçlar hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesini henüz imzalamamıştır. EUROJUST ile bir işbirliği anlaşması imzalanması konusunda adım atılmamıştır.

Türkiye, **polis işbirliği** konusundaki tüm temel sözleşmelere taraftır ve işbirliğine bölgesel ve uluslararası seviyede aktif olarak katkıda bulunmaktadır. Uluslararası standartlarla uyumlu olarak kabul edilen etik kod, kolluk kuvvetlerinin eğitim programlarına dâhil edilmiştir. Mart 2009'da il ve ilçe belediye sınırlarında polis ve jandarmanın görevlerini gözden geçiren ve yeniden tanımlayan bir Yönetmelik yayımlanmıştır. Türkiye, polis işbirliği alanında biri Kasım 2008'de Lübnan ile, diğeri Nisan 2009'da İspanya ile olmak üzere iki ikili anlaşma imzalamıştır. Ancak, kişisel verilerin korunması konusundaki mevzuatın yetersizliğine bağlı olarak, bu alandaki uluslararası işbirliği ve Europol ile operasyonel anlaşma konularındaki sıkıntı devam etmektedir.

Örgütlü suçlarla mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Tanık Koruma Kanununa dayanan Yönetmelik, Kasım 2008'de kabul edilmiştir. İki adet yönetmeliğin çıkarılması çalışmaları devam etmektedir. Tanık koruma programları hâlihazırda uygulanmaktadır. Haziran 2008'de Türk Polis Teşkilatı bünyesinde bir Tanık Koruma Birimi kurulmuştur. Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı Bölümünde cezai takibatla ilgilenen özel birimin kapasitesi artırılmıştır.

Ulusal DNA ve parmak izi veri bankası kurulmasına yönelik yasal bir çerçeve oluşturma konusunda ilerleme kaydedilmiştir ve adli tıp alanındaki yatırım artırılmıştır. Örgütlü Suçlarla Mücadele Stratejisinin en iyi AB uygulaması ile uyumlu olarak güncellenmesi ve spesifik bir eylem planı ile tamamlanması gerekmektedir. Bu alandaki kolluk kuvvetleriyle ilgili istatistikî verilerin kaliteli ve güvenilir olması hayati önemi haizdir.

İnsan ticaretiyle mücadele konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, Mart 2009'da İnsan Ticaretine Karşı Avrupa Konseyi Sözleşmesini imzalamıştır. 2008 yılında toplam 253 insan taciri tutuklanmış, 120 mağdur tespit edilmiştir. Ağustos 2009 itibarıyla 258 insan taciri tutuklanmış, 67 mağdur tespit edilmiştir. Türk Ceza Kanununun, 2005 yılında insan ticaretine daha ağır cezalar öngören değişikliğinin ardından insan tacirlerine karşı yürütülen kovuşturma sayısındaki artış devam etmiştir. 2008'de toplam 273 şüpheli insan taciri kovuşturulmuştur. Bu sayı, 2007 yılındaki 160 şüpheli sayısına oranla ciddi bir artışa işaret etmektedir. İnsan ticaretiyle mücadele konusundaki kurumsal kapasite, özellikle hâkimlerin, savcılarının ve kolluk kuvvetlerinin eğitimi yoluyla daha fazla güçlendirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı koordinasyonunda İnsan Ticaretiyle Mücadele Ulusal Görev Gücü düzenli olarak toplanmaya devam etmiştir. Mağdurların gönüllü geri dönüşü, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), STK'lar, kolluk kuvvetleri ve kaynak ülkelerdeki ilgili kurumlarla işbirliği içinde sağlanmıştır (2005-2008 arası toplam 543 vaka, 2008'de 78 vaka).

Bununla birlikte, görev gücünün yapısını ve yetkilerini geliştirmek önem taşımaktadır. İnsan ticaretini izlemek için uyumlu bir istatistikî sistem bulunmamaktadır. Ayrıca, mevcut resmi istatistiklere göre, insan ticaretine maruz kalmış kişilerin tespitinde ve bunların koruma ve destek mekanizmalarına yönlendirilmesinde bir düşüş yaşanmaktadır.

Rapor döneminde, bu alanda önemli bir yasama faaliyeti gerçekleşmemiştir. İnsan Ticaretine Karşı Avrupa Konseyi Sözleşmesi hâlâ onaylanmamıştır. İnsan Ticaretiyle Mücadelede İkinci

Ulusal Eylem Planı iki yıldır kabul edilmeyi beklemektedir. Hâlihazırda, IOM tarafından işletilen 157 ücretsiz acil yardım hattının sürdürülebilirliği ve ilgili kamu makamlarına devredilmesi konusunun ivedilikle ele alınması gerekmektedir. Ankara ve İstanbul'da insan ticareti mağdurlarına yönelik olarak sivil toplum kuruluşları tarafından yönetilen iki merkezin finansmanının sürdürülebilirliği güvence altında değildir. Türkiye'nin, insan ticaretinin önlenmesi ve mağdurların korunması konusundaki çabalarını arttırmasına da ihtiyaç bulunmaktadır (*Bkz. Fası 4 - Kara Paranın Aklanması ile Mücadele*).

Terörizmle mücadele konusunda, terörist finansmanı ile ilgili olabileceğinden şüphe edilen banka işlemlerinin tespiti konusunda uygulama mevzuatı kabul edilmiştir. Mali Suçlar Araştırma Kurulu (MASAK) 2008'de şüpheli banka işlemlerine dair 228 ihbar almıştır. Bu sayı 2007 yılında 144'tür. Eylül ayında, Türkiye'nin ve AB'nin kaygılarını karşılıklı olarak daha iyi anlamaya ve görüş alışverişinde bulunmaya yönelik bir Terörizmle Mücadele Troika toplantısı gerçekleştirilmiştir. Ancak Türkiye, Nükleer Terörizm Eylemlerinin Önlenmesine dair Uluslararası Sözleşme ile Terörizmin Önlenmesine ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesini henüz onaylamamıştır. Mali Eylem Görev Gücünün (FATF), terörizmin finansmanına, özellikle de teröristlerin malvarlığının dondurulmasına ve malvarlığına el konulmasına ve elektronik para transferine yönelik dokuz özel tavsiyesine Türkiye'nin uyumu sınırlıdır.

Uyuşturucuyla mücadele konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Koordinasyon Kurulu ve Bilimsel Komite 3 ayda bir toplanmaya devam etmiştir. Aksaray, Edirne, Kırklareli, Kırıkkale, Kütahya, Osmaniye, Sakarya, Sinop, Tunceli, Yozgat ve Kastamonu illerinde, il seviyesinde eylem planları kabul edilmiştir. Kasım 2008'de uyuşturucuyla mücadele ve uyuşturucuya talebi azaltma konularında ilgili Meclis Komisyonu kurumsal ve yasal çerçeveye ilgili tavsiyeleri kapsayan bir rapor yayımlamıştır. Türk kolluk kuvvetleri, 39,191 kg haşhaş ve 15,447 kg eroinin ele geçirildiği toplam sekiz operasyon gerçekleştirmiş, kontrollü teslimat konusunda ortak operasyonlara devam etmiştir.

Ekim 2008'de Reitox Ulusal Odak Noktası, Türk Polisinin Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığına doğrudan bağlı bir Şube Müdürlüğü olarak geliştirilmiştir. Ancak birimin insan kaynakları kapasitesi oldukça zayıf olup, hâlâ özerk bir bütçesi bulunmamaktadır. Türkiye'nin, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezine (EMCDDA) üye olmasına ilişkin anlaşma henüz onaylanmamıştır. Uyuşturucu arzının azaltılması ile talebin azaltılması arasında dengeli bir yaklaşım sağlanamamıştır. Önleme, tedavi, rehabilitasyon tesisleri daha fazla geliştirilmelidir.

Gümrük işbirliği konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Gümrük Müsteşarlığı, idari ve operasyonel kapasitesini güçlendirme konusunda çaba göstermiş, ancak, fiziksel kontrollerin oranının ciddi olarak düşürülmesi konusunda çok sınırlı bir ilerleme kaydederek, AB'nin gerekliliklerine uyumlu risk yönetimi sisteminin uygulanmasına engel teşkil etmiştir. AB'nin transit sistemine (NCTS) ve gümrük tarifeleri sistemine (TARIC ile kota ve gözlem sistemi) BT (Bilgi Teknolojileri) bağlantısı sağlamak için çaba gösterilmiş ancak, Gümrük Müsteşarlığı bir BT stratejisi kabul etmemiştir.

Gümrük kurallarının yeknesak uygulanmasının temini için bölgesel birimlerdeki gümrük memurlarının eğitimini geliştirmek amacıyla gösterilen çabalar yetersiz kalmıştır. Türkiye, AB gümrüklerinde ele geçen taklit malların ana tedarikçilerinden biri olup, ithalat ve ihracatta fikri mülkiyet hakları kontrolleri konusunda kolluk kapasitesinden yoksundur (*avro sahteciliği için bkz. Fası 32*).

Sonuç

Adalet, özgürlük ve güvenlik alanında bazı düzensiz ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, dış sınırlar ve Schengen konusunda sınırlı ilerleme sağlamıştır. Göç ve iltica konusunda da sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sığınmacı sayısındaki süratli artış, bu alandaki sistemin yeniden düzenlenmesi yönünde çaba sarf edilmesini gerekli kılmaktadır. AT ile Türkiye arasında bir geri kabul anlaşması akdedilmesine ilişkin olarak, Türkiye, yakın zamanda, Aralık 2006'dan beri bloke edilmiş olan müzakerelerin yeniden başlamasını kabul etmiştir. Türkiye, FRONTEX ile çalışma düzenlemesinin yapılması yönünde çaba göstermiştir.

Vize politikası konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiş olup, cezai ve hukuki konularda adli işbirliği konusunda ilerleme sağlanamamıştır.

4.25. Fası 25: Bilim ve Araştırma

Bilim ve araştırma politikası alanındaki iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. KOBİ'ler, yenilik ve ileri teknoloji konularında faaliyet gösteren girişimciler ve sanayinin yürüttüğü uluslararası araştırma işbirliği faaliyetleri için mevcut destek programlarının etkililiğinin artırılması amacıyla Ar-Ge destek programlarına ilişkin 3 adet Yönetmelik güncellenmiştir.

Ar-Ge politikasının oluşturulması sürecinde yer alan tüm paydaşları ve farklı bakanlıklara bağlı kurumları koordine etmek üzere bir Devlet Bakanı atanmıştır. Ulusal Ar-Ge destekleri son birkaç yılda büyük ölçüde artmış ve ekonomik krize rağmen sürdürülmüştür. Özellikle, Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna (TÜBİTAK), 2009 bütçesini % 36 oranında artıran ilave 100 milyon avro 2009 yılında tahsis edilmiştir. TÜBİTAK'ın **idari kapasitesi** yeni personel alınarak güçlendirilmiş ve böylece Türkiye'nin Yedinci Çerçeve Programı yönetim organlarına daha sık katılımı sağlanmıştır. Türkiye'nin çok iyi işleyen bir Ulusal Temas Noktası Ağı da bulunmaktadır.

Haziran 2009'da TÜBİTAK Dergisinin özel bir sayısı Darwin ve Evrim Teorisine ayrılmış ve böylece bu konuda özel bir sayının çıkarılmasının ertelenmesi yönünde Mart ayında alınan karar sonrasındaki tartışmalar sona ermiştir.

Araştırma ve teknolojik gelişme alanında **Yedinci Çerçeve Programa (7.ÇP)** Türkiye'nin katılımında ilerleme kaydedilmiştir. En başarılı konular, bilgi iletişim teknolojileri, nano-malzeme, taşımacılık, gıda, biyoteknoloji ve güvenlidir. 2007 – 2008 dönemi için hazırlanan Eylem Planının, 7.ÇP kapsamında araştırma olanaklarına ilişkin bilgi paylaşımının geliştirilmesi ve AB ile araştırma faaliyetlerine katılımın önemi konusunda bilincin artırılması bakımından çok faydalı olduğu kanıtlanmıştır. Türkiye'nin, 2009 – 2010 dönemi Eylem Planı Taslağını Ağustos 2009'da göndermesini takiben söz konusu Planın güncellenmesi amacıyla Komisyonla görüşmeler başlamıştır.

Türkiye'nin, *Euratom Yedinci Araştırma Çerçeve Programına (2007–2011)* 2010 itibarıyla etkin katılımını sağlamak amacıyla Bilim ve Teknoloji (B&T) Anlaşması Taslağına ilişkin olarak Konseyden alınan yetki temelinde prosedür başlatılmıştır.

Komisyon bünyesindeki Ortak Araştırma Merkezi (OAM) ile aktif işbirliği, Türk araştırmacıların OAM çalıştaylarına ve üst düzey toplantılarına katılımı, proje ve ağlarında yer almaları ile enstitülerinde geçici olarak görevlendirilmeleri şeklinde sürmektedir.

Avrupa Araştırma Alanına (AAA) entegrasyonla ilgili olarak, Türkiye, AB Bilimsel ve Teknik Araştırma Komitesine (Crest) gözlemci olarak katılmaktadır ve AAA'nın diğer yönetim organlarına gözlemci atamıştır. Türkiye, AAA'nın hedeflerine katkı sağlamak üzere, özellikle

araştırmacıların dolaşımı ve araştırmaya kaynak ayrılması konularında ulusal düzeyde çeşitli tedbirler almıştır. Buna ek olarak, Türkiye, Bilimsel ve Teknik Araştırma Alanında İşbirliği (COST), Avrupa Uzay Ajansı (AUA), Avrupa Bilim Vakfı (ESF), Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Programı (CIP), Avrupa Moleküler Biyoloji Konferansı (EMCB) ve EUREKA'nın da dâhil olduğu diğer AB inisiyatiflerine aktif olarak katılım sağlamaktadır. EUREKA'da 2007 yılında 28'inci sırada yer alan Türkiye, 2008 yılında 38 üye ülke arasında 12'nci sıraya yükselmiştir. Türkiye, Batı Balkan ülkeleri, Doğu Avrupa, Orta Asya ülkeleri, Karadeniz bölgesi ve Akdeniz ülkeleri ile araştırma alanında koordinasyon yapılması gibi AB'nin uluslararası işbirliği faaliyetlerine iyi derecede entegre olmuştur. Türk öğrenci ve araştırmacılarının Marie Curie burslarını alma konusundaki başarı oranı yükselmiştir.

Türkiye, yenilik ve ileri teknoloji konularında faaliyet gösteren KOBİ'ler tarafından yürütülen işbirliğine dayalı araştırma ve geliştirme projelerini desteklemeyi amaçlayan ve bir *Madde 169 İnisiyatifi* olan Eurostars'a katılmaktadır.

Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun Aralık 2008'de yapılan 18'inci toplantısında, uluslararası araştırmacıların dolaşımının teşvik edilmesi ve kolaylaştırılması amacıyla, söz konusu araştırmacıların Türkiye'de uzun süreli kalmaları veya daimi ikamet etmeleri için bir koordinasyon komitesi kurulmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak, AB'ye katılıma hazırlık ve Avrupa Araştırma Alanına entegrasyon açısından iyi düzeyde ilerleme sağlanmıştır. Türkiye'nin Yedinci Çerçeve Programa katılımındaki başarı oranı artmaktadır. Ancak, hâlâ yapılması gerekenler vardır.

4.26. Fası 26: Eğitim ve Kültür

Eğitim, mesleki eğitim ve gençlik konularında Rapor döneminde iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programlarına, mevcut bütçeyi büyük ölçüde aşacak şekilde hibe başvurusu yapılmaya devam edilmektedir. Sadece merkezi olmayan eylemler için son bütçe döneminde proje ve bireysel hareketlilik için Türk Ulusal Ajansına 7.000'den fazla başvuru yapılmış ve yararlanıcılarla 2.000'den fazla hibe anlaşması imzalanmıştır. Geniş bir coğrafi alanın kapsanması bir kez daha sağlanmıştır. Türkiye katkısının zamanında ödenmesi Programların sorunsuz başlamasını sağlamıştır. Ulusal Ajansın idari kapasitesini güçlendirmeyi amaçlayan Kanun TBMM'de kabul edilmiştir. Türkiye, Eğitim ve Mesleki Eğitim 2010 Çalışma Programı kapsamındaki AB'nin ortak kriterlerinin karşılanmasında ilerleme sağlamış olup, yetişkinlerin hayat boyu öğrenmeye katılımı dâhil olmak üzere söz konusu kriterlerin tamamında performansını geliştirmiştir. Erken çocukluk eğitimine katılım artmaya devam etmiştir. Türkiye'nin AB ortalamasının üzerinde olan, matematik, fen ve teknoloji mezunları sayısı, 2000 yılından bu yana kümülatif büyüme bakımından AB kriterini şimdiden karşılamıştır. Diğer alanlarda Türkiye'nin performansı AB ortalamasının oldukça altında olmasına rağmen, 2000 yılından bu yana önemli ilerleme sağlanmıştır.

Hükümetin, kızların eğitimi konusunda ülke genelinde yürüttüğü kampanyalar, ilk ve orta öğretimde öğrenci sayısı bakımından kız öğrenci aleyhine olan farkın kayda değer biçimde azalmasına katkı sağlamıştır. 2007 ve 2008 arasında ilköğretimde öğrenci sayısı bakımından kız öğrenci aleyhine olan fark yarı yarıya azalarak, % 1'e, orta öğretimde ise beşte bir azalarak % 4'e inmiştir. Ancak, eğitime erişim açısından hem erkekler hem de daha ağırlıklı olarak kızlar açısından büyük bölgesel farklılıklar devam etmektedir.

Yükseköğretim alanında, 23 yeni üniversite kurulmuş olup, eğitim kadrosu ve fiziksel imkânlar açısından çeşitli ihtiyaçlar bulunmaktadır. Bolonya sürecinin uygulanması açısından Türkiye ileri aşamadır. Ancak, geçmiş öğrenimlerin tanınması konusunda ulusal veya kurumsal düzeyde/program düzeyinde bir usul bulunmamaktadır. Dış kalite güvence sisteminin geliştirilmesi ve yükseköğretime erişimin genişletilmesi konularında ileride sorunlarla karşılaşılması muhtemeldir.

Yükseköğretim Kurulu, üniversiteye giriş ve yerleştirme sınavında mesleki ve teknik lise mezunlarına 1998'den beri uygulanan katsayıyı kaldırmıştır. 2010 yılı itibarıyla uygulanacak yeni sistemin, üniversiteye girişte mesleki ve teknik lise mezunlarına eşit imkânlar sunması beklenmektedir. Bu durumun mesleki ve teknik liselere kayıtları artırması muhtemeldir. Ancak, son 10 yılda yapılan girişimlere rağmen bu liselerdeki eğitim kalitesinin artırılmasına hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır.

Son 10 yılda yapılan girişimlere rağmen bu liselerdeki eğitim kalitesinin artırılması gerekmektedir. Mesleki Yeterlilik Kurumu koordinasyonunda “sektörel mesleki standartların geliştirilmesi, beceri ve bilgi test ve sertifikasyon” merkezleri kurulmuş olup, ilgili STK'lar ve özel sektör kuruluşlarıyla birlikte bu alanda altyapı geliştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin, Avrupa Yeterlilikler Çerçevesine uygun biçimde ve her tür eğitim, mesleki eğitim ve yeterliliğe uygulanacak mesleki yeterlilik sistemi oluşturma yönündeki çabalarına devam etmesi gerekmektedir.

Kültür konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin Topluluğun Kültür Programına katılımı devam etmektedir. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti hazırlıkları, yürütme komitesi kilit üyelerinin istifasına rağmen sürmektedir. 2010 yılı faaliyet takvimi nihai hale getirilmiştir.

Türkiye, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesine ilişkin UNESCO Sözleşmesini imzalamış, ancak onaylamamıştır.

Sonuç

Özellikle eğitim alanında, öğrenci sayısı bakımından kız öğrenci aleyhine olan fark daha fazla azalmış olup, bu alanda bir miktar ilerleme sağlanmış, AB'nin ortak kriterleri bakımından Türkiye performansını geliştirmeye devam etmiştir. Eğitim ve kültür alanında Türkiye'nin çabalarını sürdürmesi gerekmektedir.

4.27. Fasal 27: Çevre

Yatay mevzuatta iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Kyoto Protokolünü onaylamıştır. Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Direktifi büyük oranda iç hukuka aktarılmıştır. Ancak, halkın katılımı ve sınır aşan hususlara ilişkin istişarelere yönelik usuller tam olarak uyumlu hale getirilmemiştir. Çevre Kanununda, petrol, jeotermal kaynaklar ve maden aramalarının Çevresel Etki Değerlendirmesi dışında bırakılmasına ilişkin bazı maddeler, Anayasa Mahkemesi tarafından çevresel korumanın iyileştirilmesi amacıyla iptal edilmiştir. Türkiye, Espoo ve Aarhus Sözleşmelerine taraf değildir. Emisyon Ticareti Direktifi iç hukuka aktarılmamıştır. Sera gazı emisyon ticareti sistemi henüz oluşturulmamıştır. Stratejik Çevre Değerlendirmesi (SEA) Direktifinin ulusal mevzuata aktarılması erken aşamadadır. Çevresel sorumluluk, halkın katılımı ve halkın çevresel bilgiye erişimine ilişkin AB müktesebatının iç hukuka aktarılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, Topluluk sivil koruma mali aracına katılıma ilişkin mutabakat zaptı müzakerelerine de henüz başlamamıştır.

Hava kalitesi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, AB'nin hava kalitesi çerçeve düzenlemelerine ve ilgili direktiflerine ilişkin mevzuatı kabul etmiştir, fakat bu mevzuatın AB müktesebatına uyumu teyit edilmeyi beklemektedir. Ancak, bölgesel hava kalitesi ile ilgili direktifin uygulanmasına yönelik idari kapasite yeterli değildir. Marmara temiz hava merkezi henüz kurulmamıştır. Ozon tabakasını incelten maddeler ve bazı sıvı yakıtlardaki kükürt oranı konusundaki mevzuata ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Uçucu organik bileşiklerin emisyonu ve ulusal emisyon tavanları konusundaki AB müktesebatına ilişkin ulusal mevzuatta ilerleme kaydedilmemiştir.

Atık yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ambalaj atıkları konusunda yeni mevzuat kabul edilmiştir. Uygulamaya ilgili olarak, geçen yıl kabul edilen, elektrikli ve elektronik ekipmanlarda bazı tehlikeli maddelerin kullanımını kısıtlayan Yönetmeliğin etkilerine ilişkin olarak AB şirketlerinin şikâyetleri bulunmaktadır. Bu şirketler, yeni mevzuatın ticarete zorluklar oluşturduğunu iddia etmektedirler. Atıkların düzenli depolanması ve madencilik atıklarına ilişkin direktifler konusunda gelişme kaydedilmemiştir.

Su kalitesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Genel uyum seviyesi düşüktür. Su yönetimi konusunda kurumsal çerçeve, nehir havzası bazında düzenlenmemiştir. Su konularıyla ilgili sınır aşan istişareler çok erken aşamadır.

Doğa koruması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Yaşam alanlarının yitirmeye devam etmesi endişe vericidir. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi henüz derlenmemiştir. Doğa korumaya ilişkin bir çerçeve kanun ve kuşlar ve yaşam alanlarına ilişkin uygulama mevzuatının kabulü tekrar ertelenmiştir. Ulusal bir biyo-çeşitlilik stratejisi ve eylem planı kabul edilmeyi beklemektedir. Doğa koruma ile ilgili politika alanlarındaki mevzuat özel önem gerektirmektedir.

Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Seveso II Direktifinin bazı hükümleri ve büyük yakma tesisleri ile atık yakma Direktiflerine uyum sağlamıştır. Ancak, genel anlamda iç hukuka aktarım seviyesi ve uygulama kapasitesi düşüktür. Entegre izin sisteminin uygulamaya konulması erken aşamadır.

Kimyasallar konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stokholm Sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin mevzuat kabul edilmiştir. Kimyasalların envanteri ve kontrolü, tehlikeli maddeler ve müstahzarlar ile ilgili güvenlik bilgi formlarının derlenmesi ve dağıtılması, bazı tehlikeli maddelerin ve müstahzarların üretiminin, piyasaya sürülmesinin ve kullanımının kısıtlanması, bazı tehlikeli maddeler ve müstahzarların sınıflandırılması, ambalajlanması ve etiketlenmesi konularında Yönetmelikler kabul edilmiştir. Ancak, genel olarak iç hukuka aktarım seviyesi hâlâ düşüktür. Etkili bir uygulama için kapasite yetersizdir.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Gürültü konusundaki uyumlaştırma ileri düzeydedir. Gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması erken aşamadır.

İdari kapasite konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevresel denetleme sisteminin etkinliğini artırmak amacıyla, çevresel korumanın artırılması yönünde çevre denetim birimleri, çevre yönetim birimleri ve yetkilendirilmiş denetleme firmaları için usulleri ve ilkeleri belirleyen bir Yönetmelik kabul edilmiştir. Ancak, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Çevre ve Orman Bakanlığına bağlanmış olmakla birlikte, amaçları, hâlâ Bakanlıkların paralel hale getirilmemiştir. Ulusal bir çevre ajansı kurulması yönünde ilerleme kaydedilmemiştir. Çeşitli yetkili kurumlar arasında, doğa korumaya yönelik sorumluluk net bir biçimde tanımlanmamıştır.

Tüm düzeylerdeki ilgili otoriteler arasındaki koordinasyon dâhil olmak üzere, idari kapasitenin daha fazla güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Çevrenin korunmasının diğer politika alanlarına dâhil edilmesi ve yeni yatırımların çevre konusundaki AB müktesebatıyla uyumunun sağlanması erken aşamadır. Maden Kanunu, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Kuruluş Kanunu ve turizm mevzuatı gibi yürürlükteki bazı mevzuat, doğal alanlar için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Türkiye, kimyasallar konusunda ve Kyoto Protokolünü imzalamak suretiyle yatay mevzuat konusunda ilerleme kaydetmiştir. Atıklar, hava kalitesi, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi ve kimyasallar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, genel uyum seviyesi hâlâ yetersizdir. Türkiye, su kalitesi, doğa koruma ve GDO'lar konularında ilerleme kaydetmemiştir. ÇED prosedürlerinin tam olarak oluşturulmaması, ÇED Direktifinin uygulanmasına yönelik ilave iyileştirmeleri engellemektedir.

4.28. Fasıllık 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması

Türkiye, **tüketicinin korunması** alanında çok sınırlı ilerleme kaydetmiştir.

Tüketici hareketi zayıf kalmaya devam etmektedir. Mevcut STK'lar arasındaki işbirliği ve ortaklıklar sınırlıdır ve STK'lar mali kaynak eksikliği nedeniyle sıkıntı çekmektedir. STK'ların devlet kuruluşları ile ilişkileri zayıftır. STK'lar, Hükümet tarafından paydaş olarak yeterince dikkate alınmamaktadır. Bu alandaki çalışmalar devam etmektedir.

Ürün güvenliği ile ilgili konularda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ürünlerin piyasa gözetimine ilişkin Yönetmelik, farklı piyasa gözetim otoriteleri tarafından uygulanan güvenlik testi uygulamalarının uyumlaştırılması amacıyla değiştirilmiştir. Ancak, güvenli olmayan ürünlere karşı önleyici tedbirler asgari düzeyde uygulanmaktadır. Piyasa gözetim faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması ve riskli ürünler kavramının kamuoyunda tartışılması gerekmektedir. Genel ürün güvenliği mevzuatı hâlâ revize edilmemiştir. Bu husus, bu fasıldaki müzakereler bakımından kilit unsurdur. Bu konudaki çalışmalar olumlu yönde ilerlemektedir.

Ürün güvenliği ile ilgili olmayan konularda, tüketicinin korunmasına ilişkin kanun taslağına son hâli verilmiştir. Söz konusu Kanun, bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından kilit unsurdur. Ticari reklam ve ilan ve promosyonlara uygulanacak ilkelere ilişkin Yönetmelik, aldatıcı ve yanıltıcı reklamları önlemek ve banka kredilerini özendirici kampanyaları düzenlemek amacıyla değiştirilmiştir. Ancak, Sanayi ve Ticaret Bakanlığında, hukuk alanında kalifiye eleman sayısı ihtiyacın gerisinde kalmaya devam etmektedir. İstisari nitelikteki Tüketici Konseyinin kararlarının takibi yapılmamaktadır. Tüketici mevzuatının, mahkemeler ve hakem heyetleri tarafından yorumlanması ve anlaşılması her zaman tutarlı değildir. Hakem heyetlerinin uzmanlaşması hâlâ düşük seviyededir. Sonuç olarak, ilgili paydaşlar arasında işbirliği ve koordinasyon yeterli ve tutarlı değildir. Bununla birlikte, bu konudaki çalışmalar olumlu yönde ilerlemektedir.

Halk sağlığı konusunda Türkiye bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Tütün ürünleri konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Başta katran oranları ve çığnenebilir tütün olmak üzere tütün ürünleri konusundaki AB müktesebatına uyum tamamlanmıştır. Bu husus, bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından kilit unsurdur. Tütün ürünlerinin reklamına ilişkin mevzuat uyumu bir yönetmelik ile tamamlanacaktır. Tütün konusundaki AB müktesebatının uygulanması ileri seviyededir ve idari kapasite oluşturulmaya

devam edilmektedir. Türkiye, 29 Mayıs 2009 tarihinde AB’de kullanılan resimli uyarıların Türkiye’de de kullanılmasına ilişkin lisans anlaşması imzalamıştır. Türkiye’nin, dumansız ortamlar oluşturulmasına yönelik çabaları, 19 Temmuz 2009 tarihi itibarıyla, bar, pub, otel, klüp, kafe ve restoranlarda geniş kapsamlı bir sigara yasağının uygulanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu konudaki çalışmalar ileri düzeydedir.

Türkiye, *bulaşıcı hastalıklar* konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Mevzuatın uygulanmasıyla ilgili olarak, epidemiolojistlere spesifik hastalıkların erken teşhisi ve kontrol önlemleri konusunda eğitim verilmiştir. Teknik eğitim verilmesi ve klinik mikrobiyoloji laboratuvarlarının teçhiz edilmesi ve elektronik ağ kurulması konusunda ilerleme sağlanmıştır. Bağırsak hastalıklarında deneme amaçlı erken uyarı ve müdahale sistemi ülkenin geri kalanına yayılmak üzere geliştirilmiştir. İdari yapılar için esas ve usullerin düzenlendiği bulaşıcı hastalıkların takibi ve kontrolünün güçlendirilmesi konusundaki 2009-2013 Bulaşıcı Hastalıklar Ulusal Stratejik Planında değişiklik yapılması suretiyle uyum bakımından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Söz konusu değişiklikler, kontrol önlemlerinin ve takibin etkin koordinasyonunu ve uygulanmasını teminen, planlama, izleme ve değerlendirme birimleri olarak hizmet edecek komite ve komisyonlara ilişkindir. Ulusal Sağlık Enstitüsünün kurulmasına ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir. Bu konudaki kanun taslağı henüz yasalaşmamıştır. Bu konudaki çalışmalar olumlu yönde ilerlemektedir.

Türkiye, *kan ve kan ürünleri* konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Kabul edilen bir Yönetmelikle, kan toplama, depolama ve transfüzyon merkezlerine ilişkin kalite sistemi standartları ve spesifikasyonları düzenlenmiştir. Bu konudaki mevzuat uyumunda iyi ilerleme kaydedilmektedir, ancak, uygulamaya ilişkin idari kapasitenin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu konudaki çalışmalar devam etmektedir.

Doku ve hücreler konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye Kök Hücre Koordinasyon Merkezinin (TÜRKÖK) operasyonel hale getirilmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Bu konudaki çalışmalar başlamıştır.

Akıl sağlığı konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sağlık Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun katılımıyla ortak bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Söz konusu çalışma grubu, Dünya Sağlık Örgütü ile birlikte toplum temelli hizmet verilmesi modeli üzerinde çalışmaktadır. Ancak, Türkiye’nin akıl sağlığı konusundaki kaynakları sınırlıdır. Kurumsallaşmaya alternatif olarak toplum temelli hizmetlerin oluşturulması çok önemlidir. Bu konuda çocukların ve gençlerin sağlıklarının korunması yönünde özel çaba gösterilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Akıl Sağlığı Eylem Planı henüz tamamlanmamıştır. Bu konudaki çalışmalar erken aşamadır.

Sağlığın sosyo-ekonomik belirleyici etkenleri konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 yılı ön sonuçlarına göre 65 yaş üstü grup şimdiye kadarki en üst seviyesine ulaşmıştır. 1978 yılında 4,33 olan doğum oranı 2008 yılı itibarıyla 2,15’e düşmüştür. Sağlık hizmetlerine erişim konusunda, annelerin % 92’si hamileliklerinin son döneminde doğum öncesi bakımdan faydalanmış olup, doğumların % 90’ı bir hastane ya da sağlık merkezinde gerçekleşmiştir. Kanser kontrollerinde ilerleme kaydedilmiştir. Ulusal kanser kontrol programında, 2009-2015 dönemi için meme ve rahim ağzı kanseri ile mücadelede net aşamalar belirlenmiştir. 2012 yılına kadar nüfusun % 70’inin taranması hedeflenmektedir. Ancak, rahim ağzı kanseri taramasına başlanması yaşı (ulusal tarama standartlarında öngörülen), kanser taraması konusundaki Konsey Tavsiyesinde hedeflenen yaş aralığı ile uyumlu değildir. Meme ve rahim ağzı kanserinde tarama standartlarına ilaveten, kolorektal kanser taraması konusunda ulusal standartlar yayımlanmıştır ve toplum temelli taramalar başlamıştır. Ulusal Kanser Enstitüsü henüz kurulmamıştır. Bu konulardaki çalışmalar devam etmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, tüketicinin ve sağlığın korunması alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Mevzuat uyumunda tatmin edici bir seviyeye ulaşılmıştır. Özellikle ürün güvenliği ile ilgili olmayan konularda ve tüketicinin korunmasının genel olarak etkin bir şekilde uygulamasının sağlanmasında daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Halk sağlığı konusunda, özellikle tütün kontrolünün yanı sıra bulaşıcı hastalıklarda idari kapasitenin güçlendirilmesi bakımından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Kan ve kan ürünleri, doku ve hücreler konularındaki AB müktesebatına uyumun tamamlanması yönündeki çalışmalar devam etmektedir. Ancak, halk sağlığı konusundaki mevzuat uyumu ve uygulamaya ilişkin kurumsal kapasite tam olarak sağlanmamıştır.

4.29. Fasal 29: Gümrük Birliği

Gümrük mevzuatı konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, yeni bir Gümrük Kanunu kabul etmiş ve mevzuatını modernize AT Gümrük Kodu ile daha fazla uyumlu hale getirmiştir. Türk Gümrük İdaresinin bu Kanunun uygulanmasını sağlamak için uygulama kurallarını kabul etmesi gerekmektedir. Fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin mevzuatta henüz AB müktesebatı ile tam uyumlu olmasa da gelişme kaydedilmiştir. Serbest Bölgeler Kanununda serbest ticaret bölgelerinin Türk gümrük alanına dâhil edilmesi amacıyla değişiklik yapılmıştır. Bununla birlikte, AB müktesebatına uyum henüz tamamlanmamıştır, zira serbest bölgelerde yürütülen faaliyetler gümrük işlemlerine tam olarak tabi değildir ve yeni Kanun serbest bölgelerde tüketilen ve kullanılan mallar için AB müktesebatında yer almayan muafiyetler öngörmektedir. Giriş noktalarındaki gümrüksüz satış mağazalarının dayanağı olan ve Türkiye'nin gümrük birliği yükümlülükleri ile tam uyumlu olmayan vergi muafiyeti mevzuatında bir gelişme kaydedilmemiştir. Sonradan Kontrol ve Riskli İşlemlerin Kontrolü Yönetmeliği yayımlanmıştır. Dâhilde işleme düzenlemeleri, AB'ye ihraç edilecek işlenmiş tarım ürünlerinin üretimi için üçüncü ülke menşeli hammaddelerin ithaliyle ilgili geri ödemelerin yasaklanması suretiyle AB müktesebatına uyumlu hale getirilmiştir.

İdari ve operasyonel kapasite konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye'nin gümrük muhafaza kapasitesi, cihaz alımı (tarayıcılar) ve yeni gümrük memurları alımı ile güçlendirilmiştir. Bununla birlikte, risk analizi sisteminin kullanımı daha fazla geliştirilebilir ve fiziksel kontroller hâlâ sıklıkla uygulanmaktadır. AB gümrük mercileri tarafından el konulan taklit mallar bakımından Türkiye'nin belli başlı kaynaklardan biri olmaya devam etmesi sebebiyle, ithalatta ve ihracatta fikri mülkiyet haklarının etkili biçimde uygulanması için özel çaba gösterilmesi gerekmektedir.

İthalat ve ihracatta uygulanan beyan usulünde tam otomasyona geçilmiştir. Bilgisayara dayalı yeni transit sistemi ve tarife ile ilgili sistemlerin (TARIC ve kota ve gözetim sistemleri) geliştirilmesine yönelik projeler ilerlerken AB sistemleri ile bilgisayar ortamında bağlantı kurulması yönünde gelişme kaydedilmiştir. Türkiye, resmi bir bilgi işlem stratejisinin bulunmamasına rağmen gümrük idaresinin otomasyon seviyesini artırmaya devam etmiştir.

Türkiye ile Rusya arasında sevk öncesi bilgilerin mübadelesine ilişkin bir Protokol imzalanmıştır. Suriye ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile imzalanan gümrük işbirliği anlaşmaları onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

“Gümrük Birliği”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye'ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan

malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

AB ile oluşturulan gümrük birliği sayesinde Türkiye gümrük mevzuatı konusunda yüksek seviyede bir uyum sağlamıştır. Bununla birlikte, serbest ticaret bölgeleri, fikri mülkiyet hakları ve gümrük vergisi muafiyeti gibi konularda AB müktesebatına daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir. Gümrük birliğinin kapsamına giren ürünlerin giriş noktalarında gümrüksüz satışı uygulamasının kaldırılması gerekmektedir. Türkiye, idari kapasite bakımından ilerleme kaydetmiştir, ancak, fiziksel kontrollerin sayısının azaltılması ve meşru ticareti kolaylaştırırken insan kaynaklarının başka alanlara yönlendirilmesi için basitleştirilmiş usullerin ve risk esaslı kontrollerin daha fazla kullanılması yönünde çaba gösterilmesi gerekmektedir.

4.30. Fası 30: Dış İlişkiler

Ortak ticaret politikası konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Türkiye'nin AT'nin ortak ticaret politikasına uyumu yüksek seviyededir. Ancak, 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren Türkiye'nin yeni ithalat düzenlemelerinin bir parçası olan dış ticarete standardizasyon tebliğleri, üçüncü ülke menşeli olup AB'de serbest dolaşımda olan ve Türkiye'ye ATR dolaşım belgeleri ile ihraç edilen mallara kısıtlamalar getirmiştir. Bu mallar gümrük kapılarında, Türk pazarına girişlerini geciktiren veya girişlerine engel olan belge kontrollerine ve fiziksel kontrollere dayanan uygunluk değerlendirme işlemlerine tabi tutulmaktadır. Ayrıca Türkiye, tekstil ve hazır giyim ürünlerinin ithali için Tekstil İhracatçıları Birliğinden bir belge alınmasını öngören bir düzenleme kabul etmiştir. Gümrük birliği mevzuatının çözüm bulunamayan ihlallerine ek olarak, bu iki tedbir ikili ticari ilişkileri zedelemiştir. Ayrıca, son yıllarda artarak kullanılan *erga omnes* koruma tedbirleri AB ile olan ticari ilişkileri negatif yönde etkilemektedir. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine (GTS) uyum açısından çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türk sisteminin coğrafi ve ürün bakımından kapsamının AB'nin GTS uygulamaları ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Özellikle tarım müzakereleri ve ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin olarak, Doha Kalkınma Gündeminin bazı alanlarında hâlâ iyileştirme yapılması gerekmele birlikte, Dünya Ticaret Örgütünde AB ile sağlanan koordinasyon genel olarak yeterlidir. Aynı durum belirli ölçüde Türkiye'nin OECD'deki pozisyonları için de geçerlidir.

Şirketlere sağlanan orta ve uzun vadeli ihracat kredileri ile ilgili olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çift kullanımlı malların kontrolü konusunda ilerleme olmamıştır.

Üçüncü ülkelerle yapılan ikili anlaşmalar konusunda ilave bir ilerleme kaydedilmemiştir. AT'nin ikili anlaşmalarına uyum seviyesi yeterli düzeydedir. Türkiye, Karadağ, Sırbistan ve Şili ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır.

Türkiye, **kalkınma politikası** ve **insani yardım** konularında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye tarafından yapılan resmi kalkınma yardımı miktarı 2008 yılında 557 milyon avro'ya ulaşmıştır; bu miktar gayri safi yurtiçi hâsılanın % 0,1'lik oranına tekabül etmektedir. Bu konudaki uyum seviyesi yeterli düzeyde olmayı sürdürmüştür.

“Dış İlişkiler”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye'ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan

malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Türkiye, gümrük birliği sayesinde bu alanda yüksek bir uyum seviyesine ulaşmış olmasına rağmen, özellikle Dünya Ticaret Örgütündeki pozisyonların koordinasyonu konusunda uyumu tamamlamamıştır. Uzun zamandır mevcudiyetini sürdüren ticarete zarar verici sorunlar çözümsüz kalmış ve gümrük birliğinin gerektiği gibi işlemesine engel olmuştur.

4.31. Fasıll 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Türkiye ile AB arasındaki düzenli **siyasi diyalog**, Irak, İran, Güney Kafkasya, Pakistan, Afganistan, Ortadoğu barış süreci ve Balkanlar gibi her iki tarafı da ilgilendiren uluslararası konuları kapsamayı sürdürmüştür (*Diğer genişleme ülkeleri ve üye ülkelerle komşuluk ilişkileriyle ilgili olarak bkz. Siyasi Kriterler*).

Irak ile ilişkiler konusunda, AB'nin terör örgütleri listesinde yer alan PKK'nın sınır ötesi terör faaliyetleri Türkiye için bir güvenlik sorunu teşkil etmeye devam etmektedir. Türkiye, Kürdistan bölgesel yönetimi de dâhil olmak üzere, Irak makamlarıyla yakın resmi temaslarını korumuştur. Genel olarak ikili ilişkilerde iyileşme sürmüştür. Üst düzey ikili toplantılar yoğunlaşmıştır. Irak Cumhurbaşkanı Mart 2009'da İstanbul'da yapılan 5. Dünya Su Forumuna katılmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı, Mart ayında Irak'a 33 yıl aradan sonra ilk kez resmi bir ziyarette bulunmuştur. Türkiye, Irak ile Suriye arasındaki gerilimlerin azaltılması çabalarında önemli bir rol oynamıştır.

İran ile ilişkiler konusunda, Türkiye, sadece ikili düzeyde değil, aynı zamanda bölgesel istikrar açısından İran'ı bölgede önemli bir ortak olarak görmektedir. Türkiye, İran'ın nükleer programıyla ilgili AB tutumunu desteklemektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı, İranlı mevkidaşı ile Mart ayında Tahran'da yaptığı görüşmede, İran'ı bölgede yapıcı bir rol oynamaya ve nükleer anlaşmazlık konusunda uluslararası toplum tarafından önerilen fırsatları değerlendirmeye davet etmiştir.

Güney Kafkasya ile ilişkiler konusunda, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Eylül 2008'de Ermenistan'ı ziyaretini müteakip, iki ülke, aralarındaki çalışma ziyaretlerinin ve üst düzey ikili ziyaretlerin sayısını arttırmış ve ikili ilişkilerini normalleştirme yönünde önemli mesafe katetmiştir. Ağustos ayında, iki taraf, diplomatik ilişkilerin kurulmasını ve ikili ilişkilerin geliştirilmesini öngören iki protokolü imza ve onay için hazırlamak üzere iç siyasi istişarelerini altı hafta içerisinde tamamlamayı kararlaştırmışlardır. Rapor döneminde Türkiye Ermenistan ile kara sınırını kapalı tutmuştur.

Türkiye, *Ortadoğu barış sürecinde* oynadığı yapıcı rolü sürdürmüştür. Aralık 2008'e kadar Türkiye, Ocak 2009'daki Gazze çatışmalarını takiben sona eren İsrail ile Suriye arasındaki dolaylı görüşmelerde arabuluculuk yapmıştır. Türkiye, arabuluculuk çabalarını sürdürme isteğini beyan etmiş, ancak, taraflar görüşmelere yeniden başlamayı kabul etmemişlerdir. Gazze çatışmaları sırasında, Türkiye, İsrail'in askeri operasyonlarıyla ilgili endişelerini güçlü bir şekilde ifade etmiş ve bir ateşkese varılmasında aktif rol oynamıştır. Türkiye, diplomatik faaliyetler ve UNIFIL'e katılımı vasıtasıyla *Lübnan'da* istikrarın tesisine katkıda bulunmayı sürdürmektedir.

Türkiye, *Afganistan ve Pakistan'ı* yakınlaştırmaya yönelik değerli çabalarını sürdürmüştür. Türkiye, NATO'nun Uluslararası Güvenlik Yardım Gücüne (ISAF) katılmayı sürdürmekte ve sivil ve askeri kapasite gelişimine katkıda bulunmaktadır. Türkiye, Afganistan ve Pakistan ile birlikte bazen diğer komşu ülkelerin de dâhil oldukları bir dizi üçlü zirve düzenlemiş ve dördüncü

Afganistan Bölgesel Konferansına (RECCA) önümüzdeki yıl ev sahipliği yapmayı önermiştir. Bunlara ilaveten, Türkiye Özel Temsilcilerin toplantılarına (bölgedeki ABD’li ve Avrupalı temsilcilerle birlikte) düzenli olarak katılmıştır.

Türkiye, Afrika’da 15 yeni büyükelçilik açılması süreci de dâhil olmak üzere, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini yoğunlaştırmaya devam etmektedir. TBMM’nin Şubat 2009’da verdiği yetkiyi müteakip, Türkiye, BM öncülüğündeki korsanlıkla mücadele koalisyonuna katılmak üzere Aden Körfezi’ne bir gemi göndermiştir.

Türkiye’nin **ortak dış politika ve güvenlik politikası** (ODGP) konusundaki açıklamalara, bildirimlere ve girişimlere uyumu devam etmiştir. Türkiye, Rapor döneminde, AB tarafından kabul edilen toplam 128 OGDGP bildirisinden 99’una uyum sağlamıştır. Türkiye, Afrika ile ilgili bazı konulara ilişkin açıklamaların yanı sıra örneğin Özbekistan, Suriye, İran ve Yemen ile ilgili bildiride yer alan AB tutumuna katılmamıştır.

Kısıtlayıcı önlemler konusunda özel bir gelişme kaydedilmemiştir.

Kitle imha silahlarının *yayılmasının önlenmesine* ilişkin olarak Türkiye, mevcut tüm uluslararası düzenlemelere taraftır.

Türkiye, Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojilerin İhracat Kontrolüne İlişkin Wassenaar Düzenlemesi gibi belirli tedarikçi gruplara üyelik konusundaki tutumunu AB tutumuyla uyumlaştırmamıştır (*çift kullanımlı mallara ilişkin olarak bkz. Fası 30 - Dış İlişkiler*).

Uluslararası örgütlerle işbirliği konusunda, Türkiye, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünü imzalamamıştır. Türkiye, 2010 yılına kadar BM Güvenlik Konseyinde geçici üye olarak yer almaya devam edecektir. Türkiye ve İspanya’nın 2005 yılındaki ortak girişimi olan BM destekli Medeniyetler İttifakının ikinci forumu Nisan ayında İstanbul’da yapılmıştır.

Güvenlik önlemleri konusunda özel bir gelişme kaydedilmemiştir (*Gizli bilgi*).

Türkiye, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası** (AGSP) çerçevesinde, AB tarafından Bosna Hersek’te yürütülen askeri misyona (EUFOR/ALTHEA) katkıda bulunmayı sürdürmektedir. Türkiye ayrıca, AB tarafından Bosna Hersek’te yürütülen polis misyonu EUPM ile Kosova’daki EULEX misyonuna destek vermektedir. Türkiye, AGSP alanındaki işbirliğini güçlendirmeyi arzulamakta; öte yandan, AB ile ikili güvenlik anlaşması akdedilmesi ve Avrupa Savunma Ajansı ile idari düzenlemeler yapılmasında yaşanan tıkanıklık nedeniyle AGSP içindeki konumuyla ilgili hoşnutsuzluğunu dile getirmektedir.

Bununla birlikte Türkiye, “Berlin +” düzenlemelerinin ötesinde AB-NATO ilişkileri konusunda, AB üyesi tüm devletleri kapsayacak AB-NATO işbirliğine itiraz etmeyi sürdürmektedir. Bu durum, özellikle AGSP sivil misyonları çerçevesinde AB-NATO işbirliği bakımından sorun yaratmaktadır.

Sonuç

Türkiye’nin AB’nin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasıyla uyumu devam etmiştir. Türkiye, Güney Kafkasya ve Ortadoğu gibi bölgelerde istikrarın tesisine katkıda bulunan olumlu bir rol oynamayı sürdürmüştür. Türkiye, bölgesel Kürt yönetimiyle temaslar dâhil, Irak ile diplomatik ilişkilerini güçlendirmiştir. Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik diplomatik çabalarda önemli mesafe alınmıştır.

Türkiye, AGSP'ye esaslı katkılarda bulunmakta ve AGSP faaliyetlerine daha fazla dâhil olmayı istemektedir. Ancak Türkiye, AB'ye üye tüm devletleri kapsayacak AB-NATO işbirliğine itiraz etmektedir. Türkiye, Wassenaar Düzenlemesine katılma konusundaki tutumunu AB tutumuyla uyumlaştırmamıştır.

4.32. Fası 32: Mali Kontrol

AB müktesebatına uyumun ileri düzeyde olduğu **kamu iç mali kontrolü (KİMK)** konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Yürürlükteki birincil ve uygulamaya ilişkin mevzuat 2008'de değiştirilmiş olup, hâlihazırda KİMK'nın uygulanması için temel gerekleri karşılamaktadır. 2009 yılı boyunca uygulamaya ilişkin bir dizi mevzuat kabul edilmiştir⁵⁴. Maliye Bakanlığının hâlihazırda, tümü eğitimli ve sertifikalı olmak üzere, 209 idarede 803 kayıtlı iç denetçisi bulunmaktadır. Bütçe harcama birimlerinde daha fazla maliye memuru istihdam edilmektedir ve hâlihazırda merkezi Hükümet idaresinde 461 uzman maliye memuru görev yapmaktadır⁵⁵.

Bununla birlikte, 2002 KİMK Politika Belgesinin ve ilgili Eylem Planının, özellikle iç denetim ve teftişe ilişkin görevler ve İç Denetim Koordinasyon Kurulunun ve Merkezi Uyumlaştırma Biriminin (MUB) görevlerine ilişkin olmak üzere güncellenmesi gerekmektedir. Kamu iç denetimi mesleğinin en uygun şekilde gelişimini sağlamak üzere, hâlâ MUB'nin yeri hakkında karar verilmesi beklenmektedir. İç denetim birimlerinin personel durumunun ele alınması gerekmektedir. Maliye Bakanlığının reform sürecini yönlendirme rolünün hâlâ güçlendirilmesi gerekmektedir.

Dış denetim konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türk Sayıştayının denetim alanını genişleten ve Sayıştay'ı ilgili uluslararası standartlarla uyumlaştıran Dış Denetim Kanunu Tasarısı 2005 yılında TBMM'ye sevk edilmiştir. Bu Kanun hâlâ kabul edilmemiştir.

AB'nin mali çıkarlarının korunmasına ilişkin olarak, çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Şüpheli yolsuzluk vakalarının değerlendirilmesi ve soruşturulmasına ilişkin olarak, Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Bürosu (OLAF) ve Başbakanlık Teftiş Kurulu (BTK) arasındaki işbirliği iyi düzeydedir. Ancak, BTK henüz resmi olarak bir Yolsuzlukla Mücadele İşbirliği Yapısı (AFCOS) olarak tayin edilmemiştir ve BTK'nın operasyonel bağımsızlığının daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir. AFCOS için Türk mevzuatında, yalnızca BTK ile ilgili değil, önleme, tespit ve takip konularında sınır ötesi faaliyet gösterebilecek bir ağı kurulmasını da içeren yasal bir dayanağın oluşturulmasına hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır.

Avrupa Topluluklarının Mali Çıkarlarının Korunmasına İlişkin Sözleşmesinin (PIF Konvansiyonu) ve Protokollerinin uygulanmasına ilişkin olarak gelişme kaydedilmemiştir. Sözleşmenin uygulanması Türk makamlarınca yetersiz düzeyde izlenmektedir.

Avronun sahteciliğe karşı korunması konusunda kayda değer ilerleme sağlanmıştır. 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere "yeni Türk lirası" ibaresindeki "yeni" sözcüğü kaldırılmıştır. Madeni paraların yeniden basımı yapılırken Türkiye, Türk madeni paralarını, madeni avrolar ile benzerliklerini ortadan kaldırmak üzere yeniden tasarlamıştır. Buna karşın, ulusal analiz merkezi, ulusal madeni para analiz merkezi ve ulusal merkez ofisi şeklinde hizmet veren kurumlar, kurumsallaşmayı ve AB kurumları ile sürdürülebilir işbirliğini sağlamak üzere

⁵⁴ Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planı Rehberi (4 Şubat 2009); Kamu İç Denetçi Sertifikasının İptaline İlişkin Esas ve Usuller (13 Ocak 2009); ve İç Denetçi Atamalarında Uyulacak Esas ve Usuller Hakkında Tebliğ (5 Nisan 2009).

⁵⁵ Ayrıca, mali hizmetler uzman yardımcılığı pozisyonu için açılan sınavda başarılı olan 231 aday kamu idarelerinin strateji geliştirme birimlerinde (SGB) çalışmaya hak kazanmıştır.

henüz resmi olarak görevlendirilmemiştir. Türk mevzuatında, sahte paraları tedavülden çekmeyen kredi kurumlarına ve madeni avrolara benzer madalya ve jetonlara karşı yaptırımlara ilişkin hükümler yer almamaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak, uyumun oldukça ileri düzeyde olduğu mali kontrol alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kamu Mali Yönetim ve Kontrol (KMYK) Kanununun uygulanmasına ilişkin mevzuat mevcut olmakla birlikte, iç kontrole ilişkin bir dizi değişiklik hâlâ yapılmamıştır ve KİMK Politika Belgesinin ve Eylem Planının gözden geçirilmesi tamamlanmamıştır. Dış denetimi, ilgili uluslararası standartlarla uyumlaştıracak olan Dış Denetim Kanunu henüz kabul edilmemiştir. Sahtecilikle mücadele işbirliği yapısının geliştirilmesi gerekmektedir. Çok önemli bir gelişme olarak, Türkiye, Türk madeni paralarını, madeni avrolarla benzerliklerini ortadan kaldırmak üzere yeniden tasarlamış ve basmıştır.

4.33. Fasıll 33: Mali ve Bütçesel Hükümler

Bu Fasılda ilave ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin gümrük politikası, KDV sistemi, ulusal hesapları ve Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla hesaplamaları AB'nin **öz kaynaklar** sistemi ile büyük ölçüde uyumludur. Özellikle, Avrupa Hesap Sistemine (ESA 95) uyum sağlanması çerçevesinde, AB müktesebatının ilgili fasıllarında (gümrük birliği, vergilendirme, istatistik ve mali kontrol) uyum çalışmaları sürdürülmektedir.

Öz kaynaklara ilişkin AB müktesebatı üyelikle birlikte doğrudan uygulanacak nitelikte olduğundan, bu alandaki müktesebatın iç hukuka aktarılması gerekmektedir. Bununla birlikte, öz kaynakların doğru hesaplanması, tahsilâtı, ödenmesi ve kontrolünün sağlanmasına ilişkin koordinasyon yapılarının ve uygulama kurallarının oluşturulması gerekmektedir. Başta tarım, gümrükler, vergilendirme, istatistik ve mali kontrol alanları olmak üzere **idari kapasitenin** güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. AB'nin mali çıkarlarının korunması amacıyla gümrük vergisi ve KDV yolsuzluğu ile mücadelede etkin araçlar geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Bu alandaki AB müktesebatı katılımı ile birlikte doğrudan uygulanır. Türkiye'nin temel ilkeler ve kurumlar itibarıyla bu alandaki müktesebata uyumu ileri düzeydedir. Bununla birlikte, önümüzdeki dönemde etkin koordinasyon yapılarının, idari kapasitenin ve uygulama kurallarının geliştirilmesi gerekmekte olup, bunlara ilişkin çalışmalar henüz erken aşamadır.

İSTATİSTİKİ EK

İSTATİSTİKİ VERİ (14 Eylül 2009 itibarıyla)
Türkiye

Temel Veri	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nüfus (bin)		65.787	66.889	67.896	68.838	69.770	70.692	71.610	72.520	69.689b	70.586
Ülkenin toplam yüzölçümü (km ²)	(1)	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562

Ulusal hesaplar	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) (milyon ulusal para birimi)		104.596	166.658	240.224	350.476	454.781	559.033	648.932	758.391	843.178	950.098
GSYİH (milyon avro)		233.424	289.446	219.816	243.570	269.322	314.304	387.655	419.013	472.879	501.109
GSYİH (kişi başına avro)		3.684	4.504	3.375	3.690	4.027	4.640	5.652	6.036	6.731b	7.050
GSYİH (kişi başına Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre)		7.000,0	7.600,0	7.000,0	7.000,0	7.000,0	8.100,0	9.100,0	10.100,0e	11.100b	11.400,0e
SI: GSYİH (kişi başına SGP'ye göre, AB-27=100)		39,1	39,9	35,5	34,3	33,9	37,3	40,4	42,5	44,7b	45,5e
SI: GSYİH büyüme hızı (sabit fiyatlarda ulusal para, geçen yıla göre % değişim)		-3,4	6,8	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,9
SI: İstihdam artışı (ulusal hesaplar, geçen yıla göre % değişim)		2,1	-0,4e	-1,0e	-1,8e	-1,0e	3,0e	1,4e	1,3e	1,1e	1,8e
Emek verimliliği artışı: çalışan kişi başına GSYİH'de büyüme (geçen yıla göre % değişim)		-5,4	7,2e	-4,7e	8,1e	6,3e	6,1e	6,9e	5,5e	3,3e	-0,9e
SI: Birim emek maliyetinde artış (ulusal hesaplar, geçen yıla göre % değişim)		26,4	:	:	:	:	:	:	:	:	:
SI: Emek verimliliği (çalışan kişi başına SGP'ye göre GSYİH, AB-27=100)		48,8	53,1 e	48,9e	48,9e	49,5e	53,8e	57,9e	61,8e	62,9e	64,0e
Temel sektörler itibarıyla gayrisafi katma değer (%)											
Tarım		10,7	10,8	9,4	11,4	11,1	10,7	10,6	9,4	8,5	8,5
Sanayi		25,4	24,6	23,8	23,2	23,5	23,0	23,0	22,9	22,3	21,9
İnşaat		5,6	5,4	4,7	4,6	4,5	5,0	5,0	5,4	5,4	5,2
Hizmetler		58,3	59,2	62,1	60,8	60,8	61,3	61,3	62,4	63,7	64,4
Nihai tüketim harcamaları, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		80,7	82,2	80,8	80,8	83,5	83,2	83,5	82,9	83,7	82,6
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		18,9	20,4	15,9	16,7	17,0	20,3	21,0	22,3	21,8	19,9
Stok değişimi, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		0,2	0,4	-0,9	0,9	0,6	-1,0	-1,0	-0,2	-0,4	1,9
Mal ve hizmet ihracatı, GSYİH'ye oranla (%)		19,4	20,1	27,4	25,2	23,0	23,6	21,9	22,7	22,3	23,9
Mal ve hizmet ithalatı, GSYİH'ye oranla (%)		19,3	23,1	23,3	23,6	24,0	26,2	25,4	27,6	27,5	28,4

Sanayi	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Sanayi üretim endeksi, hacim (2000=100)		:	100,0	91,3	99,9	108,7	119,3	128,7	136,3	143,6	140,5

Enflasyon oranı	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
SI: Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) (toplam, geçen yıla göre % değişim)		64,9	54,9	54,4	45,0	25,3	10,6	8,2	9,6	8,8	10,4

Ödemeler dengesi	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ödemeler dengesi: Cari işlemler hesabı (milyon avro)		-868	-10.741	4.198	-662	-6.643	-11.601	-17.794	-25.401	-27.547	-28.233
Ödemeler dengesi cari hesap: Dış ticaret dengesi (milyon avro)		-9.168	-23.882	-3.755	-6.758	-11.925	-18.278	-26.516	-32.607	-34.079	-36.080

Ödemeler dengesi cari hesap: Hizmetler dengesi (milyon avro)		7.039	12316	10.201	8.339	9.292	10.288	12.276	11.015	10112	11.906
Ödemeler dengesi cari hesap: Gelir dengesi (milyon avro)		-3.319	-4.333	-5.583	-4.816	-4.912	-4.509	-4.722	-5.329	-5.212	-5.423
Ödemeler dengesi cari hesap: Cari transferler (milyon avro)		4.580	5.158	3.335	2.573	902	898	1.169	1.520	1.632	1.364
Resmi transferler (milyon avro)		330	221	224	526	257	252	485	495	590	495
Net doğrudan yabancı yatırım (DYY) (milyon avro)		129	121	3.188	1.013	1.107	1.612	7.208	15.184	14.665	10615
Yurtdışına doğrudan yabancı yatırım (milyon avro)		-605	-942	-555	-185	-441	-627	-855	-736	-1.537	-1.758
Rapor düzenlenen ülkenin AB-27'deki DYY'si (milyon avro)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	0
Rapor düzenlenen ülkedeki doğrudan yabancı yatırım (DYY) (milyon avro)		735	1.063	3.743	1.198	1.548	2.239	8.063	15.920	16.202	12.373
AB-27'nin rapor düzenlenen ülkedeki DYY'si (milyon avro)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	2

Kamu maliyesi	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Genel devlet açığı/fazlası, GSYİH'ye oranla (%)		:	:	-33,0	-12,9	-11,3	-4,5	-0,6	-0,1	-1,2	:
SI: Genel devlet borç stoğu, GSYİH'ye oranla (%)		:	42,9	77,6	73,7	67,3	59,2	52,3	46,1	39,4	:

Mali göstergeler	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tüm ekonomideki brüt dış borç, GSYİH'ye oranla (%)		41,7	44,7	57,7	56,2	47,3	41,2	35,2	39,4	38,4	:
Tüm ekonomideki brüt dış borç, toplam ihracata oranla (%)		214,3	222,4	210,4	222,8	205,5	175,0	161,1	173,7	172,1	:
Para arzı: M1 (banknot, madeni para, gecelik mevduat, milyon avro)	(2)	8.635	12.205	8.965	9.291	13.188	15.762	38.978	38.616	44.644	39.927
Para arzı: M2 (M1 artı iki yıla kadar vadeli mevduat, milyon avro)	(3)	41.324	51.591	37.253	36.325	47.398	59.415	150.152	160.193	201.366	203.840
Para arzı: M3 (M2 artı pazarlanabilir araçlar, milyon avro)	(4)	42.950	54.207	38.973	38.041	50.488	63.411	164.302	171.832	215.308	214.473
Parasal mali kuruluşların ülke mukimlerine verdikleri toplam kredi (konsolide) (milyon avro)		30.856	44.492	26.977	20.035	29.025	43.328	83.772	100.358	140.157	138.301
Faiz oranları: günlük oran, yıllık (%)		79,8	56,0	95,5	49,6	36,1	22,0	15,1	15,8	17,3	16,1
Borçlanma faiz oranı (bir yıllık vadeli), yıllık (%)	(5)	86,1	51,2	78,8	53,7	42,8	29,1	23,8	19,0	20,1	19,7
Mevduat faiz oranı (bir yıl vadeli), yıllık (%)	(6)	85,5	38,2	62,2	53,9	40,3	23,6	19,9	21,5	22,3	22,9
Avro kurları: dönem ortalaması - 1 avro = ... ulusal para		0,447	0,575	1,102	1,440	1,695	1,777	1,677	1,809	1,789e	1,896
Efektif döviz kuru endeksi (2000=100)		121,4e	100,0	46,8e	40,1e	40,4e	39,3e	43,6e	39,1e	44,5e	:
Rezerv değerleri (altın dâhil) (milyon avro)		24.253	25.331	22.660	26.949	28.134	27.654	44.277	48.116	52.058	52.442

Dış ticaret	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İthalat: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		38.351	59.444	46.256	54.478	60.163	78.528	93.410	111.096	123.959	136.438
İhracat: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		24.964	30.182	35.062	38.137	41.679	50.891	58.849	68.020	78.126	89.522
Ticaret dengesi: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		-13.387	-29.263	-11.194	-16.341	-18.484	-27.637	-34.560	-43.076	-45.833	-46.917
Dış ticaret haddi (ihracat fiyat endeksi/ithalat fiyat endeksi, 1998=100)	(7)	112,6	103,0	100,7	100,1	100,0	102,0	99,3	96,0	103,5	96,9
AB-27'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı (%)		58,0	56,4	56,0	56,6	58,0	57,9	56,4	56,1	56,3	47,9
AB-27'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı (%)		55,4	52,4	47,9	49,8	50,6	49,3	45,2	42,6	40,3	37,0

Nüfus	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Doğal büyüme oranı: Doğal değişim (doğumlardan ölümler çıkarılarak) (1000 kişi başına)		15,4	14,1	13,7	13,5	13,2	12,9	12,6	12,6p	12,8	:
Bebek ölüm oranı: 1000 canlı doğum başına 1 yaşından küçük çocuk ölümleri		34,9	31,5	28,4	25,6	23,1	20,9	18,9	17,5	16,7	16,0

Doğumda yaşam beklentisi: Erkek (yaşlar)		68,7	69,0	69,4	69,8	70,1	70,5	70,9	71,1	71,2	71,4
Doğumda yaşam beklentisi: Kadın (yaşlar)		72,8	73,1	73,5	73,9	74,3	74,6	75,0	75,3	75,6	75,8

İşgücü piyasası	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ekonomik faaliyet oranı (15-64): 15-64 yaş arası ekonomik olarak aktif nüfusun oranı (%)		55,2	52,4	52,3	52,3	51,1	51,5	51,3	51,1	49,8	50,6
SI: İstihdam oranı (15-64): 15-64 yaş arası istihdam edilen nüfusun oranı (%)		50,8	48,9	47,8	46,7	45,5	46,1	45,9	45,9	44,6	44,9
15-64 yaş arası istihdam edilen erkek nüfus (%)		72,7	71,7	69,3	66,9	65,9	67,9	68,2	68,0	66,8	66,6
15-64 yaş arası istihdam edilen kadın nüfus (%)		28,9	26,2	26,3	26,6	25,2	24,3	23,7	23,8	22,8	23,5
SI: Yaşlı çalışan istihdam oranı (55-64): 55-64 yaş arası istihdam edilen nüfus (%)		39,3	36,4	35,9	35,3	32,7	33,1	30,8	30,1	27,1	27,4
Temel sektörler itibarıyla istihdam											
Tarım		40,2	36,0	37,6	34,9	33,9	34,0	29,5	27,3	23,5	23,7
Sanayi		17,2	17,7	17,5	18,5	18,2	18,3	19,4	19,7	20,8	21,0
İnşaat		6,2	6,3	5,2	4,5	4,6	4,7	5,3	5,7	5,9	5,9
Hizmetler		36,5	40,0	39,7	42,1	43,4	43,0	45,8	47,3	49,8	49,5
SI: İşsizlik oranı: İşsiz olan işgücü oranı (%)		7,7	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	10,3	11,0
Erkeklerde işsizlik oranı (%)		7,7	6,6	8,7	10,7	10,7	10,5	10,3	9,7	10,0	10,7
Kadınlarda işsizlik oranı (%)		7,6	6,3	7,5	9,4	10,1	9,7	10,3	10,3	11,0	11,6
25 yaşın altındaki kişilerin işsizlik oranı: 25 yaşın altındaki kişilerin toplam işsizlik içindeki payı (%)		15,0	13,1	16,2	19,2	20,5	19,7	19,3	18,7	20,0	20,5
SI: Uzun dönemli işsizlik oranı: Uzun süredir işsiz olan işgücünün payı (%)		2,1	1,3	1,7	2,9	2,5	4,0	4,1	3,5	3,1	2,9

Sosyal uyum	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ortalama aylık nominal maaş ve ücretler (ulusal para birimi)		:	:	:	372,1	492,0	529,4	595,4	:	:	:
Reel maaş ve ücret endeksi: Endeksin TÜFE'ye oranı (2000=100)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
SI: Okulu terk edenler: 18-24 yaş arası orta ve lise öğrenimini tamamlamamış ve hâlihazırda eğitim ya da öğrenim görmeyen nüfus oranı (%)		:	58,8	57,3	54,8	53,0	54,6	51,3	50,0	47,8	46,1

Yaşam standardı	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1000 kişiye düşen özel araç sayısı	(8)	61,9	66,1	66,8	66,8	67,4	76,4	80,6	84,7	92,9b	96,3
1000 kişiye düşen mobil telefon servislerine abonelik sayısı		116,8	225,2	269,5	338,8	399,7	491,0	609,0	726,2	889,3b	932,5

Altyapı	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Demiryolu ağı yoğunluğu (çalışır durumdaki hatlar, 1000km ² başına)		11,1	11,1	11,1	11,0	11,1	11,1	11,1	11,1	11,1	11,1
Otoyol uzunluğu (bin km)		1,7	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	2,0	2,0	2,0

Yenilik ve araştırma	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
SI: GSYİH'ye oranla insan kaynaklarına yapılan harcama (eğitime yapılan kamu harcamaları) (%)		2,7	2,6	2,3	2,8	3,0	3,0	3,1	3,0	3,3	3,0
SI: Araştırma ve geliştirmeye yönelik yurtiçi harcama, GSYİH'ye oranla (%)		0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,7	0,8	0,8	0,7	:
SI: Evde internet erişimi olan hanehalkı oranı (%)		:	:	:	:	:	7,0	8,0	:	18,9	24,5

Çevre	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
SI: Toplam sera gazı emisyonları, CO2 eş değeri (ton, 1990=100)		151,0	165,0	154,0	159,0	168,0	174,0	184,0	196,0	219,0	:

SI: Ekonominin enerji yoğunluğu (2004'teki 1000 avro GSYİH başına petrol eşdeğeri, kg)		290,9	295,2	293,2	286,8	291,5	279,2	267,1	273,3	282,0	:
SI: Elektrik tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı (%)		29,5	24,3	19,1	25,6	25,2	30,9	24,7	25,5	19,1	17,3p
SI: Karayolu yük taşımacılığının toplam ülke içi yük taşımacılığı içindeki payı (yük taşımacılığının tür dağılımı) (%)		94,8	94,3	95,3	95,5	94,6	94,4	94,4e	94,3	:	:

Enerji	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tüm enerji ürünlerinin birincil üretimi (bin TOE)		27.659	26.047	24.576	24.281	23.783	24.332	24.549	26.580	27.453	:
Ham petrolün birincil üretimi (bin TOE)		3.087	2.887	2.679	2.564	2.494	2.389	2.395	2.284	2.241	:
Kömür ve linyitin birincil üretimi (bin TOE)		13.284	12.487	12.282	11.360	10.777	10.532	11.213	13.087	14.797	:
Doğal gazın birincil üretimi (bin TOE)		665	582	284	344	510	644	816	839	827	:
Tüm enerji ürünlerinde net ithalat (bin TOE)		46.028	54.291	49.536	54.234	60.505	63.232	67.266	73.256	80.596	:
Toplam yurt içi enerji tüketimi (bin TOE)		74.275	80.500	75.402	78.331	83.826	87.818	91.074	99.642	107.625	:
Elektrik üretimi (bin GWh)		116,4	124,9	122,7	129,4	140,6	150,7	162,0	176,3	191,6	198,6

Tarım	Not	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tarımsal mal ve hizmetlerin üretim endeksi, hacim (üretici fiyatları, önceki yıl=100)		94,7	104,2	93,3	108,5	98,0	101,6	106,9	:	:	:
Kullanımdaki toplam tarım arazisi (bin hektar)		39.180	38.757	40.967	41.196	40.645	41.210	41.223	40.496	39.505	39.073
Hayvancılık: Büyükbaş (bin baş, dönem sonu)	(9)	11.054	10.761	10.548	9.803	9.788	10.069	10.526	10.871	11.037	10.860
Hayvancılık: Domuz (bin baş, dönem sonu)		3	3	3	4	7	4	2	1	2	2
Hayvancılık: Koyun ve keçi (bin baş, dönem sonu)		38.030	35.693	33.994	31.954	32.203	31.811	31.822	32.260	31.749	29.568
Çiftliklerde süt üretimi ve kullanımı (toplam süt, bin ton)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Bitkisel üretim: Hububat (pirinç dâhil) (bin ton, hasat edilen ürün)		28.749	32.108	29.426	30.686	30.658	33.957	36.471	34.642	29.256	29.287
Bitkisel üretim: Şeker pancarı (bin ton, hasat edilen ürün)		17.102	18.821	12.633	16.523	12.623	13.517	15.181	14.452	12.415	15.488
Bitkisel üretim: Sebze (bin ton, hasat edilen ürün)		22.083	22.357	21.930	23.698	24.018	23.215	24.320	24.017	25.676	27.214

SI = Yapısal göstergeler

: = mevcut değer

p = geçici değer

e = tahmini değer

b = seride bozulma

(1) Göller dâhil.

(2) Aralık 2005'ten önce M1, dolaşımdaki para ve vadesiz mevduatı içermektedir (YTL). Aralık 2005'ten itibaren M1, dolaşımdaki para ve vadesiz mevduatı içermektedir (YTL ve yabancı para)

(3) Aralık 2005'ten önce M2, M1'i ve vadeli mevduatı içermektedir (YTL). Aralık 2005'ten itibaren M2, M1'i ve vadeli mevduatı içermektedir. (YTL ve yabancı para).

(4) Aralık 2005'ten önce M3, M2'yi ve mevduat stoğunu (vadeli/vadesiz) içermektedir. Aralık 2005'ten itibaren M3, M2'yi ve repo işlemlerinden elde edilen fonları ve para piyasası fonlarını (B tipi likit fonları) içermektedir.

(5) İşletmelere bir yıldan uzun süreli krediler için aylık verilerin ortalaması.

(6) Bir yıl veya daha uzun süreli olmak üzere, aylık verilerin ortalaması.

(7) Paacshe endeksi olarak 2003 referans yıl olmak üzere ISIC Rev. 3'e göre hesaplanmıştır.

(8) 2004'den itibaren veri kaynağı Emniyet Genel Müdürlüğüdür.

(9) Mandaların sayısı dâhil değildir.